

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

**55-річчю кафедри соціології та політології НТУ «ХП»
присвячується**

**РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ
ВИМІРИ**

Матеріали

V Міжнародної науково-практичної конференції

Харків, 16 грудня 2019 року

Харків

УДК 316

Р 64

Р 64 Розвиток сучасного українського суспільства: соціологічний та політологічний виміри: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 16 грудня 2019 р. / Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін.-т»., 2019. – 208 с.
ISBN 978-617-7256-10-5

Редакційна колегія:

- Бурга Валерій Васильович** – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології, НТУ «ХПІ»,
м. Харків, Україна
- Горошко Олена Ігорівна** – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри Міжкультурної комунікації та іноземної мови, НТУ «ХПІ»,
м. Харків, Україна
- Зоська Яна Володимирівна** – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи, Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна
- Калагін Юрій Аркадійович** – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна
- Тамаш Пал** – доктор соціологічних наук, професор, Інститут соціології НАН Угорщини,
м. Будапешт, Угорщина
- Романенко Юрій Вікторович** – доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємств та соціальних технологій, Державного університету телекомунікацій
м. Київ, Україна
- Рущенко Ігор Петрович** – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна
- Слющинський Богдан Васильович** – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології, Маріупольський державний університет,
м. Маріуполь, Україна
- Хижняк Лариса Михайлівна** – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій, заступник декана соціологічного факультету з наукової роботи Національний технічний університет імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна

Видається за рішенням вченої ради факультету Соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ». Протокол № 4 від 17.12.2019 р.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

Адреса редколегії: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», кафедра соціології та політології, вул. Кирпичова, 2, корпус У1 ауд. 807, Харків, 61002, Україна

©НТУ «ХПІ», 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1.

СУЧАСНІ СУСПІЛЬНІ ПРОБЛЕМИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

<i>Бурега В.В.</i> Сучасна держава та державність: точки зіткнення	5
<i>Калагін Ю. А.</i> Реалізація політики гендерної рівності у Збройних Силах України	13
<i>Слюцинський Б. В.</i> Відновлення етнічної самосвідомості молоді в умовах міжкультурної взаємодії в українському Приазов'ї	19
<i>Семке Н. М.</i> Проблеми соціально-економічної нерівності в Україні ...	29
<i>Dmytro Grygoryev</i> Особливості адаптації української молоді в США ..	37
<i>Агаларова К. А.</i> Вплив комунікаційних процесів організації на ефективність роботи організації	45
<i>Горбова Ю.С., Ігнатенко О.В.</i> Урбаністичний вплив на трансформацію міського простору (на прикладі м. Києва)	51
<i>Николаєва В. І.</i> Механізми соціологічного забезпечення управлінням системою соціальної роботи в Україні	58
<i>Ребро О. В.</i> Соціальний простір сучасного smart-суспільства	64
<i>Шанідзе Н. О.</i> Поняття мовної особистості у соціологічному вимірі ..	70
<i>Кутянін О. В.</i> Типізація історичних подій як фактор формування національної ідентичності	75

РОЗДІЛ 2.

ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ, СТУДЕНТСТВА ТА ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

<i>Бірюкова М. В.</i> Освітня мережа як форми модернізації сучасної освіти України	81
<i>Cordelia Ongerth, Danilenko A.</i> Academic Integrity Standards: A Comparative Study	87
<i>Байдак Т. М.</i> INSTAGRAM у комунікативному просторі студентів ...	98
<i>Болотова В. О.</i> Дозвілєві практики студентів у соціальних мережах	100
<i>Голованов Б. Д.</i> Внутренние установки просвещения и загадка постсовременности	105
<i>Горбов В. В., Горбова Ю. С.</i> Динаміка змін мотиваційних чинників абітурієнтів для вступу на спеціальність «Соціологія»	115
<i>Ляшенко Н. О., Рібун А. В.</i> Професійне самовизначення випускників шкіл	122
<i>Григор'єва С. В., Козлова О. А.</i> Використання мережі Internet в навчальному процесі	132
<i>Григор'єва О. В.</i> Інклюзивна освіта як засіб соціалізації дітей з особливими потребами	141
<i>Малявін Є. В.</i> Інноваційні тенденції в розвитку інститут освіти	147
<i>Розова О. В.</i> Сучасний університет у соціальному просторі	155
<i>Ляшенко Н. О., Дигун К. Г.</i> Дозвілля студентської молоді (за результатами емпіричного дослідження)	164

РОЗДІЛ 3.
ГІБРИДНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У ДЗЕРКАЛІ
СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

<i>Рущенко І. П. Rushchenko Julia I.</i> Боротьба за місто в умовах гібридної війни	171
<i>Скляр В. М.</i> Чисельність населення Донбасу : теренів підпорядкованих Україні та окупованих	178
<i>Сутула О. А.</i> Трансформаційні тенденції партійних систем	184
<i>Криворучко М. Г.</i> Российская пропаганда против Украины: основные посылы, уязвимые группы населения и способы противодействия	190
<i>Інформація про авторів</i>	197

РОЗДІЛ 1.

СУЧАСНІ СУСПІЛЬНІ ПРОБЛЕМИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

СУЧАСНА ДЕРЖАВА ТА ДЕРЖАВНІСТЬ: ТОЧКИ ЗІТКНЕННЯ

Бурега Валерій Васильович

професор, доктор соціологічних наук, завідувач кафедри соціології та політології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Виступаючи однією з важливіших частин суспільства, яка має нести головну відповідальність за його розвиток – українська держава рухається у напрямі закріпленому Конституцією України, а саме до набуття властивостей демократичної, правової та соціальної держави. Цей рух пов'язується з подоланням значної кількості проблем, серед яких окремої уваги вимагають ті, що пов'язані з успішністю функціонування держави. Про їх важливість свідчать результати різного роду соціологічних досліджень. Так, соціологічною групою “РЕЙТИНГ” у січні 2019 року були опубліковані дані моніторингу електоральних настроїв українців, які свідчили, про незадоволеність пересічних громадян діяльністю основних інституцій державної влади. Отже, на той час, діяльністю Президента України (П.Порошенка) було скоріше не задоволено 29%, а зовсім не задоволено – 51% опитаних громадян. Відповідно діяльністю Прем'єр-міністра були задоволені – 31% і висловили незадоволення 50%, а Верховної Ради України – 28% і 62% відповідно. Такі дані свідчили не тільки про катастрофічний рівень положення у суспільстві, що відображено в оцінках дій державної влади, а й про те, що певні особи, які знаходилися на вказаних вищих владних позиціях, уособлювали причини гострого незадоволення. Такий стан речей міг пов'язуватися з тим, що за оцінками опитуваних (на січень 2019 року) державна влада уявлялася як досить слабка – 35%, та як дуже слабка – 36%. Слід зауважити, що ці ж показники на червень 2015 року були ще гіршими – відповідно 37% та 40% [1]. Це, у свою чергу, знайшло відображення в оцінках

американського Інституту Геллапа, за якими довіра до керівництва держави з боку громадян України (на березень 2019 року) складала – 9% [2].

Проте, за даними опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді 2019 року, довіра до Президента України В. Зеленського сягає 52%, а щодо недовіри висловилися – 19%. При цьому, доля тих, хто виказує негативну оцінку діяльності Президента України збільшується відповідно з 7% у вересні, 9% у жовтні, 12% на початку листопаду та 19% наприкінці листопаду [3].

Такі дані відображають відношення пересічних українців до особи вищого керівника в державі на підставі оцінювання стану справ щодо початку перетворень у суспільстві, завершення війни, стабілізації громадського і політичного життя, покращення добробуту вже сьогодні. Річ у тому, що підтримка висловлюється як на підставі порівняння з наявним досвідом, так і на підґрунті бажання мати краще життя вже зараз. Це цілком справедлива позиція, але необхідно мати розуміння того, що серйозні зміни відразу й тепер, та самі по собі в житті країни не відбудуться.

Отже за таких обставин уявляється доцільним розглядати питання саме під таким кутом зору, коли з'являється можливість з'ясувати, що саме викликає незадоволення громадяни України – державою, органами державної влади, діяльністю державних посадовців, станом державності у суспільстві або системою влади у суспільстві взагалі. Виходячи з такої постановки питання можна стверджувати про актуальність даної спроби, що має бути зроблена з позицій соціологічної концепції держави, яка на даний час активно розробляється.

Можливості аналізу проблеми виявлення зон спільності у проявах держави та державності як центральних понять соціологічної теорії держави значною мірою обумовлюються науково-теоретичними внесками П. Бурдьє, М. Вебера, Е.Гідденса, С.Ліпсета, Р. Макайвера, Б.Кістяківського, Т. Парсонса та інших.

Окремо слід вказати на наукові розробки сучасних українських соціологів, які пов'язувалися з вивченням впливів на соціальну структуру діяльності органів державної влади в процесі їх функціонування, та моніторингом стану сучасного українського суспільства, до якого включалися питання довіри до державних інституцій тощо. Це, насамперед, стосується наукових праць виконаних О. Бермічевою, В. Вороною, Є. Головахою, В. Городяненком, А. Горбачиком, І. Дубровським, Н. Коваліско, О. Куценко, Н. Паніною, О. Проць, Ю. Саєнко, Ю. Романенко, А. Ручкою, І. Руценко, Л. Хижняк, М. Шульгою.

Виходячи з цього, метою даної роботи має стати з'ясування змісту основних понять, що мають використовуватися в соціологічному аналізі процесів функціонування сучасної «держави» та їх наслідків у вигляді соціальної проекції як «державності», а також можливих точок їх зіткнення.

Безсумнівним може визнаватися те, що головним, центральним поняттям для досягнення поставленої мети у розвитку життя певного суспільства виступає держава. Нами визнається справедливість підходів до визначення її сутності та змісту в класичних роботах Макса Вебера, Фрідріха Енгельса і Богдана Кістяківського та дослідженнях виконаних в межах розробки сучасних соціологічних теорій. Їх авторами є З.Бауман, У.Бек, Н.Дж.Смелзер, П.Сорокін та інші соціологи сучасності. Ці наукові розробки висвітлювали різноманітні аспекти проблеми державної влади, національної держави, занепаду держави як соціального інституту та розвитку нових субнаціональних чи наддержавних утворень. Узагальнення, достатньо широкого спектру поглядів на державу дозволяє стверджувати, що вона виникає та усталюється як соціальний інститут. Але зі змінами у суспільному житті усталені інституціональні конструкти держави втрачають своє значення та виникає потреба у встановленні відповідності новим соціальним реаліям, які не задовольняються старими формами проявів державності. Це стає причиною того, що формат соціального інституту держава змінює на форму соціальної організації.

Саме тому створюються великомасштабні соціальні організації, які перебирають на себе певні, а дуже часто й головні функції держави як соціального інституту, користуються його досвідом, функціонують у притаманних соціальному інституту структурах та формах діяльності. Разом з тим, такі соціальні організації вже не являються соціальним інститутом за своєю сутністю, а тільки відтворюють деякі його риси. Це, частіше за все, трапляється коли державна влада та її можливості використовуються тільки як певні ресурси для досягнення цілей для пануючої верхівки, а не для вирішення завдань загального суспільного, національного призначення.

Виходячи з того, що між державою як соціальним інститутом та державою як соціальною організацією існує відмінність, то цілком можливо припустити, що різниця, насамперед, полягає у часовому періоді, який є необхідним для виникнення та усталення соціального інституту (поетапної розбудови соціальної системи, що регулює спільну діяльність за рахунок встановлення певного соціального порядку) та створення соціальної організації певною групою соціальних акторів, що діють виходячи з конкретних міркувань щодо власних або групових інтересів.

При цьому, масштаб утвореної соціальної організації напряму відповідає рівню владних інтересів, що переслідуються такими соціальними акторами. Така соціальна організація не потребує довгого періоду часу для свого усталення, оскільки перебирає не тільки досвід державного управління, а й вже готові структури та апарат для забезпечення такої діяльності. Саме такий підхід дозволяє скоріше отримувати певною соціальною групою, що домінує у суспільстві, бажаний результат від набуття влади, доступу до дефіцитних ресурсів та компенсувати витрачені на досягнення влади різного роду активи.

За таких умов держава як соціальний інститут і держава, що створена як соціальна організація можуть мати, та частіше за все мають, схожі ознаки.

По-перше, це стосується їх управлінської (регулятивної) діяльності, спрямованої на функціонування з метою створення умов для утримання рівня

соціального домінування панівними силами. При цьому домінування уявляється найбільш важливим у фінансово-економічній галузі, силових структурах та певних сферах суспільного життя, що мають потенціал для зміцнення та утримання державної влади. Проте, галузі науки, освіти, охорони здоров'я громадян та їх соціальний захист привертають увагу державної влади лише у тому випадку та ступені, коли вони можуть сприяти успіху у боротьбі за владу. Правові норми та певні ідеологічні конструкції через їх впровадження пропагандистськими засобами у громадську свідомість формують бажані для влади стереотипи суспільного буття, забезпечують їх легітимність та формують моделі соціальної поведінки прийнятні для встановленого соціального порядку. За таких умов поява «одномірної людини» (за Г.Маркузе) стає закономірним результатом.

По-друге, це стосується моделей організації розподілу матеріальних ресурсів на засадах встановлених владою нормативів. При цьому нормативи встановлюються, насамперед, виходячи з інтересів збереження та посилення владного потенціалу, а не інтересів громадськості.

По-третє, це стосується розробки та введення в дію системи засобів соціального контролю, що має включати як певні заходи заохочення для пересічних громадян, так і запобіжні заходи або санкції у разі порушення ними встановленого соціального порядку[4].

Таким чином, для спроби власного визначення поняття «держава», з врахуванням традицій дискурсу, вважається за необхідне враховувати: формат виникнення та проявів держави як соціального інституту або створення держави у форматі соціальної організації; легітимність управлінського інструментарію та владних конструкцій; чіткість визначення положення про те, у чийх інтересах та з якою метою функціонує держава.

За таких підстав «держава» – може визначатися як невід'ємна структурна частина суспільства, що:

а) протягом значного періоду історичного розвитку виникає та усталюється як соціальний інститут, який з появою приватної власності

значною мірою активується, використовується для упорядкування широкого спектру взаємодій і взаємовідносин у суспільстві, управління життям спільнот на різних територіях, виконання життєво важливих для суспільства функцій шляхом встановлення необхідного для цього соціального порядку за рахунок законного застосування сили або насилля;

б) в наслідок соціальних змін набуває специфічного формату функціонування у вигляді масштабної та структурованої в інтересах владних соціальних груп соціальної організації для просування за бажаними для панівних верств суспільства напрямками соціального розвитку, встановлення індеферентності до будь-яких ідеологічних настанов окрім тих, що сприяють закріпленню влади або її утриманню за конкретними соціальними групами (частіше за все самопризначеними елітами).

Коли ж мова йдеться про «державність», то традиційно вона розуміється як певний етап усталення конкретного історичного типу держави, як рівень її розвиненості, що відповідає певним суспільним уявленням на даний період часу. Специфіка поняття «державність» повною мірою проявляється на такому етапі державного розвитку, коли держава усталилася в своїх основних характеристиках, які відповідні сутності та змісту соціального порядку, що забезпечує розвиток суспільства згідно зі стратегічними прагненнями представників найбільш впливової частини правлячої соціальної групи. Тоді стає можливим вести мову про рівень розвитку «державності», як певного ступеню процесу реалізації самої ідеї «держави».

Разом з тим, такий підхід дозволяє розуміти державність як проекцію наслідків функціонування держави на суспільну свідомість та, виходячи з цього, говорити, що саме низький рівень державності та конкретні показники соціально-економічного стану викликають незадоволення пересічних громадян, які, як це не прикро, не сприймають державу такою, що працює для них. При цьому виникає питання й про те, у чиїх інтересах функціонує увесь державний апарат, хто його формує та з якою метою й на які кошти він утримується. Принциповим стає й питання про те, кому ж дійсно належить

державна влада. Спроби дати відповіді на такі питання вже відбувалися, але самі по собі не сприяли чіткому розумінню ситуації, що склалася.

Держава в Україні, не маючи традицій та історичного досвіду функціонування як соціального інституту, розпочала своє функціонування як соціальна організація, що була створена на основі залишків державної машини радянських часів. Ця владна конструкція не мала потенціалу для забезпечення реального, а не декларованого народовладдя та спрацювання запобіжників для знецінювання й спаплюження головних конституційних положень. Цілком можливо, що причин, завдяки яким відбувається усунення народу від влади значно більше, а їх арсенал за рахунок розвитку політтехнологій й досі зростає. Але реальність полягає у тому, що дійсна влада знаходиться в руках корпорацій, а політична боротьба у суспільстві набула, нажаль, реального змісту конкурентної боротьби між ними.

Достатньо поширеною є точка зору на те, що влада в Україні обслуговує інтереси олігархів. Слід зробити тільки одне уточнення, що вітчизняний олігархат уособлює владу в суспільстві, домінує в усіх без винятку сферах суспільно-економічного життя через активність корпоративних структур. З метою захоплення й утримання державної влади альянсами корпорацій ведеться боротьба з іншими корпоративними угрупованнями, що маскується під виборчу боротьбу за голоси. А іноді влада вдається до використання жорстких силових сценаріїв. Такий стан речей можливий тільки за умов нерозвиненості держави як соціального інституту та функціонування її виключно у форматі соціальної організації, яка спеціально створюється для обслуговування певних олігархічно-корпоративних інтересів.

Таким чином, з врахуванням вищевказаного можна стверджувати про наявність точок зіткнення змістів, але не сутності «держави» та «державності», як місць, де вони співпадають та поглинають одне одного (принаймні у нашому вітчизняному варіанті). Саме це створює умови для того, щоб «корпоративний» режим (за А.Єрмолаєвим), що склався в Україні в 90-ті роки, існував в форматі соціальної організації у вигляді

корпоративної держави, де головними особами, що впливають на національні інтереси, політику й безпеку виступають олігархи [5]. Виходячи з цього, доцільним було б також уточнення раніше наданого нами визначення держави з урахуванням ролі, що відіграють корпорації та їх альянси у житті українського суспільства. Воно має полягати у тому, що корпоративна природа сучасної вітчизняної держави здібна та може призводити до підміни національних інтересів на корпоративні з усіма небажаними для народу України від цього наслідками та можливості втрати перспективи розвитку.

Список використаних джерел

1. Моніторинг електоральних настроїв українців. Січень 2019 р. Дата публікації: 31.01.2019 URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_6000_012019_press.pdf (дата звернення: 7.12.2019)
2. Українці лідирують у світовому рейтингу недовіри до влади – Gallup. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/society/ukrajintsi-lidirujut-u-svitovomu-rejtingu-nedoviri-do-vladi-gallup-827079.html> (дата звернення: 7.12.2019)
3. Оцінка діяльності органів влади та реакція на актуальні події. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=905&page=1> (дата звернення: 7.12.2019)
4. Михненко А. М. Інституалізація суспільного розвитку: навч. посіб. К.: НАДУ, 2011, 292 с.
5. Ермолаев А. Войной, тупостью и национализмом украинские элиты обслуживают идею новой «холодной войны». URL: <https://www.2000.ua/v-nomere/forum/mnenie/andrej-ermolaev-vojnoj-tupostju-i-nacionalizmom-ukrainskie-jelity-obsluzhivajut-ideju-novoj-holodnoj-vojny.htm> (дата звернення: 7.12.2019)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Калагін Юрій Аркадійович

доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та політології
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

На початку ХХІ ст. еволюція суспільного життя нерозривно пов'язується з посиленням ролі й впливу жінок у суспільстві, розширенням спектру видів професійної діяльності, де вони все частіше реалізують себе. У всіх основних інституціях сектору безпеки та оборони визначилась наявна тенденція до зростання частки жінок. За даними Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України нині у війську 27074 жінок-військовослужбовців, з них 949 – старші офіцери. Для порівняння, торік у війську проходило службу 24897, у 2017-му – понад 23 тисячі, а у 2008 році їх було всього 1800 [1].

Політика примусового поділу соціумів, сегрегація, коли за окремими ознаками визначається здатність проходити військову службу або ні, залишається у минулому. Насамперед, це стосується гендерної сегрегації щодо призначення на відповідні військові посади та просування по службі.

Забезпечення гендерної рівності – один із важливих напрямків реформування Збройних Сил України, тому необхідно залучення науковців для вирішення цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що у сучасній науці до основних напрямів дослідження проблем гендеру відносяться: дослідження еволюції гендерну, дослідження стратифікаційної функції гендерну, дослідження гендерну як культурного символу. Дані напрями дослідження гендерну реалізуються у різних сферах професійної діяльності, але на жаль, щодо умов армійської служби, досліджень практично немає. Окремі аспекти гендерних питань в армії вивчаються у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського, Харківському університеті Повітряних

Сил імені Івана Кожедуба, Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка [2 – 8].

Але не зважаючи на підвищення уваги науковців щодо зазначеного питання, слід визнати наявність у секторі безпеки і оборони України нагальної потреби у науковому обґрунтуванні шляхів реалізації політики гендерної рівності.

Метою статті є доведення результатів дослідження можливих шляхів впровадження гендерної політики в діяльність Збройних Сил України.

Визначення можливих шляхів впровадження гендерної політики повинно здійснюватися на основі міжнародних і національних зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності та прав жінок.

Одним з перших документів, де відображаються міжнародні зобов'язання України щодо впровадження гендерної рівності є Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яка ратифікована у 1980 році. У статті 2 цього документу відмічається, що Держави-сторони засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх їх формах, погоджуються негайно всіма відповідними заходами здійснювати політику ліквідації дискримінації щодо жінок і з цією метою зобов'язуються: включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у свої національні конституції або інше відповідне законодавство, якщо цього ще не було зроблено, та забезпечити за допомогою закону й інших відповідних заходів практичне здійснення цього принципу.

Особливе значення для визначення можливих шляхів впровадження гендерної політики у Збройних Силах України набуває розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року» (Національний план дій) [9]. Він зобов'язує визначені центральні органи виконавчої влади впроваджувати і забезпечувати принцип гендерної рівності за напрямками участі жінок у

встановленні миру, запобігання конфліктам і насильству, захисту жінок і дівчат, які постраждали від конфліктів, допомоги та реабілітації таких осіб.

Кожний документ міжнародних зобов'язань має положення про дотримання принципу рівноправності чоловіків і жінок у виборі професійної діяльності та кар'єрного просування, тому одним з напрямків впровадження гендерної політики, на нашу думку є вдосконалення системи прийняття на військову службу Збройних Сил України.

Національні нормативні документи також стверджують засади гендерної рівності. Стаття 24 Конституції України визначає, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

З 1 січня 2006 року набрав чинності закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який передбачає застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків у реалізації рівних прав, наданих їм Конституцією і законами України, Указах Президента України «Про підвищення статусу жінок у суспільстві» від 25.04.2001 р. № 283, «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26.07.2005 р. № 1135 [10,11].

Стаття 3 Закону визначає, що Державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; запобігання та протидію насильству за ознакою статі, у тому числі всім проявам насильства стосовно жінок; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

Аналіз змісту національної нормативно-правової бази забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків поряд із підтвердженням правомірності визначення одним із шляхів впровадження гендерної політики в діяльність Збройних Сил України це – вдосконалення системи прийняття на військову службу, додатково дозволяє визначити наступний напрямок – вдосконалення системи освіти та гендерного виховання.

Також доцільно визначити, що країни НАТО вже з середини ХХ століття приділяли увагу проблемам жінок-військовослужбовців. У 1976 році розпочинає свою діяльність Комітет у справах жінок у збройних силах НАТО (CWINF). У 2009 році мандат CWINF був розширений для підтримки інтеграції гендерних аспектів у військових операціях НАТО, зокрема, для підтримки резолюції РБ ООН 1325, а також пов'язаних з нею резолюцій. Він був перейменований в Комітет НАТО з гендерних перспектив. Базовим документом, який визначає напрямки і форми реалізації гендерної політики в НАТО, є Директива стратегічного командування (BI-SCD) 40-1 від 2 вересня 2009.

Аналіз змісту директиви дозволяє окрім визначених раніше шляхів впровадження гендерної політики, додатково визначити як окремий

самостійний напрямок – вдосконалення системи забезпечення якості життєдіяльності військовослужбовців.

Збройні Сили України мають свій унікальний досвід впровадження гендерного підходу, його нормативно-правового забезпечення. Поряд із тим, для ефективного вирішення будь-якої проблеми необхідно опиратися на результати саме наукових досліджень, тому вважаємо вдосконалення системи наукового забезпечення впровадження гендерної політики у Збройні Сили України наступним напрямком впровадження гендерної політики.

Дослідження необхідно розпочати з проведення гендерно-правової експертизи нормативно-правової бази щодо дотримання принципу рівноправності жінок та чоловіків. Тому вдосконалення нормативно-правової бази діяльності ЗС України у контексті забезпечення гендерної рівності є наступним напрямком впровадження гендерної політики.

Дієвим шляхом впровадження гендерної політики в діяльність Збройних Сил України слід вважати активну участь у виконанні заходів, передбачених Національним планом дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113-р, відповідальним виконавцем яких, зокрема, визначене Міністерство оборони України. Цей план структурований за певними напрямками діяльності, які можна трактувати як складові окремого важливого шляху впровадження гендерної політики у сфері оборони та безпеки.

Таким чином результати аналізу показують, що можливими шляхами впровадження гендерної політики в діяльність Збройних Сил України можуть бути:

Вдосконалення системи прийняття на військову службу.

Вдосконалення системи військової освіти, гендерного виховання.

Вдосконалення системи забезпечення якості життєдіяльності військовослужбовців.

Вдосконалення системи наукового забезпечення впровадження гендерної політики в діяльність Збройних Силах України.

Вдосконалення нормативно-правової бази діяльності Збройних Силах України у контексті забезпечення гендерної рівності.

На нашу думку, реалізація гендерної політики у діяльності Збройних Сил України за визначеними шляхами надає гарантії дотримання рівних прав і можливостей військовослужбовців-чоловіків та військовослужбовців-жінок, втілення європейських стандартів рівності, що позитивно впливатиме на стан боєздатності.

Список використаних джерел

1. Кількість жінок у нашому війську за десять років збільшилась у 15 разів URL: <http://www.mil.gov.ua/news/2019/09/17/>

2. Дубчак Н.І. Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики. Стратегічні пріоритети.2008. №4 (9). С. 187–192.

3. Вавілова Н.В. Реалізація гендерної політики у Збройних Силах України.Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. - 2016. № 1. С. 140-143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpcvsd_2016_1_25.

4. Грицай, І.О. Проблема гендерного балансу в національних збройних силах: теоретико-прикладний аспект. Науковий вісник публічного та приватного права. Збірник наукових праць. Вип.5.К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2016.С. 3–8.

5. Тяпкіна Ю. О. Армія сучасної держави: гендерний вимір. Сучасне суспільство.Вип. 2 (16).Харків. 2018. С. 221-229.

6. Калагін Ю.А. Дослідження проблем гендеру у ХНУПС.Чотирнадцята міжнародна наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба: «Новітні технології – для захисту повітряного простору». Дослідження проблем гендеру у ХНУПС. М-во оборони України, Харк. ун-т Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. X. : ХУПС, 2018. С. 554.

7. Калагін Ю.А. Гендерні аспекти мотивації військової служби. П'ятнадцята міжнародна наукова конференція Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба: «Новітні технології – для захисту повітряного простору». Гендерні аспекти мотивації військової служби. М-во оборони України, Харк. ун-т Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Х. : ХУПС, 2019. С. 611.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 113-р «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016>.

9. Указ Президента України «Про підвищення статусу жінок у суспільстві» від 25.04.2001 р. № 283, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283/2001>

10. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26.07.2005 р. № 1135 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1135/2005>.

ВІДНОВЛЕННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИАЗОВ'І

Слющинський Богдан Васильович

професор, доктор соціологічних наук, завідувач кафедри філософії та соціології,
Маріупольський державний університет

Актуальність вивчення особливостей відновлення етнічної самосвідомості молоді в умовах міжкультурної взаємодії обумовлена соціально-економічними, суспільно-політичними та історико-культурними процесами, що відбуваються в сучасному суспільстві. Ці процеси сприяють відродженню етнічної самосвідомості, впливають на життя і культуру

національностей та етносів, що населяють регіони України, в тому числі і українське Приазов'я, яке історично є етнічним перехрестям, територією етнокультурних контактів. У Приазов'ї, в даний час, проживає понад 104 різних національностей та етносів. Специфіка етнічної самосвідомості молоді викликає інтерес тому, що саме молодь відрізняється високою сенситивністю до соціальних змін і готовністю слідувати тенденціям сучасних процесів акультурації, декультурації та асиміляції.

З метою з'ясування специфічності процесів відновлення етнічної самосвідомості молоді в умовах міжкультурної взаємодії стає актуальною спроба аналізу сучасного стану проблеми етнічної самосвідомості у науці, а на основі вивчення змісту понять «самосвідомість», «етнічна самосвідомість», «етнічна ідентичність», «етнічна самоідентифікація», вважається за доцільне спробувати обґрунтувати методологічний підхід і відпрацювати тезаурус дослідження особливостей відродження етнічної та моральної самосвідомості молоді українського Приазов'я в умовах міжетнічної взаємодії.

Питаннями розробки теоретичних основ етносоціальних процесів і уточнення таких понять як «етнічна група», «національна меншина», «етнічна ідентифікація», «етнічний статус» і ряду інших, в реаліях сьогодення, займалися такі науковці, як: Б. Барбер, Д. Горовіц, Ж. Зайончковська, Р. Кім, Н. Космарска, Е. Красінец, Г. Ленські, Е. Паїна, С. Панаріна, В. Попкова, Т. Регент, Р. Роуланд, Ю. Садовська, С. Тайфел, М. Тернер, О. Цибульська. Історичним аспектам формування етнообщин присвячені роботи І. Агаяна, Ж. Ананяна, С. Артановського, Ф. Бродель, Г. Геворкяна, В. Григоряна, В. Дятлова, Л. Погосяна, В. Хачатуряна та інші [3].

У науковій літературі зустрічаються два терміни: «етнічна самоідентифікація» і «етнічна самосвідомість». Відомий український вчений В. Хотинець [9] стверджує, що почуття приналежності до групи, сформульоване англомовними вченими як «етнічна самоідентифікація» (ethnicidentity), мало чим відрізняється від розуміння «етнічної самосвідомості». Питання про тотожність чи диференціації розглянутих

термінів дійсно на сьогоднішній день є проблемним для наук, що займаються їх вивченням, і вимагає ґрунтовного методологічного і теоретичного осмислення.

Філософський словник, визначає «самосвідомість» як усвідомлення й оцінки людиною самої себе як суб'єкта практичної і пізнавальної діяльності, як особистості [8, с. 566]. З приводу етнічної самосвідомості існують різні точки зору. Тлумачення його, насамперед, залежить від розуміння категорії «етнос». В етнографічній науці, починаючи з 50-х років, міцно утвердилася характеристика змісту поняття «етнічна самосвідомість» як усвідомлення членами етносу своєї приналежності до нього. Ю. Бромлей розширював концепт терміну, стверджуючи, що немає підстав зводити етнічну самосвідомість лише до усвідомлення своєї етнічної приналежності, так як самосвідомість є усвідомлення людиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки і т. д. [1, с. 97].

У результаті узагальнення розглянутих уявлень етнічної самосвідомості може бути запропонована наступна його дефініція: «етнічна самосвідомість є відносно стійка система усвідомлених уявлень і оцінок реально існуючих етнодиференціюючих і етноінтегруючих ознак життєдіяльності етносу. До ознак, які виконують етнічні функції, відносяться такі компоненти етнічної реальності як етнонім (самоназва), походження та історичне минуле членів етносу, етнічна територія, мова, релігія, культура, економіка, що представляють елементи різних підсистем або сфер етнічної культури, а також етнічність носіїв в якості антропологічних і психологічних особливостей членів етносу» [6, с. 42–46].

Становлення етнічної самосвідомості проходить декілька етапів, які співвідносяться з основними періодами психічного розвитку та стадіями розвитку етнічної ідентичності. При цьому етнічна самосвідомість формується дещо пізніше, ніж інші форми самосвідомості. Виділяються три основні етапи розвитку етнічної самосвідомості (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні етапи розвитку етнічної самосвідомості

Початковий етап дошкільний і молодший шкільний вік (5-10 років)	Другий етап підлітковий вік (11-17 років)	Третій етап юнацький вік (16-17 років)
<ul style="list-style-type: none"> – нечітке усвідомлення спільності з людьми своєї національності; – невмотивований вибір своєї етнічної приналежності; – слабкі етнічні знання. 	<ul style="list-style-type: none"> – усвідомлення ставлення до свого етносу; – виявлення інтересу до історії та культури свого та інших народів; – формування системи уявлень та оцінок про етнокультурні та етнопсихологічні особливості своєї спільності в порівнянні з іноетнічним оточенням. 	<ul style="list-style-type: none"> – зміцнюється усвідомлення своєї етнічної приналежності; – визначається мотивація вибору своєї національності; конструюється етнічний світогляд.

Потрібно пам'ятати і те, що на першому етапі становлення етнічної самосвідомості сім'я виконує вагомую роль у передачі етнокультурної інформації. Формування етнічної самоідентифікації відбувається за принципом: «Я такий же, як оточуючі». У соціальному відношенні цей період є вирішальним для дитини [12, с. 133–139]. Формування етнічної самоідентифікації на другому етапі будується за принципом: «Я такий же, як мій народ». Необхідно враховувати, що новоутворення відбуваються в період підліткової «кризи ідентичності» [12, с. 322]. На третьому етапі на формування етнічної самосвідомості юнаків та дівчат найбільший вплив має освітньо-виховний процес у навчальних установах.

У цей період етнічна самосвідомість формується за принципом: «Я – представник свого народу». За твердженням Еріксона криза ідентичності в юності – це криза всього покоління і перевірка міцності світогляду всього суспільства [12, с. 322].

Б. Вяткін та В. Хотинець [9] виділяють четвертий етап, що охоплює юнацький (студентський) вік (18–22 роки) і є вирішальним періодом розвитку етнічної самосвідомості, його зміцнення і закріплення. В період навчання у виші етнічну самосвідомість молоді людини розширить система його уявлень про світ, зміцнить пошук його місця в ньому.

Студентський вік за Еріксоном можна віднести до «психосоціальної мораторії» [12, с. 167], який являє собою кризовий період між юністю і дорослістю, протягом якого в особистості відбувається багатовимірні складні процеси здобуття дорослої ідентичності та нового ставлення до світу.

Таким чином, можна стверджувати, що особливості розвитку та прояви етнічної самосвідомості детерміновані не тільки етапами розвитку людини і стадіями розвитку етнічної ідентичності, але також залежать від регіональної специфіки, обумовленої своєрідністю етногенезу спільності, соціально-економічними, міграційними, політичними процесами, історико-культурними особливостями регіону, етнічної ситуацією та ін.

На думку канадського вченого П. Магочія [5, с. 101], який в свою чергу опирається на дослідження М. Гроха [14] та Р. Шпорлюка [16, с. 41–54], національно-культурне відродження проходить три стадії:

- 1) стадію збирання спадщини, коли окремі вчені-ентузіасти збирають мовні, фольклорні, літературні надбання свого народу;
- 2) організаційну стадію, коли закладаються культурні організації, школи й видання для поширення знань про національну спадщину;
- 3) політичну стадію, коли закладаються партії та інші організації, які уможливають участь у політичному процесі [15, с. 81–82].

У даному дослідженні етнічну самосвідомість молоді, яка проживає в умовах історичної міжетнічної взаємодії в єдиному геоісторичному просторі,

у нашому випадку українському Приазов'ї, розглядається через контекст вивчення загальних теоретичних питань самосвідомості (самосвідомості особистості і самосвідомості етносів), включаючи моральну самосвідомість особистості, а також через контекст етнічної самосвідомості в умовах інтерналізації нових цінностей. Етнічна самосвідомість молоді розглядається через поняття етнічна ідентичність, етнічний статус, які визначаються феноменами групової свідомості, внутрішньої солідарності (згуртованістю) етносу і збереженням його етнічної культури. У той же час етнічна самосвідомість молоді розглядається через поняття міжетнічної акультурації. Процес і результат взаємодії національних культур розглядається через поняття: асиміляція, сегрегація (сепарація), інтеграція (десегрегація), маргіналізація [13].

Майже усі етнічні групи українського Приазов'я, внаслідок поширення російськомовного шкільництва, пройшли крізь інтеграційні та асиміляційні процеси, насамперед, в галузі мови. Так, під час Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території українського Приазов'я російську мову назвали рідною 93,81% євреїв; 92,77% греків; 87,40% німців; 86,13% білорусів; 78,17% поляків; 78% молдован; 76,70% грузинів; 71,80% татар; 63,82% українців; 57,80% болгар; 56,70% вірмен; 49,30% циган [4, с. 110].

Ці процеси мовної акультурації, та навіть в окремих випадках асиміляції представників національних меншин українського Приазов'я, були пов'язані з відсутністю загальнонаціональних програм збереження традиційних національно-мовних та культурних ознак етносів та відповідного державного тиску для того, щоб знищити українську мову в регіоні. У школах навіть батьки писали заяви щоб звільнили їх дітей від вивчення української мови у зв'язку із тим, що у дитини, наприклад, ангіна чи ще щось (дані перевірки шкіл Маріуполя у 1986–1987 рр.).

Сьогодні, акцентування державою важливості знання української мови стимулює її вивчення в школах та інших навчальних закладах. У побуті використовується здебільшого російська мова, чи можна сказати «специфічна

маріупольська мова». Сфера застосування мов національних меншин звужується. Здебільшого на вулицях та ринках можна почути лише кавказькі мови.

Але кожна етнічна спільнота намагається відродити свої традиції, мову, національну самосвідомість. Сьогодні в українському Приазов'ї створена система безперервної мовної освіти, що забезпечує обов'язкове оволодіння громадянами державною мовою, можливість опанувати рідну (національну) і практично володіти хоча б однією іноземною мовою. Крім цього, збільшується мережа навчальних закладів, де вивчаються мови національних меншин таких як: іврит, кримськотатарська, польська, грецька, німецька, болгарська та інші мови. Так, у Новоолексіївці Генічеського району діє поряд з українською мовою і регіональна татарська. У школах вже вивчається кримськотатарська мова, щоправда, позначається недостатність підручників рідною мовою. Поки їх 65% від необхідної кількості. Також відкриті по одній татарській групі в 2 дошкільних установах. Генічеська районна громадська організація «Центр тюркомовних та інших народів» займається відкриттям факультативів з вивчення рідної мови. В багатьох школах Приазов'я грецька та болгарська вивчаються, переважно, як факультативні мови, постійно функціонують недільні школи, наприклад, у місті Бердянськ – 3 недільні школи: товариства болгарської культури «Родолюбие», польського товариства «Відродження» та Товариства єврейської культури; у місті Маріуполь – 1 єврейська, 1 німецька, 1 вірменська та декілька грецьких. У програму підготовки слухачів грецької недільної школи, крім новогрецької мови, введено вивчення історії та культури греків Приазов'я. Учні маріупольських шкіл беруть активну участь в олімпіадах із грецької художньої творчості. Маріупольські вищі навчальні заклади також сприяють вивченню мов національних меншин (грецька, німецька, польська).

Частішають випадки втрати мови своєї національності представниками дисперсної форми розселення спільнот, зокрема, татарами поволзькими та сибірськими, євреями, грузинами, азербайджанцями і ромами (циганами).

В. Григорьянц констатує, що «вірменський народ переживає зараз особливу, критичну фазу свого розвитку. В умовах іноетнічного оточення вона неминуче втягується в процеси етнічної трансформації: піддається мовній та культурній асиміляції, втрачає національну самосвідомість. Якщо цьому процесу не перешкоджати, кінцевим результатом його буде етнічна смерть – «повне розчинення» в плавильних котлах «інших етносів»» [2]. Єдиним засобом протидії цій тенденції є етнічна консолідація – здатність етнічної групи об'єднуватися в рамках єдиної громади, зберігати свій національний образ, побут, традиції і звичаї, свою рідну мову, віру, історію та культуру.

У містах і селах Приазов'я створюються етнічні громади і центри національних меншин, проводяться національні фестивалі, виставки тощо.

Так, маріупольське міське товариство німців «Відергебурт», незважаючи на свою мало чисельність, доклало чимало зусиль для збереження і розвитку німецького культурно-історичної спадщини в Приазов'ї. В силу різних історичних подій, особливо в останні десятиліття, багато німців емігрували до Німеччини, інші – змінили місце проживання на інші регіони України і країни СНД. Ті ж, хто залишився в Маріуполі, вважають його вже невід'ємною частиною своєї долі – так міцні корені, сплетені тут не одним поколінням. Одне з головних завдань культурного товариства «Відергебурт» – збереження давніх традицій, етнокультурного потенціалу та мови. Тісна дружба і співпраця з факультетом іноземних мов Маріупольського державного університету допомагає вирішувати багато питань в цьому напрямку, спільно готуються святкові та культурні заходи.

Традиційним є участь Маріупольського товариства греків у фестивалях національних культур Маріуполя, що проводяться в День міста, фестивалях грецької культури «Мега Юрти» і фестивалях грецької пісні пам'яті Тамари Каци. При проведенні Дня міста проводяться відкриті змагання з боротьби приазовських греків «куреш». При суспільстві створений і працює хор греко-української пісні імені організатора і першого керівника хору Василя Аліти.

Творчість колективів, що складаються з молодого покоління, відрізняється від автентичних фольклорних ансамблів свідомим і цілеспрямованим засвоєнням народних традицій. Народні традиції, що передаються з покоління в покоління, зберігають культурну спадщину, сприяючи формуванню у підростаючого покоління національної самосвідомості.

На підставі вищевикладеного, слід зазначити, що особливості збереження та відродження етнічної самосвідомості молоді українського Приазов'я, вирішальним чином залежать від етнічних процесів, які в свою чергу визначаються низкою факторів та залежать від:

- соціально-політичного ладу країни;
- давності перебування в іноетнічному середовищі;
- чисельності та характеру розселення (компактне чи дисперсне);
- ступеня урбанізації.

Не останню роль відіграє близькість (етногенетична чи соціальна) культури народів, що контактують.

Тому можна зробити висновок, що незважаючи на багатонаціональний склад населення українського Приазов'я міжетнічна ситуація в регіоні відрізняється толерантністю і стабільністю. Тому, не дивно, що з кожним роком збільшується кількість громадських національних організацій, що співпрацюють з органами влади та органами місцевого самоврядування, постійно зростає їх членство, рівень і масштабність культурно-масових, інформаційно-просвітницьких та інших заходів.

Етнокультурна ситуація в українському Приазов'ї дає приклад мирного господарського та суспільного буття цілого регіону, дуже складного за етнічним складом та історією його формування.

Список використаних джерел

1. Бромлей Ю .В. Этнос и этнография. М.:Наука, 1973,283 с.

2. Григорьянц В. Е. Возрождение армянской общины Крыма: достижения и проблемы. Симферополь: Крым. арх., 2004, 75 с.
3. Данилова Е. Н., Ядов В. А. Нестабильная социальная идентичность как норма современных обществ. *Социс.* 2004. № 10. С. 27-30.
4. Дегтеренко А. М. Етнонаціональний аспект життєдіяльності територіальних громад Українського Північного Приазов'я (політологічний вимір) : моногр. Маріуп. держ. гуманіт. ун-т, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф.Кураса НАН України, Маріуполь, 2008, 208 с.
5. Магочий П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура. Український історичний журнал. 1991. № 3. С. 97-107.
6. Мкртхмян Ю. И. Основные компоненты культуры этноса. Методологические проблемы исследования этнических культур. Ереван, 1978. С. 42-46.
7. Поршнева Б. Ф. Социальная психология и история. 2-е дополн. и испр. изд. М.: Наука, 1979, 235 с.
8. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.
9. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание. СПб. : Алетейя, 2000, 240 с.
10. Червенко О. Б. Фольклорные традиции в современной культуре болгар Северного Приазовья. Язык. Культура. Общество. материалы III Международной научной конференции «Межкультурная коммуникация в современном обществе». Саранск, 16.11.2012 г. Сб. науч трудов МГУ им. Н. П. Огарева, ИСИ, Каф. лингвистики и межкультурных коммуникаций. Вып. 4. Саранск, 2012. 96 с.
11. Элиас Н. Общество индивидов. М.: Праксис, 2001, 336 с.
12. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М. : Прогресс, 1996, 344 с.
13. Етносоціологія. Етнічна динаміка українського суспільства: навч. посіб. за ред.: Євтух В.Б. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010, 355 с.

14. Hroch Miroslav. Social Preconditions of the National Revival in Europe. Cambridge, 1985, 220 p.

15. Magocsi Paul R. Nationalism and National Bibliography: Ivan E. Levytskyi and Nineteenth – Century Galicia // Harvard Library Bulletin, XXVIII, 1. Cambridge, 1985. P. 81–82.

16. Szporluk Roman. Ukraine: A Brief History. Detroit, 1979. P. 41–54.

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕРІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Семке Ніна Миколаївна

доцент, кандидат філософських наук, професор кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Нерівність – невід’ємна риса будь-якого суспільства. Тому на всіх історичних етапах розвитку суспільства вчені досліджували цю проблему, вивчали її причини та наслідки прояву, вказували на можливі шляхи подолання найбільш гострих моментів нерівності. В доповіді про світову нерівність 2018наголошується: «Економічна нерівність широко поширена, багатогранна і, до певної міри, неминуча. Проте, ми впевнені в тому, що, якщо посилення нерівності не буде належним чином відслідковуватися і для боротьби з нею не будуть вживати відповідних заходів, вона може привести до самих різних політичних, економічних і соціальних катастроф» [2]. У сучасній Україні проблеми соціальної нерівності набули небезпечних масштабів і загрожують подальшому розвитку і цілісності країни. Результатом загострення цих проблем є глибоке розшарування населення за рівнем доходів та значне збільшення частки бідного населення. Це призводить до цілої низки негативних явищ: погіршення стану здоров’я населення і скорочення тривалості життя, зниження рівня освіти населення, якості трудових ресурсів, збільшення трудової міграції. В суспільстві постійно зростає соціальна напруга, поляризується соціальна структура.

Проблеми нерівності мають широке висвітлення як у вітчизняній так і в зарубіжній науковій літературі. Серед українських науковців особливу увагу проблемам соціальної нерівності приділяють Е. Лібанова, О. Балакірєва, О. Куценко, О. Чуприна, С. Оксамитна, С. Макєєв, Є. Головаха, Н. Коваліско, Л. Малиш та багато інших.

Широку суспільну дискусію щодо економічної нерівності у розвинутих країнах та шляхів вирішення цієї проблеми запропонував французький дослідник причин і наслідків економічної нерівності в світі Тома Пікетті у книзі «Капітал у XXI ст.» [9].

Вплив національної політики на нерівність, та вплив нерівності на національну політику розглядається в роботі Нобелівського лауреату Д. Стігліца «Ціна нерівності. Як теперішнє поділене суспільство загрожує нашому майбутньому» [10].

Метою статті є аналіз об'єктивних та суб'єктивними показників, що характеризують соціальну нерівність в українському суспільстві та визначення її наслідків для розвитку країни.

Нерівність має багато форм прояву: економічна, соціальна, політична і етнокультурна. Первинною формою звичайно виступає економічна нерівність, підґрунтям якої є нерівність за доходами. А доходи зумовлюють соціальне становище людини в суспільстві. Тому соціально-економічна нерівність є однією з найбільш досліджуваних.

Соціально-економічна нерівність являє собою відмінності між людьми та групами людей за розмірами одержаних ними доходів і накопиченого багатства. Як зазначають автори монографії «Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні»: «До основних об'єктивних підстав нерівності належать: зайнятість, її ступінь та вид; позиція у суспільному розподілі праці, тобто зайнятість керівною чи виконавчою, аграрною чи індустріальною, фізичною чи розумовою працею; особливості праці у плані важкості, складності, комунікативності, ризику, фізичних і моральних умов; професія чи заняття, тобто робота по найму за заробітну плату, що вимагає

професійної кваліфікації, чи самостійна робота з вільним доходом, у тому числі незалежна від освіти; відношення до власності на засоби виробництва, її наявність чи відсутність, а також її ступінь, форма і вид; відношення до організації та управління виробництвом і працею, її рівень, економічні і правові основи, формальний чи неформальний характер; прибутки, їхній ступінь та джерела, легітимність чи моральність, стабільний чи нестабільний характер; освіта і кваліфікація, їхній рівень, профіль, престижність» [3, с. 100].

Існує щонайменше два засоби виміру соціологічного аналізу соціально-економічної нерівності: за об'єктивними чинниками (рівень доходів і витрат у грошовому вимірі, перелік наявних компетенцій тощо) та за самоідентифікацією (усвідомлення своєї позиції у соціальній структурі, співвіднесення своєї позиції із певним класом). Як правило, комплексний аналіз проблем соціально-економічної нерівності передбачає поєднання цих напрямів та способів [3, с.103].

Кричущою ознакою нерівності в Україні є надзвичайно велика різниця в оплаті праці 1% найбільш високо оплачуваних працівників і решти робочої сили. Зокрема, в скандинавських країнах заробітки цієї відносно невеликої групи перевищують середні в 5 разів, у європейських країнах – у 7, у США – в 12, а в Україні – в 13 разів. Відповідно різниця в оплаті праці 1% найбільш забезпечених і 50% найменш забезпечених працівників в Україні є фантастично високою: якщо в скандинавських країнах середні заробітки 1% найбільш високооплачуваних працівників перевищують середню заробітну плату 50% найменш оплачуваних у 7,1 разів, в європейських країнах – в 11,7, у США – в 24, то в Україні – аж у 43,3(!) разів [4].

До об'єктивних оцінок соціально-економічної нерівності відносять різного роду індекси та коефіцієнти. Міжнародні організації, зокрема ООН, розробили інтегральні індекси якості життя, що дають змогу аналізувати на макрорівні ситуацію соціально-економічної нерівності в тій чи іншій країні. Так, в 2019 році згідно зданими сервісу Numbeo Україна опинилось на 62 місці з 71 у рейтингу якості життя країн. Найкращим є життя в Данії – країна

отримала 198,57 бали з максимальних 200. На другому місці – Швейцарія (195,93 бали), на третьому – Фінляндія (194,01 бали). Україна ж набрала всього 102,34 бали. У 2018 році наша держава була на 57 місці з 95,96 балами.[1] (Numbeo – це глобальна база даних про споживчі ціни, передбачуваний рівень злочинності, медичне обслуговування та інша статистика. Ця база дозволяє скласти рейтинг рівня життя та індекс людського розвитку у країнах світу. За рейтингом досліджують 71 країну).

Індекс процвітання – є оцінкою світового багатства і благополуччя. Складається аналітичним центром із штаб-квартирою в Лондоні LegatumInstitute з 2008 року. Рейтинг базується на основі складної методології обрахунку різнозважених індексів. В глобальному Індексі процвітання Україна в 2019 році зайняла 112 позицію зі 149 країн. Про це повідомляє міжнародний аналітичний центр LegatumInstitute. В 2009 році Україна була на 60 місці, в 2014 на 61 [11].

Індекс добробуту – крім базових економічних показників, вчені аналізують стан освіти й охорони здоров'я, рівень безпеки, особистої свободи, якість державних послуг і те, наскільки в країні легко займатися підприємництвом та інноваціями. Його також досліджує LegatumInstitute. Україна посіла 96-те місце в світовому рейтингу добробуту із 167 країн. Порівняно з минулим роком піднялися на три позиції (з 99-го місця), а за десять років (з 2009 року) країна опустилася в рейтингу на 10 позицій. Найвищу оцінку Україна отримала за освіту (37-е місце) й умови життя (69-е), найнижчу – в категорії «соціальний капітал» (міжособистісна довіра, довіра до інституцій) (148-е) і за рівнем особистої безпеки (145-е) й довкілля (127-е) [13].

Індекс людського розвитку – індекс для порівняльної оцінки бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя, рівень охорони здоров'я, соціальної захищеності, довголіття, екології, рівень злочинності, дотримання прав людини і ВВП на душу населення. ООН опублікувала звіт Human Development Indices and Indicators, в якому Україна посіла 88 місце серед 189

країн. Згідно з рейтингом ООН, індекс людського розвитку в Україні 0.751, очікувана тривалість життя в Україні 72 роки, очікувана тривалість навчання 15 років, а середня – 11, 3 роки [11].

У соціології більшого поширення здобули методи виміру соціально-економічної нерівності за суб'єктивними оцінками. Такі оцінки залежать від багатьох факторів, таких як рівень заробітної плати, рівень матеріального добробуту, рівень задоволеності життям, рівень соціальної нерівності в суспільстві тощо. Запитання щодо добробуту індивідів є складовою частиною інструментарію більшості соціологічних опитувань. Вони є обов'язковими при опитуваннях про стан та сприйняття соціальної нерівності різними категоріями населення, оскільки рівень матеріальної забезпеченості дає змогу кількісно охарактеризувати як позицію індивіда в соціально та економічно неоднорідному просторі, так і зафіксувати відмінності в доступності до різних послуг (освітніх, у галузі охорони здоров'я, дозвілля тощо), якості та масштабах споживання товарів широкого та ексклюзивного вжитку.

Згідно наявних емпіричних даних інституту соціології НАН України можна простежити суб'єктивну оцінку населення що до свого місця в соціальній структурі та матеріального становища сімей (див. таблицю 1).

Аналіз наведених даних показує, що за останні роки ситуація з нерівністю в країні не зазнала суттєвих змін. Майже половина опитаних ідентифікують себе як злиденних та бідних, тобто відносять себе до нижчого класу. І навіть зменшилася доля тих, хто самоідентифікує своє становище як середнє і їх умовно можна віднести до середнього класу.

В той же час, дані таблиці 2 свідчать про те, що середній клас в Україні майже відсутній. Серед тих, хто більш-менш задоволений матеріальним станом своєї сім'ї, 47,7% зазначили, що грошей вистачає лише на продукти харчування, 32,1% сказали, що вистачає загалом на прожиття, 11,7% вважають, що на все необхідне грошей досить, але їм не до заощаджень і тільки 2,3% вказали на те, що мають змогу робити заощадження, а 0,5% відповіли, що живуть в повному достатку.

Таблиця 1 – Оцінки українцями місця в соціальній структурі в 2013–2016 рр., %

Місце в соціальній структурі	Рік проведення опитування			
	2013	2014	2015	2016
Злиденне	4,6	6,3	3,7	4,0
Бідне	45,7	40,1	42,1	45,5
Середнє	49	52,3	53,7	48,9
Заможне	0,7	1,1	0,6	1,6
Багате	0,1	0,2	0	0,1

Джерело: сформовано на основі [6, с.222].

На жаль, дані соціологічних опитувань за 2018 рік засвідчують, що відбуваються істотні погіршення у всіх сферах життя. Так, згідно з результатами загальнонаціонального дослідження проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 грудня 2018 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей найбільш негативні зміни сталися: у рівні цін та тарифів – тут погіршення зазначили 85% населення, в економічному становищі України (68%), у рівні стабільності (67%), ставленні громадян до влади (65%), упевненості громадян у завтрашньому дні (65%), соціальному захисті (60,5%), рівні добробуту родини (59%), оплаті праці (58%), пенсійному забезпеченні (56%), ситуації зі охороною здоров'я (57%) [8].

Постійне зростання нерівності призводить до цілого ряду негативних наслідків. Дж. Стігліц в своїй роботі «Ціна нерівності: як теперішнє поділене суспільство загрожує нашому майбутньому» указує на той факт, що усі соціальні, політичні, економічні проблеми та їх трагічні наслідки походять від нерівності [10].

Таблиця 2 – Оцінки українцями власного матеріального становища у 2013–2016 рр., %

Те, на що вистачає грошей сім'ї респондента	Рік проведення опитування			
	2013	2014	2015	2016
Часто не маємо грошей та харчів – інколи жебракуємо	0,8	0,8	1,3	1,2
Не вистачає продуктів харчування – інколи голодуємо	4	3,3	4,4	4,6
Вистачає лише на продукти харчування	41,7	36,5	41,2	47,7
Вистачає загалом на прожиття	36,7	38,8	37,1	32,1
Вистачає на все необхідне, але нам не до заощаджень	13,3	16,1	12,9	11,7
Вистачає на все необхідне, робимо заощадження	3,2	3,8	2,7	2,3
Живемо в повному достатку	0,2	0,6	0,3	0,5

Джерело: сформовано на основі [6, с.222].

Основними економічними наслідками нерівності є консервування бідності, що призводить до звуження можливостей економічного зростання. За оцінкою ООН, 60 % українців живуть за межею бідності; за версією американського ділового видання Bloomberg, Україна в 2017 році залишається в десятці найбідніших країн [12].

Політичними наслідками високого рівня нерівності є тотальна недовіра до влади, яка призводить до політичної нестабільності. Групи з високим рівнем доходів здатні маніпулювати урядом, законодавчим органом на свою користь через юридичні процедури та корупційні дії.

Соціальні наслідки нерівності проявляються в зниженні якості життя населення, а саме в підвищенні рівня захворюваності та неможливості

одержувати якісні медичні послуги, в обмеженні доступу до освітніх послуг та організації дозвілля.

Абсолютної рівності досягти неможливо. В той же час надмірна нерівність створює багато проблем для розвитку суспільства, призводить до зубожіння значної частки населення країни. Головним шляхом подолання в Україні крайнощів нерівності є розбудова сильної держави з ефективним професійним управлінням в усіх сферах життя. Необхідне правильне визначення пріоритетів економічного та соціального розвитку.

Список використаних джерел

1. Україна впала у рейтингу якості життя [Електронний ресурс]. – URL:<https://www.obozrevatel.com/ukr/economics/girshe-rosii-i-bilorusi-ukraina-vpala-v-rejtingu-yakosti-zhittya.htm>
2. Доповідь про світову нерівність – 2018 [Електронний ресурс]. –URL: <http://wir2018.wid.world/files/download/wir2018-summary-russian.pdf>
3. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / [Балакірева О.М., Головенько В.А., Дмитрук Д.А. та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2011. 592 с.
4. Лібанова Е. Україна: глибина нерівності [Електронний ресурс]. – URL: <http://gazeta.dt.ua/internal/ukrayina-glibina-nerivnosti-.html>. – Назва з екрана.
5. Лібанова Е.М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність / Е.М. Лібанова // Економіка України. – 2014. – №3. – С. 4 – 19.
6. Малиш Л. Принципи та правила вимірювання структурних нерівностей у соціології : монографія. Київ : ВПЦ НаУКМА, 2019. 370 с.
7. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.
8. Підсумки-2018: громадська думка [Електронний ресурс]. –URL: <https://dif.org.ua/article/pidsumki-2018-gromadska-dumka>

9. Пікетті Т. Капітал у XXI столітті / Т. Пікетті. Пер. з англійської Наталії Палій. Київ: Наш Формат. 2016. 696 с.
10. СтігліцДж. Ціна нерівності: як теперішнє поділене суспільство загрожує нашому майбутньому. – Київ : Темпора, 2017. 583 с.
11. Україна в міжнародних рейтингах [Електронний ресурс]. – URL: <https://uiamp.org.ua/ukrayina-v-mizhnarodnih-reytingah>
12. ООН: Близько 60% українці вживуть за межею бідності [Електронний ресурс]. –URL: www.pravda.com.ua
13. Світовий рейтинг процвітання: на якому місці Україна – URL: https://24tv.ua/svitoviy_reyting_protsvitannya_na_yakomu_mistsi_ukrayina_n1239526

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В США

Dmytro Grygoryev

Ph.D., Oregon Health & Science University

Еміграція є феноменом, властивим історії багатьох народів світу. Еміграційні процеси можуть бути викликані різноманітними причинами. До основних чинників, що призводять до еміграції, можна віднести політичну та економічну кризу в суспільстві, війни, релігійні протистояння і утиски.

Українська еміграція до США понад сто років відбувалася саме за таких обставин. Четверта, остання хвиля української еміграції, не була виключенням із цього правила. Сучасна хвиля української еміграції належить до важливих, однак, не достатньо вивчених у вітчизняній науці. Аналіз причин, перебігу та особливостей пристосування українців до нових умов життя має, без перебільшення, вагоме значення.

Проблема адаптації молоді та іноземних студентів у новому соціокультурному середовищі не виходить з кола наукових інтересів. Певним чином досліджена й проблема адаптації українських студентів, про що свідчать дисертаційні дослідження та публікації у наукових виданнях В.

Бурова, Л. Бутенка, І. Гребенникової, М. Іванової, В. Криська, Т. Кузнецової, І. Пак, О. Рудницьких, Е. Сарукаєва, Н. Філімонової, С. Чулкової, С. Шевельової, С. Шестопалової та інших науковців. Усе це свідчить про необхідність, базуючись на наявному досвіді, знайти нові комплексні рішення проблеми адаптації української молоді до нових умов життя.

Питання еміграції та адаптації українців на американській землі є ключовим моментом їхньої успішної інтеграції в новітні умови проживання. У сьогоденні особливо гостро ставиться проблема адаптації особистості до швидкоплинних умов середовища, у яких людині потрібно швидко підлаштовуватися під вимоги життя.

Стратегії адаптації мігрантів до нових умов можна класифікувати по-різному. Для виявлення проблем мігрантів було проведено пілотажне контент-аналітичне дослідження, що ґрунтувалося на моделі стратегій адаптації (акультурації) Дж.Беррі. Серед стратегій акультурації цей автор виділяє інтеграцію, асиміляцію, сепарацію та маргіналізацію. В основі стратегій адаптації мігранта Дж.Беррі вбачає два виміри-прагнення – підтримувати свою колишню культуру і приймати нову [1].

Російська дослідниця Н. Преображенська виокремлює такі стадії (рівні) адаптації мігрантів:

1) Цілеспрямований конформізм – стадія звикання мігрантів до нового середовища, людей, культури, способу життя, переоцінки нових умов порівняно з попередніми. Це стадія первісного взаємного ознайомлення двох сторін, в процесі якого можуть відбуватися як прийняття культурних цінностей сторін, так і їх нерозуміння й навіть відторгнення. Ускладнення адаптації мігрантів на цій стадії нерідко поглиблюють ЗМІ, поширюючи неправдиву чи спотворену про них інформацію, навмисно акцентуючи увагу на тих чи інших рисах етнічної меншості з метою налаштувати більшість громадян проти мігрантів, актуалізуючи негативні стереотипи етнічних мігрантів, перебільшуючи масштаб проблем, підвищуючи емоційний заряд публікацій.

2) Взаємодія культур, що виражається насамперед у перетині інтересів мігрантів і місцевого населення й може супроводжуватися проявами взаємної терпимості (толерантності) сторін або призводити їх до конфліктів. У відносинах між собою мігранти і резиденти, зазвичай, окреслюють сферу своїх інтересів, співвідносячи їх з уявленнями про те, якими мають бути інтереси іншого і які вони в дійсності. При взаємодії інтерес завжди містить певне уявлення про допустимі й можливі інтереси інших. Негативні установки відносно інших етносів у резидентів чи мігрантів формуються під впливом переважно таких чинників:

- національний склад населення регіонів (співвідношення питомої ваги різних етнічних груп у загальному складі населення);

- тип поселення (у великих індустріальних центрах зі зростаючою багатонаціональною міграцією негативні установки, як правило, вищі, ніж на периферії);

- вік як мігрантів, так і резидентів (найбільша схильність до етнонегативізму спостерігається у крайніх вікових групах – у молоді та осіб пенсійного віку);

- соціальне становище (найбільш нетолерантні маргінальні верстви населення);

- рівень освіти (у національних організаціях екстремістського характеру переважають люди з низьким рівнем освіти);

- політичні переконання (прибічники лівого і правого радикалізму більшою мірою схильні до пошуку «ворогів» на етнічній основі, аніж центристи та аполітично налаштовані громадяни [2]).

3) Акомодация – характеризується або проявами взаємної терпимості сторін, звиканням і взаємними поступками, або тим же, але на користь культури і способу життя однієї зі сторін, тобто резидентів чи мігрантів. Збільшення кількості мігрантів на певній території приймаючого суспільства може поступово привести до зміни їх питомої ваги порівняно з місцевими жителями, коли мігрантів виявиться більше, ніж корінних жителів. Така

ситуація визначає провідну більшість, місцеву політику, мораль, культуру і т. ін.

4) Культурне самовизначення. На цій стадії відбувається асиміляція, культурне поглинання або виникнення нових культур на основі взаємопроникнення елементів місцевої культури (резидентів) і культури мігрантів. Зростання кількості мігрантів різноманітного походження може як розширити розмаїття та призвести до появи культурних інновацій, так і завадити їх ефективній інтеграції [3: 106– 110].

Незважаючи на те, що адаптація, як правило, постає як тривалий процес і може загальмуватися на певних стадіях (передусім, на останніх), особливості сучасної адаптації вносять певні корективи в її звичне розуміння: по-перше, помітно зростає кількість тимчасових міграційних переміщень, звідси – неповна адаптація на новій території; по-друге, – виникнення об'єднуючого транснаціонального рівня культури, котрий формують переважно мас-медіа, мігранти. Відтак, існує тенденція до більш швидкої адаптації, і сучасне суспільство зіштовхується з актуалізацією мобільного світосприйняття [3: 111]. Адаптація мігрантів на новій території відбувається у будь-якому випадку, справа лише в тому, чи досягає вона культурної інтеграції.

Як свідчать результати власного дослідження, складнощі адаптації новоприбулих українців є різними. Серед них найпоширенішими є:

- високі очікування та нездатність до самореалізації
- невміння запропонувати свої професійні знання та вміння,
- мовний бар'єр,
- швидкість реакцій на зміну середовища (прийняття побуту іншої країни),
- відчуття меншовартості тощо.

Потрапляючи до іншої країни із подібними установками, людина приречена на невдачу, адже вона спрямована не на перемогу, а на уникнення розчарування. Намагаючись обходити проблеми, тікаючи від непізнаного в іншій країні, людина відчуває втрату цінностей минулого життя, емоційну

нестійкість, непевність у сьогоденні та майбутньому, замкненість у колі спілкування, обмеження контактів із представниками американської спільноти тощо.

З нашої точки зору, дуже важливою є соціально-психологічна адаптація іммігрантів в перші місяці перебування в новому соціокультурному середовищі. Соціально-психологічна адаптація передбачає пристосування людини до наявних в суспільстві вимог та критеріїв оцінок через засвоєння норм і цінностей конкретної спільноти.

Визначають такі види дезадаптації:

- психологічна – неспроможність пристосуватися до якої-небудь життєвої ситуації (хвороби, смерті близьких, втрати соціального статусу), наслідками чого є хвороби, неврози, девіантна поведінка

- соціально-психологічна – нездатність психіки прийняти умови, що змінилася.

Отже, нашою метою є допомога людині в уникненні дезадаптації та її спрямованість до швидкої інтеграції у нове для неї суспільство.

Зокрема у теперішніх українських реаліях спостерігаються депресивні тенденції, що не можуть не відбитися на людях які співпереживають власному народові. Зрозуміло, що оскільки іммігранти мають рідних і близьких на українській землі, з'являється відчуття тривоги, бажання допомогти та підтримати. Тому у багатьох українців, що нещодавно прибули до США спостерігається низка дезадаптивних проявів, а саме:

- схильність до негативного прогнозу, що знижує рівень самоприйняття і прийняття інших людей (у мене нічого не вийде як і у багатьох інших);

- недооцінювання власних можливостей і низький рівень самоприйняття (я не подобаюся собі, тому, що багато чого не зможу зробити);

- соціальна недовіра, яка виражається в соціальній ізоляції (немає на кого покластися, мало хто зможе допомогти);

- знижене відчуття емоційної комфортності, прогнозуючи ланцюг всіляких несприятливих подій, які можуть трапитися в іншій країні.

Численні дослідження у галузі соціології та соціальної психології вказують, що дезадаптація емігрантів може мати такі наслідки:

- «культурна дисфункція» (неприйняття культурних новацій іншої культури);

- «культурний шок» (сприйняття іншої культури як кращої за власну);

- «рабство» (схильність підкорятися авторитету іншої людини) тощо.

Усе це, може виявлятися у запереченні емігрантом рівності «культурних світів», розділення світу на добрих людей та ворогів, стереотипізації та відчуженні іншої культури як такої або повне злиття з нею до втрати самототожності.

Невдала адаптація в еміграції, також може виражатися у:

- нездатності долати людиною складні обставини життя, переживати стрес;

- труднощах розуміння людиною інтересів оточення, їхніх потреб;

- неприйнятті індивідуальності іншої людини;

- відсутності гуманного ставлення до оточення;

- нездатності брати на себе відповідальність;

- відчутті психологічної слабкості, незахищеності (бездіяльність, відчуття внутрішньої дисгармонії, безпорадності, пасивність, апатія, тривожність, агресивність депресивність);

- підвищеній емоційності;

- залежності від емоцій оточення;

- схильності до реакцій уподібнення.

Складним проявом дезадаптації є закритість до нового досвіду, невміння спрямовувати енергію в суспільно корисні справи, відчуття дискомфорту в ситуаціях спілкування, схильність до дискредитації інших, ущемлення інтересів партнера тощо.

Відчуття меншовартості, безперспективності життя та водночас агресії та ненависті, яке проявляється через невдоволення собою, відчуття себе невдахою, безпорадність, прагнення повернення до минулого життя, яке

втрачене, страх осуду тощо. Так, усе це загострює внутрішню суперечність, породжуючи сумніви, агресивність, безперспективність життя, схильність до алкоголізму та суїцидальних проявів. Фактично людина не спроможна продуктивно діяти, реалізувати свій внутрішній потенціал, задовольняти свої соціальні потреби, вступати в активне спілкування, переживати стан внутрішнього комфорту і добробуту без виражених конфліктів.

До Вашої уваги надається тест, розроблений дослідницькою групою, на виявлення рівня адаптації емігрантів до нового соціокультурного середовища. За школою від 1 до 10 (де 1 найнижчий показник, а 10 – найвищий) оцінюється психофізіологічний стан особистості. Якщо загальна сума балів досягає 200, людині потрібно звертатися за допомогою психолога.

Тестові запитання

Як часто у вас буває безсоння та головні болі?

Як часто буває відчуття, що люди навколо недобррозичливі до вас?

Зміна настрою без причин на те?

Різке відчуття тривоги та страху?

Постійне відчуття розчарованості життям?

Як часто з'являється відчуття неправильного життєвого вибору?

Відчуття, що ви гірші за інших?

Постійне відчуття себе невдахою, некомпетентним в елементарних речах?

Як часто з'являється бажання плакати?

Чи є відчуття каменя на серці?

Постійне відчуття втоми навіть без явної на те причини?

Постійна невпевненість у собі?

Відчуття провини перед близькими та оточенням?

Складнощі у спілкуванні з людьми навколо, конфліктність?

Постійне відчуття, що щось трапиться погане?

Чи спостерігається тремтіння у тілі, прискорене серцебиття?

Байдужість до всього?

Роздратованість, агресивність?

Як часто виникає думка, що в усіх незгодах винні тільки Ви?

Чи з'являються думки про те, що жити не потрібно?

Отже, визначивши власний рівень адаптації, а з тим і психічний стан, людина може зрозуміти, чого вона може досягти у іншій країні. Іноді на заваді цьому стоїть психіка людини, її минулі переживання, виховання та очікування від інших.

Стереотипи та страх спробувати себе в іншій діяльності, відчуття меншовартості та небажання проявити себе у соціальній активності блокує наявний потенціал. Психологічна робота та робота над собою сприятиме швидкій адаптації на американській землі.

Таким чином, бачимо два основні виміри адаптації у сфері сучасної міграції. До першого можна віднести спрямованість на інтеграцію в суспільство-реципієнт (прийняття нової культури та інструментальну адаптацію до нових умов життя). До другого – уникання проблем та ризиків, із якими стикалися мігранти, що реалізується через практики, які можна охарактеризувати як «втеча від реальності» та «зв'язок з батьківщиною». Українські мігранти здебільшого поєднують інтеграцію в нову культуру з підтриманням своєї культури (домінують практики підтримання зв'язку з батьківщиною). Очевидно, що це дає змогу здійснювати культурну та інструментальну адаптацію до нового середовища, не надто знижуючи почуття психологічного благополуччя, завдяки спілкуванню з рідними, друзями та земляками. Також велику роль у полегшенні адаптації відіграють агенти, що допомагають адаптуватися на місці (різні психологічні служби підтримки, місцеві діаспори, служби підтримки).

Список використаних джерел:

1. Боттаева З.Х. Влияние стратегий адаптации трудовых мигрантов на их психологическое благополучие. // Альманах современной науки и образования. – URL: <http://www.hse.ru/data/224/804/1228/7%D0%91%D0%>

BE%D1%82%D1%82%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%93.pdf (дата звернення 05.11.2019).

2. Бэрон Р. Социальная психология группы: процессы, решения, действия / Р.Бэрон та ін. – СПб.: Питер, 2003. 272 с.

3. Преображенская Н. Миграция в условиях глобализации (социально – философские аспекты) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Преображенская Надежда Михайловна. – М., 2017. 190 с.

4. США, Россия, Германия и Саудовская Аравия– в числе десят-ки стран, принимающих наибольшее число мигрантов // Центр новостей ООН.– URL : <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=20179#.UtFBq0Agm5x> (дата звернення 05.11.2019).

ВПЛИВ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ОРГАНІЗАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РОБОТИ ОРГАНІЗАЦІЇ

Агаларова Карина Адільївна

доцент, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та політології
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Майже неможливо переоцінити важливість комунікацій в управлінні. Практично все, що роблять керівники, аби полегшити досягнення цілей організації, потребує ефективного обміну інформацією. Якщо люди не зможуть обмінюватися інформацією, то вони не зможуть і працювати разом, формулювати цілі й досягати їх. Мета кожного керівника – зробити процес комунікації якнайбільш ефективнішим і не втратити при цьому змісту.

Численні дослідження свідчать: керівники організацій багато часу витрачають на комунікації. Це обумовлено специфікою праці і функціями менеджера – участь у інформаційному обміні й постійне спілкування з людьми.

Саме тому, що обмін інформацією вбудований у всі основні види управлінської діяльності, комунікації є процесом, який зв'язує людей в організаціях.

Хоча загальноприйнятим є те, що комунікації мають велике значення для успіху організацій, більшість американських, англійських і японських керівників вважають, що проблеми комунікаційного плану є головними перепонами на шляху досягнення ефективності організацій. Отже, обмін інформацією для них є однією з найскладніших проблем у організаціях. Глибоко усвідомлюючи комунікації на рівні особи й організації, керівники повинні вчитися знижувати частоту випадків неефективних комунікацій і ставати, таким чином, більш ефективними менеджерами. Керівники, що ефективно працюють, – це ті, хто ефективні в комунікаціях. Вони уявляють суть комунікаційного процесу, мають досконалі навички усного й писемного спілкування й розуміють те, як середовище впливає на обмін інформацією.

При обговоренні обміну інформації всередині організації зазвичай думають про людей, які говорять у процесі особистого спілкування чи в групах на зборах, розмовляють по телефону, читають або складають ділові записки, листи й звіти. Хоча зазначені випадки складають основну частину обсягу комунікацій в організації, комунікації являють собою більш розгалужений і складний процес.

Комунікативний процес – це обмін інформацією між двома чи більше людьми.

Основна мета комунікативного процесу – забезпечення розуміння інформації, що є предметом обміну, тобто повідомлень. Однак сам факт обміну інформацією не гарантує ефективності її передачі. Тому, попередньо треба мати уявлення про стадії процесу комунікації. Комунікації – це процес передачі інформації від однієї особи до іншої. Ефективні комунікації — це такий процес передачі повідомлення, коли отримане повідомлення якомога ближче за значенням до первинного.

Ключовими складовими ефективних комунікацій є дані – неопрацьовані цифри й факти, які відображають окремий аспект дійсності. Тоді інформація – це дані, представлені у вигляді або формі, що мають сенсове навантаження. Інформація є цінною, якщо вона достовірна, своєчасна, повна й доречна.

Комунікативний процес розпочинається, коли одна особа (відправник) хоче передати факт, ідею, думку чи іншу інформацію комусь іншому (одержувачу). Ця інформація має значення для відправника незалежно від того, чи вона проста й конкретна, чи складна й абстрактна. Наступна дія – це кодування інформації у формі, що відповідає ситуації. Кодування може набувати форми слів, виразу обличчя, жестів, або навіть художнього вираження й фізичних дій.

Після того, як повідомлення закодоване, його передають відповідними засобами зв'язку (каналами). Звичайні засоби зв'язку в організаціях – це наради, електронна пошта, записки, листи, звіти та телефонні розмови. Далі відбувається декодування у форму, яка має значення для одержувача. Значення інформації може бути різним, і в багатьох випадках воно є підставою для відповіді; і тоді утворюється цикл, оскільки нове повідомлення в такій самій послідовності передається початковому відправникові.

Крім того, комунікації можуть бути перервані перешкодою – шумом або розмовою людей поблизу. Перешкодами також є загублений на пошті лист, пошкодження телефонної лінії, невірна адреса електронної пошти тощо.

Сьогодні в організаціях поширені наступні типи комунікацій: 1) міжособові комунікації; 2) комунікації в системах зв'язку та командах; 3) електронні засоби комунікацій.

Комунікації здійснюються у наступних формах: несловесні (невербальні) взаємодії; усні повідомлення; письмові персональні та письмові групові спілкування.

Організації користуються найрізноманітнішими засобами комунікацій які орієнтовані і на зовнішнє середовище, і на внутрішньо організаційні

процеси. Керівники повинні завжди мати прямий та зворотній контакт з менеджерами нижчих ланок і, як наслідок, з усіма працівниками організації.

Комунікативні схеми – це способи, за допомогою яких члени групи чи команди спілкуються між собою. Вони відрізняються потоками інформації, позицією лідера, ефективністю різних типів завдань. Менеджери можуть намагатися створити централізовану схему, коли завдання групи прості й рутинні, й, навпаки, сприяти децентралізації групи, якщо групові завдання складні (наприклад, ухвалення рішення щодо стратегії підприємства), оскільки відкриті канали комунікацій забезпечують більше взаємодії й ефективніше поширюють інформацію.

Інформація передається в організації з рівня на рівень у межах вертикальних комунікацій. Вона може передаватися, по-перше, послідовно, тобто з вищих рівнів на нижчі. Таким шляхом підлеглим рівням управління повідомляється про поточні задачі, зміни пріоритетів, конкретні завдання, рекомендовані процедури тощо. По-друге, організації необхідні комунікації по висхідній. Висхідний напрямкозначає: інформація переміщується від нижчого до вищого рівня. Застосовується для встановлення зворотного зв'язку рядового персоналу і вищого керівництва, для інформування про поточний стан справ і виникаючі проблеми. Є засобом дізнатися думку рядового персоналу при аналізі стану організації (організаційної культури і умонастроїв співробітників). У великих організаціях висхідний комунікаційний потік використовується як засіб збору інформації і від середньої ланки управління.

Передача інформації з нижчих рівнів на вищі може суттєво впливати на продуктивність. Мескон наводить реальний приклад, коли інженер розробив ефективніший спосіб розкрюювання листового металу для крил літака й повідомив про свою ідею безпосередньому керівнику. Якщо цей керівник вирішив підтримати інновацію інженера, він повідомить про це на наступний, ще вищий рівень управління. Будь-яка зміна потребує погодження з боку керівника заводу або керуючого виробничими операціями на більш високому рівні. Таким чином, ми маємо ситуацію, коли певна ідея, що виникла на

нижчому рівні організації, повинна піднятися на самий верх, послідовно пройшовши всі проміжні рівні управління. Цей приклад ілюструє обмін інформацією, що відбувається заради підвищення конкурентоспроможності організації за рахунок збільшення продуктивності. До речі, на будь-якому з вищих рівнів могло бути прийнято рішення про відхилення нової ідеї. Якщо припустити, що ідея дійсно була цінною, повідомлення інженера про її відхилення фактично проінформувало б його про те, що організація не стимулює його до пошуку новаторських пропозицій. У результаті організація може лишитися без серйозних можливостей підвищення продуктивності й отримання економії.

Організації додатково до обміну інформацією по спадній або висхідній також потребують горизонтальних комунікацій. Майже всі організації складаються з багатьох підрозділів, тому обмін інформацією між ними потрібний для координації задач і дій. Оскільки організація – це система взаємно пов'язаних елементів, керівництво повинно домагатися, щоб спеціалізовані елементи працювали пов'язано для просування організації в необхідному напрямі.

У сфері роздрібної торгівлі регіональні керівники збуту можуть періодично зустрічатися для обговорення спільних проблем, координації стратегії збуту й обміну інформацією про продукцію. За кордоном для обміну інформацією часто створюються комітети або спеціальні робочі групи, які періодично збираються для обговорення питань щодо свого підрозділу й співпраці з іншими подібними робочими групами.

Напевно, найбільш наочним компонентом комунікацій у організації є відносини між керівником і підлеглим. Ці відносини є елементом горизонтальних зв'язків, але часто їх виділяють окремо, оскільки вони складають більшу частину комунікативної діяльності керівника. До сфери цих комунікацій належить велика частина питань, зокрема, делегування, формулювання задач, пріоритетів і очікуваних результатів. Через ці комунікації в значному обсязі реалізуються функції мотивації та контролю.

Як відомо, будь-яка організація складається з формальних і неформальних компонентів. Канал неформальних комунікацій можна назвати каналом розповсюдження чуток. Сфера розповсюдження чуток – це місця великої скупченості працівників: їдальні, коридори, автомати з кавою тощо. Часто чуткам приписується репутація неточної інформації. Але за дослідженнями, більшість чуток є правдивими, якщо інформація стосується самої компанії. Це правило не розповсюджується на чутки стосовно чиясь особисте життя або емоційно забарвлену інформацію.

Суттєвий вплив на комунікації в організаціях мають електронні засоби комунікацій. Інформаційні технології можуть використовувати комп'ютери, комп'ютерні мережі, телефони та інше устаткування. Останні досягнення в галузі інформаційних технологій можуть сприяти покращенню обміну інформації в організаціях.

Електронна пошта – це ефективний засіб зв'язку між людьми, які знаходяться в різних приміщеннях, різних містах і навіть різних регіонах і країнах. Суттєвою відмінністю на користь електронної пошти є можливість відправляти одне повідомлення великій кількості одержувачів. Також, в багатьох організаціях, працівники за допомогою Інтернету створюють віртуальні робочі групи, що дозволяє миттєво передавати інформацію. Завдяки Інтернету, впродовж відеоконференцій, люди, що знаходяться в різних місцях і навіть у різних країнах, обговорюють різноманітні проблеми й при цьому бачать одне одного в обличчя.

Однак, існують і перешкоди в організаційних комунікаціях. Основними перешкодами на шляху повноцінних організаційних комунікацій є: відсутність мети, невірний вибір каналу, цензура, невідповідність між дією і повідомленням, невірний вибір мовних засобів, неправильне оформлення, невміння висловлювати свої думки, незручний час; недооцінка адресата, нестача корисної інформації.

Отже, в процесі розгляду сутності управління комунікацією, об'єкт і суб'єкт управління представляються як цілісна єдина система. Такий

методологічний підхід передбачає управління засобами комунікації і людьми, які беруть участь у здійсненні організаційних комунікацій.

Список використаних джерел

1. Гірченко Т. Д. Маркетинг : [навч. посібн.] / Т. Д. Гірченко, О. В. Дубовик. – К. : Фірма "ІНКОС", Центр навчальної літератури, 2007. – 255 с.
2. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту : [навч. посібник] / Кузьмін О. Є., Мельник О.Г. - К.: Академвидав, 2007. - 464 с.
3. Мильнер Б. З. Теория организации : [учебник] / Б. З. Мильнер. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 345 с.

УРБАНІСТИЧНИЙ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ М. КИЄВА)

Горбова Юлія Сергіївна

директор науково-дослідного Інституту соціологічних досліджень, кандидат соціологічних наук, доцент ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана»

Ігнатенко Олена Владиславівна

студентка 4 курсу, спеціальності 054 «Соціологія»,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана»

Поняття «урбаністика» дедалі частіше фігурує серед науковців, архітекторів, ЗМІ, громадських діячів, і навіть серед пересічних громадян. Але чи є розуміння, про що конкретно йдеться? На сьогодні існує багато визначень цього терміну. Для одних – це чергове «модне» слово, яким можна описати діяльність небайдужих громадських активістів, для інших – це додати ще одну велодоріжку. Але, у першу чергу, урбаністика – це підхід до вивчення, планування і творення міст, у якому значна увага приділяється взаємодії міських жителів із збудованим середовищем [1]. Певна річ, що в урбаністиці є свої підходи й гіпотези, проте деякі з них упродовж десятиліть використовуються задля розвитку й планування міст.

Звернемо увагу на українські реалії. У 2007 році сталися події, що посприяли поширенню терміну «урбаністика»: після чергового ДТП з велосипедистом було засновано Асоціацію велосипедистів Києва, мета якої – створення велосипедної інфраструктури; виникнення ініціативи «Збережи старий Київ», мета якої – боротьба проти забудови на Пейзажній алеї. У 2010 році почали відбуватися масові протести: у Києві проти перетворення Гостинного двору на торговельний центр, в Одесі – проти ухвалення нового генплану, а в Харкові – проти вирубування дерев у парку ім. Горького. Ці події підштовхують цікавитися урбаністикою, її причинами та наслідками.

Слід зазначити, що автомобілістам виділено найбільше місця на дорогах, міську землю витрачають на розбудову транспортних розв'язок, паркувань, тощо. Проте, все одно відбуваються порушення та паркування автомобілів на тротуарах, де й так мало місця. Дедалі частіше ми говоримо про чисте повітря, про зношеність інфраструктури, про складну ситуацію з питною водою, про невідповідність розташування роботи й домівки тощо. І всім цим також займається урбаністика. У центрі уваги урбаністів є людина та її комфортне перебування у міському просторі. Отже, вивчення цих проблем та встановлення балансу в місті й надання рекомендацій для міської влади має бути завданням для соціолога.

Проблема українського суспільства полягає в тому, що ми тільки починаємо усвідомлювати, що самі є рушійною силою для зміни міста. Кожна людина формує міський простір, так само й місто впливає на людей, тому важливо, щоб і члени міської ради, і громадських організацій доносили важливість залучення громади до прийняття рішень щодо організації міського простору. Як місто, так і життя в ньому – своєрідний проєкт, де є багато компонентів. А це означає, що перш ніж щось реалізувати або змінювати, потрібно визначитися, що ми отримаємо наприкінці. Важливо, щоб у кожного населеного пункту була своя стратегія, яка залишиться не тільки на папері, до створення та реалізації якої буде залучений кожний громадянин.

Особливості міського простору висвітлені в роботах видатних соціологів М. Вебера [2], Г.Зіммеля[3]. Вивчення соціальних проблем на прикладі міста займалися представники Чиказької соціологічної школи Р. Парк[4] та Л. Вірт [5]. Серед вітчизняних дослідників, що займаються вивченням міста та міським способом життя, ідентичністю особистості слід згадати О. Мусієздова [6]. Цікавими, на наш погляд, є підходи Л.Малестата В. Середи до вивчення символічного простору міста[7]. О. Міхеєва вивчає питання територіального та просторового виміру міста. На її думку, не тільки людина «проживає місто», а й місто формує людину. Ландшафт, характерна архітектура, певний стиль міста та інформаційні потоки формують людину та надають їй рис, притаманних відповідному простору [7, с. 94]. Така комбінація породжує репрезентативне сприйняття образу певних людей, наприклад, киянина або львів'янина. У такому векторі науковим завданням соціолога є теоретичне осмислення та дослідження наукового простору. У 2014 році після революції в Україні відбувся сплеск міської активності. З'явилося багато міських і локальних низових ініціатив, які опікуються урбаністичними питаннями, наприклад, «Культурний ді@лог», «CityLab», «Міські реформи», «Критичне мислення», «UrbanFormsCenter», «Група 109», «UrbanIdeas», «Urban Inst.», «Агенти змін», «Urban куратори», «Місто-сад», «Тепле Місто», «Культура медіальна», «URBAN.te», «Proprostir», «Промолодь» та інші.

Міський дизайн – дуже важлива категорія не тільки в урбаністиці, а й в соціології міського простору. Спеціалісти цієї галузі працюють не з внутрішнім плануванням окремих будівель, а і з публічним простором: фасадами споруд, парками, площами, вулицями, скверами і дворами. Міський дизайн має вплив на людську взаємодію та повсякденне життя. Він важливий як для досягнення комфорту різних верств населення, так і в боротьбі з різними проблемами, насамперед адаптації до змін клімату.

Дизайн вулиць може мати непередбачувані наслідки. Наприклад, його можуть використовувати для запобігання злочинів, зокрема, згвалтувань у

Делі [8] чи протидії тероризму в Осло [9]. Мешканці можуть спостерігати за тим, що відбувається на вулиці, і таким чином неформально патрулювати завдяки низькоповерховим багатофункціональним кварталам. З іншого боку, дизайн може поглибити наявні конфлікти, наприклад, у Белфасті, в Ірландії, команда місцевих дизайнерів спроектувала пішохідний міст між протестантським і католицьким районами. Підйоми до мосту були занадто високими, тому молодь почала використовувати їх як майданчики для кидання каміння і коктейлів Молотова[10].

В Україні офіційною назвою міського дизайну є «благоустрій». Цей підхід зберігся з часів Радянського Союзу. Зазвичай, основною діяльністю відповідальних за благоустрій є видання дозволів на демонтаж реклами та кіосків, прибирання вулиць, очистка доріг від снігу, тощо. Якщо взяти за приклад Київ, то можна помітити наступне: розбита бруківка або провалений асфальт, відсутність необхідного освітлення в підземних тротуарах; відсутність пандусів, брак лавок та смітників. І як що багатофункціональність, доступність і зручність публічного простору для всіх можливих категорій користувачів було нормою для урбанізму на Заході ще з кінця 1970-х, то для Києва це залишається омріяним ідеалом міських активістів.

Головна ознака благоустрою як підходу до облаштування міського середовища в Києві є його репрезентативний характер. Це не вкрай необхідний для комфорту користувачів дизайн міського простору, а скоріше створення образу гарного і впорядкованого міського середовища. Таким чином створюється демонстраційне міське середовище, яке має мало спільного з реальними потребами чи очікуваннями його користувачів.

Характерними ознаками сучасного благоустрою міста Києва є:

- орієнтація на «естетичну» сторону. Декілька разів на рік на Співочому полі висаджуються неймовірні фігури з квітів, додаються різні елементи декору, створюються садово-квіткові скульптури, тощо. Ураховуючи це, слід

зазначити, що навіть у центральних парках Києва посеред літа важко знайти так званий «оазис» від спеки;

- любов до пам'ятників, знаків, меморіальних об'єктів, тощо. Чомусь у нашому суспільстві існує думка, що саме такі витвори мистецтва мають бути в будь-якому міському просторі;

- ігнорування доступності міського простору. Особливо це стосується якості й надійності вуличних меблів, покриття, освітлення, відсутності пандусів, тощо;

- недотримання базових принципів створення комфортного мікроклімату в місті;

- витвори мистецтва від житлових комплексів. «Лебеді» з гуми, «поросята» з пляшок, старі іграшки на пеньках, а також побілка дерев та бордюрів, які дуже часто не вписуються в міський простір та виконані без згоди мешканців ЖК.

Мешканці міста постійно стикаються із подібними ситуаціями, одні просто не звертають уваги, а інші намагаються її вирішити. Реальні виконавці завдань, зазвичай, часто не розуміють доцільності виконання тих чи інших робіт. Інакше б усе робилося одразу і в повному обсязі. Змінити такий стан речей можливо лише з переходом до справжнього включеного містобудування та співпраці із зацікавленими сторонами. Такий підхід передбачає повну прозорість бюджетного і містобудівного планування, а також постійні консультації влади з громадою.

Розглянемо результати соціологічного дослідження «Пасаж», проведеного у лютому 2018 року компанією «Агенти змін». Через законсервованість у стані напівпам'ятки архітектури – напівосередку дорогих бутиків – кияни не сприймають Пасаж як місце, сповнене життям. За зону дослідження було взято території 5-хвилинної пішохідної доступності: вона включає непарний бік вул. Хрещатик, вул. Городецького, вул. Банкову, вул. Заньковецької, вул. Лютеранську, пров. Станіславського і частину алеї Героїв Небесної Сотні [11].

У межах дослідження було опитано онлайн та оффлайн 99 респондентів. Серед них були ті, що відвідали Пасаж уперше, і ті, що знаходяться тут щодня. Результати були наступними: 47% людей (онлайн) та 70% (оффлайн) зазначили, що не проводять вільний час у Пасажі, а просто проходять крізь нього у справах. Це може означати, що міський простір 5-хвилинної доступності від Пасажу не зацікавлює респондентів, інколи вони навіть не хочуть тут залишатися на більш тривалий час. Якщо ми говоримо про ребрендинг цієї території, то необхідно задіяти різне функціональне навантаження, яке буде узгоджене між собою.

Якості Пасажу вже сформовані в уявленні респондентів, отже на їх основі можна розвивати і сам простір, зберігаючи та підсилюючи його: краса – 10%; розкіш – 7%; історія – 5%; дорого – 4%; центр – 3%[11]. Ключовими потребами в просторі інформанти зазначили: «посидіти», «гуляти і пити каву». Саме на ці аспекти необхідно звертати увагу при благоустрої міського простору. Можливо, доречним буде додати місця для сидіння, як це зроблено в парку Т. Шевченка, додати декілька різнорівневих кав'ярень, щоб споживачі могли обрати, куди їм піти, а не пити каву через «безвихідь». Доцільним видається акцентування уваги на необхідності розміщення інформаційних стендів з повідомленням про історичне минуле цієї території, що буде цікавим та корисним як для жителів Києва, так і для туристів.

Так, ми бачимо, що хоч Пасаж і являє собою відкритий міський простір, для більшості людей він здається закритим. На це впливають різні фактори: і тип фасадів, і обмеження пішохідних доріг, і близькість державних кварталів, і наявна специфічна атмосфера, з яких формуються стереотипи про простір.

Таким чином, для сучасних міст характерні наступні особливості: поганий стан міської інфраструктури; екологічні проблеми; незручність та непривітність міських просторів. Для Києва можемо виокремити масштабні проблеми, такі як приватизація і комерціалізація вулиць, і локальні, такі як брак лавок чи несправність вуличного освітлення.

Отже, причиною існування таких проблем є те, що міські публічні простори фінансуються за залишковим принципом. Саме належний брак уваги з боку міських комунальних служб підживлює існування показової уваги до благоустрою центру міста, ігнорує зручність та привабливість загального міського простору, тощо. Ні реальні виконавці робіт, ні приватні балансоутримувачі міських публічних просторів не зацікавлені в задоволенні потреб і вимог громади. Таким чином, слід використовувати механіку включеного містобудування. Ми вбачаємо проведення соціологічних досліджень з метою покращення міського простору для мешканців та туристів, що буде корисно як для створення та вдосконалення концепцій розвитку міст, так і для громадських організацій, які зацікавлені в цих питаннях.

Список використаних джерел

1. Дронова О. Новий урбанізм: у пошуках виходу з урбаністичного колапсу. URL: https://ukrgeojournal.org.ua/sites/default/files/UGJ_2015_3_33-41.pdf. (дата звернення: 10.12.2019).
2. Вебер М. Город /М.Вебер – URL: http://socioline.ru/files/5/89/veber_m._gorod._2017.pdf (дата звернення: 10.12.2019).
3. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь / Г. Зиммель Логос. – 2002. – № 3-4 – С. 25-38. – URL: <https://www.ruthenia.ru/logos/number /34/02.pdf> (дата звернення: 10.12.2019).
4. Парк Р. Город как социальная лаборатория / Р. Парк Социологическое обозрение – Том 2. – № 3. – 2002. URL: https://sociologica.hse.ru/data/2011/03/30/1211856691/2_3_1.pdf (дата звернення: 10.12.2019).
5. Вирт Л. Урбанизм как образ жизни / Пер. с англ. – М.: StrelkaPress, 2016. – 108 с.

6. Мусієздов О. Міська ідентичність та постмодерний урбанізм / О. Мусієздов. // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 2015. – №35. – С. 7–13.
7. Соціологія міста: навчальний посібник / [Л. В. Малес, В. В. Серета, М. О. Соболевська, Ю. Г. Сорока та ін.]; за заг. ред. О. К. Міхеєвої. – Донецьк: вид-во «Ноулідж», 2010. – 464 с.
8. How Urban Design Could Help Reduce Rape in India URL: <https://www.citylab.com/equity/2014/06/how-urban-design-could-help-reduce-rape-in-india/372612/>. (дата звернення: 10.12.2019).
9. New designs unveiled for Norwegian government headquarters following 2011 terrorist attack URL: <https://www.dezeen.com/2017/07/20/new-designs-unveiled-for-norwegian-government-headquarters-following-2011-terrorist-attack/>.
10. How Urban Design Affects Ethnic or Religious Tensions URL: <https://www.citylab.com/design/2012/06/how-urban-design-affects-ethnic-or-religious-tensions/2252/>. (дата звернення: 10.12.2019).
11. Дослідження Пасажу URL: <http://cdn.a3.kyiv.ua/files.pdf>. (дата звернення: 10.12.2019).

МЕХАНІЗМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯМ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

Николаєва Валентина Іванівна

доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології управління
Донецький державний університет управління

Соціально-економічні перетворення в Україні з кінця ХХ - початку ХХІ ст. привели до системних змін у житті українського соціуму, змін в різних сферах, інституційних і стратифікаційних перетворень.

Економічні реформи, кардинальні зміни в сфері виробництва і розподільних відносин надзвичайно загострили проблему соціального захисту

населення та надання соціальних послуг, що є компонентами системи соціальної роботи та зосередили на ній пильну увагу держави і суспільства.

Проблеми використання різних форм і методів управління у соціогуманітарній сфері, зокрема у системі соціальної роботи, розкриваються у монографіях, окремих наукових та науково-методичних роботах М. Головатого, С. Горбатюк, В. Гошовської, К. Дубич, Е. Лібанової, О. Макарової, О. Палій, П. Ситника, В. Скуратівського, В. Трощинського, П. Шевчука, О. Яременка та інших науковців.

Аналіз стану соціальної сфери та функціонування системи соціальної роботи на регіональному рівні та організаційно-правових засад управління нею показав, що наразі в Україні все ще існує ряд невирішених проблем, зокрема, незбалансованість реформування господарського механізму (бюджетної, грошово-кредитної, фіскальної та інших сфер) з реформуванням в соціальній і трудовій сферах; недосконалість норм соціального та трудового законодавства, невикористання в практиці соціального управління державних та регіональних соціальних стандартів і соціальних гарантій чинного законодавства, недостатня адаптованість соціального законодавства України до системи законодавства та права Європейського Союзу тощо [1,с.135].

У сучасних умовах регіонам та громадам надані значні права і повноваження для самостійного вирішення багатьох соціальних проблем. У той же час створення регіональних моделей соціальної роботи повинно бути засновано на вивченні специфіки регіональної життєдіяльності, уточнення загальних тенденцій розвитку соціуму, що дозволяє розробити основні напрямки та принципи регіональної соціальної політики, визначити цілі і пріоритети управління системою соціальної роботи та надання соціальної підтримки уразливим категоріям населення регіону.

Наразі розуміння державної служби як інституту соціальних послуг, з огляду на суб'єктивний поведінковий аспект, дозволяє розглядати її як своєрідний інструмент реалізації потреб громадян, більш глибоко

осмислювати предметну область взаємин між нею та іншими складовими громадянського суспільства в системі соціальної роботи населення.

Це обумовлює нові вимоги до інформаційно-соціологічного забезпечення регіональних органів соціального захисту населення, істотне підвищення ролі соціологічної інформації, яка розкриває динаміку взаємодії органів управління і населення, розробки на цій основі соціальних технологій. Ефективність соціального управління на сучасному етапі залежить від дієвості форм і механізмів взаємодії державних структур і соціуму в процесі вирішення соціальних проблем.

Насамперед, формування регіональної системи соціальної роботи необхідно починати з аналізу її основних чинників, які безпосередньо впливають на ефективне її функціонування. До них відносяться: чисельність і соціальний склад груп населення, які потребують соціального захисту та підтримки; набір пріоритетних потреб цих категорій регіонального соціуму; оцінка можливостей їх задоволення за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів; структура органів державного і муніципального управління; взаємодія цих органів з наявними недержавними організаціями.

З точки зору методологічних підходів до вивчення системи соціальної роботи населення як керованої системи, ще не склалися механізми стабілізації і регулювання соціальних процесів, цілком адекватні умовам транзитивного (перехідного) періоду, а тим більш ринковим умовам. Тому механізми формування і функціонування системи соціального захисту населення і досвід практичного втілення її принципів потребують аналізу і узагальненні з урахуванням регіональної специфіки та різного рівня і якості життя в українському суспільстві, його регіонах.

Цілком закономірно, що основним простором, в якому реалізуються функції соціального захисту населення регіону, є соціальна сфера, що володіє для цих цілей необхідними органами управління та установами, матеріальними ресурсами та кадрами підготовлених фахівців. Найбільш значущою детермінантою саморуху соціальної сфери регіону є впроваджувана

соціальна політика, що розуміється як система постійно поновлюваних дій державної влади, недержавних структур, самої особистості (або соціальних груп) з питань життєзабезпечення та розвитку людини.

В останні роки спостерігається активізація громадських інститутів, які прагнуть відігравати дедалі помітнішу роль у вирішенні соціально-економічних завдань. Це обумовлено і збільшеною соціальною відповідальністю громадян і їх об'єднань, у тому числі у формі НДО, і прагненням держави дати можливість громадянам проявляти і відстоювати свою громадянську позицію.

Громадські організації виконують різні функції: соціально-політичні, регулятивні, виховні, інноваційні, функції відтворення суспільних відносин та інші. Однак найважливішою їхньою функцією є захисна – представлення та захист інтересів людей. Дані організації є виразником громадської думки населення, здатні організовано брати участь в життєдіяльності суспільства.

Аналіз суб'єктно-об'єктних відносин в управлінні системою соціальної роботи дозволяє прийти до висновку, що взаємодія в даній системі між регіональними органами влади та соціальними інститутами регіону в сучасних реаліях все більше набуває суб'єктно-суб'єктного характеру і змушує звернути увагу на зростаючий потенціал громадських об'єднань, організацій, активізацію пересічних громадян. Однак головна роль серед суб'єктів соціальної роботи в контексті управління належить все ж таки державі.

Здійснюючи заходи щодо реалізації соціальної політики, органи управління системою соціальної роботи на всіх рівнях забезпечують цілеспрямований вплив на соціальну сферу в цілому з урахуванням суб'єктивних та об'єктивних факторів ситуації, що складається з цілей і завдань соціального розвитку шляхом розробки і впровадження нормативних соціальних показників, комплексних і цільових програм, розвитку соціальної інфраструктури та оперативної реалізації прийнятих рішень, контролю прогнозованих станів і параметрів соціальних процесів.

Усі перераховані методи реалізації соціальної політики інтегруються в зміст поняття «соціологічне забезпечення» і є складовими його структури. Саме в його розвитку закладений величезний потенціал вдосконалення системи соціальної роботи.

Стосовно до соціальної сфери і системи соціальної роботи у регіоні можна запропонувати моніторинг соціального простору як метод наукового пізнання, що забезпечує динамічне спостереження за соціальними процесами, їх діагностику і прогнозування. Соціальний моніторинг можна здійснювати на основі: соціального паспорту регіону, аналізу потенціалу інфраструктури соціальної сфери регіону, банку довідникової інформації. Це дозволить оперативно проводити управління процесом надання соціальної підтримки та соціального захисту різним категоріям населення; автоматизувати отримання соціальних виплат та пільг; реалізовувати адресність і своєчасність надання якісних соціальних послуг тощо.

Аналіз отриманих соціальних показників здійснюється на основі загальноприйнятих критеріїв і нормативів, що передбачає нормативно-організаційний механізм соціологічного забезпечення управління, основними складовими якого є:

- нормативно-правові основи управління системою соціальної роботи регіону;
- критеріально-аналітичні (вимірювальні) засоби;
- власне організаційні механізми.

Найважливішою складовою забезпечення функціонування соціальної сфери в цілому, в тому числі системи соціальної роботи, є державне соціальне нормування та дотримання соціальних стандартів.

Досить ефективним є використання програмно-цільового методу. Програмно-цільовий метод у практиці управління соціальними процесами в регіоні завжди пов'язаний з проблемами, які не укладаються в рамки існуючих організаційних структур і процедур. Він виступає універсальним способом підготовки управлінських рішень в умовах нової соціальної

ситуації. Складовими елементами застосування програмно-цільового методу є: прогнозування довгострокового розвитку, планування ймовірних траєкторій, виявлення ключових проблем, вибір, оцінка пріоритетних напрямків, програмування заходів відповідно до поетапних досягнень цілей системи соціальної роботи.

Подальший розвиток регіональної системи соціальної роботи та управління нею йде шляхом обліку мінливої соціально-економічної ситуації, орієнтації переважно на подолання пасивних форм соціального захисту, пошук способів і засобів для самозабезпечення активної частини населення.

Таким чином, рішення проблеми підвищення ефективності реалізованої соціальної політики нерозривно пов'язане з вдосконаленням системи соціологічного забезпечення управління соціальною сферою, в тому числі системою соціальної роботи, на основі стандартизованих соціальних показників і регулярного соціологічного спостереження. Як структура, на яку може бути покладено обов'язок діагностування соціальних проблем, вивчення громадської думки на обласному рівні, може бути міжвідомчий центр соціальної діагностики, який може бути створений на базі соціологічних лабораторій вишів, які розташовані у регіонах.

Список використаних джерел

1. Николаєва В.І. Організаційне забезпечення системи соціальної роботи в Україні: сучасні реалії. Вчені записки, серія «Державне управління». Том 30 (69). № 3 , 2019 С.131–137.

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОГО SMART-СУСПІЛЬСТВА

Ребро Ольга Вікторівна

аспірантка кафедри соціології управління
Донецький державний університет управління

В умовах сьогодення місто є осередком економічної та політичної сфери діяльності людей, джерелом динамізму та творення культури, тут формується особливий тип взаємодії людей та характерний міський стиль життя. Це зумовлено невідпинним процесом урбанізації та інформатизації, котрі охоплюють весь світ. Об'єктивний процес постійного укрупнення великих міських структур розпочався у ХХ ст. і стає більш інтенсивним з кожним роком. Із збільшенням фізичного простору міського середовища виникають нові виклики соціального і комунікаційного характеру. Місто – це складний простір, який конструюється людиною та має фізичний і соціальний виміри. Лише завдяки їх взаємодії міська система продовжує своє функціонування. Життєдіяльність людини відбувається в певному просторі, котрий має свої розміри та форми. Середовище, створене в результаті архітектурної творчості, можна окреслити як фізичний простір міста (архітектурні ансамблі, мережу транспортних сполучень міста, парки, сквери). Кожен елемент фізичного наповнення міста виконує певну функцію та є контекстом повсякденного життя людей. Відтак його якість визначає думки та настрої мешканців, значною мірою впливає на світосприйняття та самовизначення людини в цьому світі. Тому діалог між людиною та предметно-просторовою сферою міста є невід'ємною частиною його життя.

Друге десятиріччя ХХІ століття стало уособленням інформаційної революції. Людину оточує все більше мультимедійних засобів, безліч розумної техніки, засобів зв'язку. Поняття «інформаційне суспільство» характеризує постіндустріальний рівень його розвитку, на якому величезне значення має такий ресурс, як інформація. На зміну інформаційному суспільству йде «суспільство знань», яке інколи ототожнюється з інформаційним, проте в інших випадках його називають наступною стадією

розвитку («Towards Knowledge Societies», доповідь ЮНЕСКО) з його найважливішим ресурсом знання. Розвиток інформаційного суспільства пов'язаний з початком ери становлення розуму. Логічним продовженням мережевого суспільства є смарт-суспільство (smartsociety), що розвивається на основі смарт-технологій. Концепція смарт-суспільства знаходиться в основі сучасних державних програм розвитку країн Південної Кореї та Японії, зокрема, в Південній Кореї Національним соціальним агентством розроблена «Стратегія смарт-суспільства», що є надзвичайно актуальною. Smart-суспільство трансформує бізнес, роблячи управління більш інтелектуальним (гнучким, розумним), а діяльність, направленою на використання знань та інновацій. Освіта, за рахунок використання електронних і колективних технологій, стає більш масовою та ефективною. Відповідно, смарт-держави повинні формувати смарт-громадян (розумних), які є високоосвіченими, так як використовують сучасні технології, діють колективно і приймають участь в управлінні[1, с.175].

Smart – це властивість об'єкта, що характеризує інтеграцію у даному об'єкті елементів, раніше не поєднаних, що здійснюються за допомогою використання Інтернет. Наприклад: Smart-TV, Smart-Home, Smart-Phone Smart-технології, що в цілому приводить до розширення трудової мобільності – в освіті, на державній службі і в багатьох інших сферах зайнятості, особливо у середовищі молоді. Останнім часом стали виникати світові тренди у розвитку smart: smart-міста, smart-країни, smart-мобільності, smart-екології, smart-освіта, smart-життя.

Наукова новизна дослідження виражається в тому, що вперше представлено концептуалізацію smart-суспільства у соціо-просторовому вимірі як результат розвитку інформаційно-високотехнологічного науково-технічного прогресу. Актуальним є питання яке місце в цьому смарт світі займає людина розумна, які виклики ставить це смарт-суспільство перед індивідом. В умовах XXI ст. відбувається суттєва зміна соціально-просторової структури міста. Це зумовлено невідпинним процесом урбанізації, зростанням

кількості населення, ускладненням соціальної та економічної сфери життєдіяльності суспільства. Концепції «ідеального міста» (на кшталт ідей Ле Корбюзьє [2]), в яких акцентується увага на раціоналізації просторової наповненості, давно відійшли у минуле. Міста змінюються відповідно до потреб їх мешканців, де все більшу роль відіграє соціальна складова. Сьогодні місто – це передусім простір, де люди зустрічаються, ведуть справи, обмінюються ідеями, відпочивають та просто насолоджуються життям. І тому концепція «Міста для людей» Я. Гейла набуває все більшої актуальності. «В новому тисячолітті вперше в історії людства більшою частиною населення планети стали мешканці міст, а не сільських районів. Новим містам, як і вже існуючим, необхідно радикально змінити підходи до планування і розстановки пріоритетів. Основною ціллю в майбутньому має стати акцент на потребах людей у містах» [3, с 20]. Подібні тенденції починають з'являтися і на теренах сучасної України. Впровадження змін в міський простір все частіше асоціюється із активною діяльністю місцевих жителів, спрямованих на покращення публічних просторів та вирішення міських проблем. Основний спектр їх діяльності – це покращення благоустрою території проживання, облаштування міського громадського середовища згідно з потребами щоденного користування населення, трансформацію так званих «зон відчуження» в простір, який сприятиме активізації взаємодії людей. Отже, основна ідея – це створення міста, комфортного для життя, де фізичний простір сприяє інтенсифікації соціальних зв'язків та тісній комунікації між його мешканцями. Місто – це територія взаємодії різних соціальних груп. Механізми реалізації трансформаційних процесів різняться між собою і можуть здійснюватись як з боку владних структур, так і шляхом проявлення ініціативи самих мешканців міст, що фактично можна назвати їх самоорганізацією. Останній тип набуває все більшого поширення в сучасному світі, та в Україні зокрема.

Зазначимо, що вперше термін «SMART-суспільство» ввів П. Друкер ще у 1954 році, перші літери якого означали: S –Self-Directed; M –Motivated; A –

Adaptive; R –Resourceenriched; T –Technology. SMART-критерії, яким повинні відповідати цілі: 1) specific – конкретний (що необхідно досягнути); 2) measurable – вимірюваний (у чому буде вимірюватися результат); 3) attainable – досягнутий (за рахунок чого можливо досягнути цілі); 4) relevant – актуальний (визначення істинності цілі); 5) time-bounded – співвіднесення з конкретним строком (визначення часового проміжку, по закінченню якого ціль має бути досягнута). Правильна постановка цілей означає їх конкретність, вимірювальність, досягнутість, значущість і співвіднесеність з конкретним строком, що й означають перші літери даного терміну [4, с. 4-10].

Цифрові технології – одночасно величезний ринок та індустрія, а також платформа ефективності і конкурентоспроможності всіх інших ринків та індустрій. Високотехнологічне виробництво та модернізація промисловості за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій, масштаб і темп цифрових трансформацій повинні стати пріоритетом економічного розвитку.

У цифровому світі за умови наявності цифрової альтернативи існування розвитку більшої частини аналогових систем (сфер) стає недоцільним. Принцип «цифровий за замовчуванням» означає переведення у цифровий формат тих аналогових систем, розвиток та підтримка яких є очевидно не вигідними та неефективними. Саме цифровий стан стає звичайним станом функціонування та розвитку багатьох систем, сфер, організацій, індустрій та економік.

Масштаб і темп цифрових трансформацій мають стати основними характеристиками економічного розвитку. При системному державному підході цифрові технології будуть значно стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів розвитку демократії в країні, підвищення продуктивності, економічного зростання, а також підвищення якості життя громадян України.

Цифровий розвиток передбачає виконання комплексу завдань, що позитивно вплинуть на економіку, бізнес, суспільство та життєдіяльність країни в цілому.

Основними цілями цифрового розвитку є: прискорення економічного зростання та залучення інвестицій; трансформація секторів економіки в конкурентоспроможні та ефективні; технологічна та цифрова модернізація промисловості та створення високотехнологічних виробництв; доступність для громадян переваг та можливостей цифрового світу; реалізація людського ресурсу, розвиток цифрових індустрій та цифрового підприємництва.

Сектори економіки, що використовують цифрові технології, зростають швидше, дешевше та якісніше. Сфери життєдіяльності, зокрема освіта, медицина, транспорт, що модернізуються завдяки цифровим технологіям, стають набагато ефективніші та створюють нову цінність та якість.

Відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки головною метою є реалізація прискореного сценарію цифрового розвитку, як найбільш релевантного для України з точки зору викликів, потреб та можливостей. Прискорений сценарій цифрового розвитку передбачає: усунення законодавчих, інституційних, фіскальних та інших перешкод, які заважають розвитку цифрової економіки; впровадження стимулів та мотивацій для заохочення бізнесу та індустрій економіки в цілому до цифровізації; створення попиту та формування потреб серед громадян до цифровізації, насамперед через впровадження державою масштабних проєктів цифрових трансформацій, зокрема на базі сучасних моделей державно-приватного партнерства; створення та розвиток цифрових інфраструктур як основи використання переваг цифрового світу у повсякденному житті та платформи для досягнення ефективності економіки взагалі; розвиток та поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їх готовності до використання цифрових можливостей, а також подолання супутніх ризиків[5].

В Україні є всі умови для здійснення так званого цифрового стрибка та переходу на більш високий технологічний рівень розвитку, а саме: здатність виробляти та використовувати інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, наявність професійних кадрів. Про це свідчить статистика реальних успіхів українських ІТ-компаній на міжнародних ринках; доступ до відповідного обладнання, технологій, поширення технологій серед громадян та бізнесу. Про це свідчить поступове відновлення внутрішнього попиту на технології, ринкові «історії успіху» у різних сферах життя та економіки, наявність локальних представництв виробників технологій, дистрибуції високотехнологічного обладнання; достатній рівень системної інтеграції технологічних продуктів та послуг – від проектування до комплексних впроваджень різноманітних технологій, програмних та апаратних засобів; креативна культура та вміння генерувати ідеї, про що свідчать високі показники у рейтингу Global Innovation Index.

Ця Концепція є першим кроком до стимулювання внутрішніх ринків споживання, впровадження та виробництва smart-технологій, вона містить бачення трансформації економіки від традиційної до ефективної цифрової, визначає першочергові кроки щодо імплементації відповідних стимулів та створення умов для цифровізації в реальному секторі економіки, суспільстві, освіті, медицині, екології тощо, виклики та інструменти розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає критичні сфери та проекти цифровізації країни.

Список використаних джерел

1. Воронкова В. Г. Інтернет як глобальна тенденція розвитку інформаційного суспільства. Гілея : науковий вісник: зб. наук. праць. Київ, 2015. Вип. 93(2). С. 174-179
2. Ле Корбюзьє. Градостроительство / пер. с фр. В.Н. Зайцева. М.: Прогресс, 1970. 304 с.
3. Гейл Я. Города для людей. М.: Альпина Паблішер, 2012. 277 с.

4. Тихомиров В.П. Мир на пути SmartEducation. Новые возможности для развития // Открытое образование : научно-практический журнал. 2011. № 3.С.4-10.

5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine; Conception, Plan, Eventson January 17, 2018. № 67.

ПОНЯТТЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Шанідзе Надія Олександрівна

доцент, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та політології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Мова в сучасному світі виступає не просто як елемент культури та засіб соціалізації особистості, але й як модус конструювання соціальної реальності. Соціологічні та соціолінгвістичні дослідження, спираючись на різноманітний дослідницький матеріал, стверджують, що мовна особистість постає одним із найважливіших об'єктів наукової уваги, оскільки, як стверджував В. фон Гумбольд, для людини немає нічого більш цікавого, ніж людина, особливо та яка говорить. Взагалі, В. фон Гумбольд вперше поставив наукове питання про взаємозв'язок суспільства та мови, розділивши методологічно такі понятті, як мова та мовлення (антиномія $\epsilon\nu\epsilon\rho\upsilon\epsilon\iota\alpha \leftrightarrow \epsilon\rho\upsilon\upsilon\nu$) [1].

Проблемами соціальної сутності мови та взаємовпливу мови та соціуму опікуються багато наукових дисциплін, зокрема соціологія мови та соціолінгвістика. В сучасній науковій літературі й досі не має впевненого визначення співвідношення предметів даних наукових напрямів. Існує щонайменше чотири підходи до їх наукового розмежування, а саме: 1) мову ведуть лише про соціолінгвістику та її складові, а соціологія мови, в свою чергу, визнається надлишковою; 2) соціолінгвістика і соціологія мови

ототожнюються як наукові напрямки, що мають ідентичний об'єкт дослідження; 3) соціолінгвістику відмежовують від соціології мови, але, виділяючи в соціолінгвістиці мікро- і макрорівень, сферу досліджень макросоціолінгвістики – між групові інтеракції на рівні великих груп, включаючи контактуючі нації і держави, – ототожнюють із сферою досліджень соціології мови; 4) соціолінгвістику і соціологію мови розмежовують і загалом вважають, що соціолінгвістика є інструментом, який розширює обрії лінгвістики і включає вивчення мови в соціальному контексті, а соціологія мови є підходом, за якого мовні дані використовуються для кращого розуміння соціальних і політичних явищ [2].

Таким чином, соціологія мови та соціолінгвістика, маючи багато спільного у цілях та завданнях дослідження, досягають мети та вирішують завдання різними шляхами, а саме: соціолінгвістика прямує від мови до суспільства, а соціологія мови, навпаки, від суспільства до мови. Один із засновників соціології мови Джошуа Фішман визначив її предмет таким чином: «мовні відмінності як відображення соціальної структури і стратифікації, кореляції між мовними засобами та соціальними статусами, ролями тощо, в той час як соціолінгвістика займається «соціально обумовленою варіативністю у вживанні мови» [3, с. 104].

Зв'язок мови і суспільства не одразу став предметом спеціального наукового дослідження. Теорія про співвідношення мовних і соціальних чинників ґрунтується на працях представників соціологічного напрямку французького мовознавства, особливо А. Мейє. Істотну роль у цьому плані відіграли дослідження американських етнолінгвістів, які розвивали ідеї Ф. Боаса і Е. Сепіра про зв'язок мовних і соціокультурних систем; праці представників Празької лінгвістичної школи В. Матезіуса, Б. Гавранка, Й. Вахка, які довели зв'язок мови із соціальними процесами і соціальну роль мови.

Головним предметом дослідження соціології мови є мовна особистість, як комплекс суспільних та мовних зав'язків, що визначають роль та місце

особистості в суспільстві та культурі. Один із найвідоміших в світі представників соціології мови, російський лінгвіст та соціолог Н.А. Бодуен де Куртене вказував, що мова індивіда може розвиватися тільки в суспільстві. Також як і його попередники, спираючись на концепцію В. Гумбольдта, причини єдності мови і суспільства Куртене бачив в тому, що мова виступає як явище колективно-індивідуальне, що дозволяє мові виконувати комунікативну функцію, а головним суб'єктом соціологічного дослідження, таким чином, виступає мовна особистість [4].

Треба зазначити, що вперше термін «мовна особистість» було введено Ю.М. Карауловим у його славнозвісній монографії «Русский язык и языковая личность» [5], де було вперше запропоновано структуру мовної особистості, яка може розглядатися як у теоретико-лінгвістичному, так і в соціологічному аспектах, і яка складається з трьох основних рівнів: 1) нульового – вербально-семантичного (лексикону особистості); 2) першого – лінгво-когнітивного (тезаурусу особистості); 3) другого – мотиваційного (прагматикону особистості). Таким чином, під мовною особистістю розуміємо людину, що реалізує свій комунікативний потенціал через мову.

Проблема співвіднесеності мови й мовлення, що не втратила актуальності ще з часів В. фон Гумбольдта спонукала деяких дослідників до осмислення феномену мовної особистості на тлі саме цих диференційних ознак: мовна та мовленнєва особистість. Така дефініція призвела до виділення чотирьох понять, пов'язаних з різними іпостасями мовної особистості: 1) "людина, що говорить" – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність, що включає як процеси породження, так і сприйняття мовленнєвих повідомлень; 2) мовна особистість – особистість, що реалізує себе у мовленнєвій діяльності на основі сукупності певних знань та уявлень; 3) мовленнєва особистість – особистість, що реалізує себе у комунікації, обираючи та реалізуючи ту або іншу стратегію і тактику спілкування, яка обирає та використовує той або інший репертуар засобів (як суто

лінгвістичних, так і екстралінгвістичних); 4) комунікативна особистість – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, що діє у реальній комунікації [6, с. 483]. Таким чином, з позиції соціологічного аналізу, під мовною особистістю доцільно уявляти певного культурного або етнічного представника соціуму, який використовує засоби мови для досягнення визначеної комунікативно-прагматичної мети за прийнятими в цьому соціумі правилами. Найтипівішою комунікативною потребою мовної особистості є соціальне спілкування, належність до певної соціальної групи.

Мовна особистість має певні соціальні складові, наприклад, мовна та мовленнєва поведінка, мовна свідомість, мовленнєві/поведінкові стереотипи та ідіоетнічний (прояви мовної особистості як носія певної соціальної ролі чи представника певної групи), статусний, гендерний та віковий компоненти. Мовна особистість в соціальному контексті проявляється через певну мовну поведінку. Можна стверджувати, що мовна поведінка – це специфічна і невід'ємна частина соціальної поведінки в цілому як складної системи вчинків, дій, рухів. Мовна поведінка є форма соціального буття людини, в неї проявляється вся сукупність мовних дій і мовної діяльності людини. Крім того, мовна поведінка – це мовні вчинки індивідуумів в запропонованих обставинах, що відбивають специфіку мовного існування даного мовного колективу в даному громадському устрої, мовні вчинки індивідуумів в типових ситуаціях, що відбивають специфіку мовної свідомості даного соціуму.

Таким чином, мовна поведінка – це не стільки частина поведінки взагалі, скільки образ людини, який складається із способів використання ним мови стосовно до реальних обставин її життя. Кожне використання мови – це свого роду поведінка, яке має місце в певному соціальному контексті і вимагає підпорядкування іншим, а не тільки правилам, що належать до компетенції мови.

Нажаль, категорії мовної особистості та мовної поведінки досі залишаються в колі досліджень лінгвістики, соціолінгвістики, та поза увагою

саме соціологічної науки в нашій країні, адже мовна особистість передбачає дослідження різних видів поведінки, діяльності, комунікації, інтелекту, духовності, менталітету, емоцій та всього іншого, що є суттю самого поняття людини та особистості, та створює великий прошарок наукових розвідок стосовно мовної поведінки особистості.

Таким чином, можна визначити, що мовна поведінка – це процес вибору того чи іншого соціально прийнятного варіанту використання різноманітних мовних засобів, в залежності від соціальних чи комунікативних чинників. Звідси випливає, що соціологічне моделювання мовної поведінки має виявити закономірності цього вибору, правила, що лежать в її основі, навіть якщо вони далеко не завжди можуть бути сформульовані у вигляді однозначних алгоритмів поведінки. Іншими словами, завдання полягає в тому, щоб виявити логіку вибору тієї чи іншої форми мовної поведінки в залежності від соціальних чинників. Вся складність проблеми полягає в тому, що, як уже зазначалося вище, соціально детермінована мовна поведінка являє собою процес, який залежить від багатьох змінних величин, що має кілька можливих результатів і допускає можливість різних реалізацій.

Список використаних джерел

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – Москва : Прогресс, 1984. 398 с.
2. Антошкіна Л., Красовська Г., Сигеда П., Сухомлинов О. Соціолінгвістика: навч. посіб. Донецьк: ТОВ „Юго-ВостокЛтд”, 2007. 360 с.
3. Fishman Joshua A. Do No Leave Your Language Alone: The Hidden Status Agen das within Corpus Planningin Language Policy / Tucker, G Richard, Joshua A. Fishman // Language Problems and Language Planning // 2007. Vol. 31. – P. 104 – 105.
4. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по об щему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – Т. 1. Москва, 1963. 219 с.

5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. – 264 с.

6. Загороднова В. Проблема формування мовної особистості в іншомовному середовищі: історичний аспект // Вісн. Львівського ун-ту. – Сер. філологічна. 2017. Вип. 64., Ч.І. С. 480–490.

ТИПІЗАЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Кутянін Олександр Вікторович

аспірант кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови, Національний
технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

В процесі соціологічного пізнання дослідник потребує певних категорійних узагальнень на шляху від емпіричного до теоретичного і навпаки. Іншими словами, дослідник потребує такого категорійного узагальнення, яке надасть йому змогу більш безперечно відобразити індивідуальні особливості певного феномену, ніж його розумова конструкція. Зазвичай процес пошуку наводить дослідника на усвідомлення такої категорії, як «типізація». Під типізацією я розумію виокремлення певних єдиних характеристик різних феноменів з метою їх узагальнення.

Вперше розробкою категорії «типового» в соціології займався Макс Вебер. Вебер розумів під «типізацією» процес підведення феномену або явища під певний тип. З цієї точки зору дослідник має право виділити певні типи феноменів, що наділені переліком особливостей та якостей, а такий феномен, що наділений такими особливостями повністю, відноситься до категорії «ідеального типу» [3, с. 400]. Отто Хінтце стверджував, що дискусія про природу суспільних явищ є безрезультатною, оскільки «типове» у соціології підміняється описом конкретних явищ [2, с. 112]. У цьому сенсі дослідник може намагатися наблизитися до «ідеального типового», «ідеальної

типізації», але раз у раз бути неточним через постійну проекцію «типового» до конкретного.

Категорія «типового» відноситься до так званих «реалістичних абстракцій» або «конкретного загального», коли узагальнення відбувається через конкретизацію певних рис, а ідеальна розумова модель максимально повинна відповідати реалії. Типізація є важливим науковим інструментом у соціології, тим не менше, з точки феноменології, типізація взагалі є важливим інструментом пізнання навколишнього світу. Повсякденна типізація є взаємним співвідношенням хабітуалізованої поведінки один одного до певного типу, внаслідок чого люди, що вступають у взаємодію виступають один до одного як носії певних соціальних ролей. Двостороння типізація є основою стабільної взаємодії [14].

На мій погляд, в умовах інформаційної війни з Російською федерацією у сучасній Україні особливо очевидно проявляє себе латентний процес типізації для стабільного розвиненого суспільства. Таким процесом є типізація історичних подій, що транслюється інтелектуальною та політичною елітою української нації у різні історичні періоди та схильні до посилення з часом або у періоди загострення масштабних конфліктів. Ключова гіпотеза мого дослідження полягає у тому, що типізація історичних подій призводить до творення «ідеальних подій», що лягають у основу міфології історії певної нації та формують національну ідентичність. Актуальність таке дослідження набуває особливо в умовах конфлікту з Російською федерацією, коли суспільство потребує мобілізації ідей та розумових конструкцій з метою підтримки постійної активної позиції населення.

Перший етап такого дослідження з метою перевірки гіпотези є наративний аналіз багатоманітних друкованих та електронних документів різних історичних періодів з метою виявлення «типових» історичних подій у офіційній українській історії. При цьому фігура суб'єкта такої типізації на даному етапі не є визначальною. Другий етап дослідження передбачає формулювання гіпотез стосовно цінностей, уявлень, розумових конструкцій,

передумовами яких можуть виступати такі «типові» історичні події. Третій етап дослідження полягає у польовій перевірці сформованих на другому етапі гіпотез. Слід зазначити, що дослідження не має на меті дослідити об'єктивну сутність певних історичних подій, але лише виокремити розумові конструкції в уявленнях української інтелектуальної еліти різних історичних періодів на протікання української історії, тобто мене цікавить не об'єктивна історична подія, а місце цієї події у картині світу різних людей.

2014 року в Україні було запроваджено свято – День гідності та свободи, що святкується щороку 21 листопада. Дата обрана як річниця двох спів ставних за певним набором характеристик історичних подій: Помаранчевої революції та Революції гідності, що хронологічно розпочиналися в один і той же період. Типізація обох історичних подій відбувається через виокремлення таких особливостей, як: місце протікання події (Майдан), спільна дата (21 листопада), передумови (суспільний протест проти діючої влади), контекст (несправедливість, недемократичність діючої влади), результати (перемога суспільства над державними інституціями). Результатом такої типізації є, по-перше, формування ідеальної історичної події протесту суспільства проти несправедливості, яке завжди завершується перемогою першого, а, по-друге, проекція такої події у минуле (наприклад, включення до цього типу подій 1991 року) та майбутнє (тези про те, що несправедливе правління тої чи іншої влади закінчується Майданом). Так, Український інститут національної пам'яті у методичних рекомендаціях до відзначення у загальноосвітніх навчальних закладах 25-ої річниці Революції на граніті повідомляє: «Акції громадянської непокорності, які охопили Україну в жовтні 1990 року, заклали традиції проведення демократичних акцій протесту, подальшим виразником яких стала Помаранчева революція та Революція Гідності» [1]. Одночасно з цим категорія «третій Майдан» часто зустрічається у сучасному українському медійному просторі [5; 7; 8; 11]. Таким чином, на мою думку, типізація акцій протесту у ідеальний тип, який умовно може носити назву «Майдан» може бути передумовою формування уявлень про

неминучість перемоги протестного руху проти несправедливості та суб'єктність українського суспільства у історичному процесі.

Ще один ідеальний тип історичної події в українській історії, на мій погляд, – це війна за незалежність. У своєму творі «Україна самостійна» Микола Міхновський зазначає: «...Галицько-Волинське Королівство – спробунок злучити до купи всі галузи, всі гілки нашого народу в одній суцільній державі, спробунок, повторений далеко пізніше Богданом Хмельницьким і ще раз – Іваном Мазепою» [9; с. 28]. Для українського громадського діяча історичні мотиви Данила Галицького, Богдана Хмельницького та Івана Мазепи є єдиним типом історичної події. Типізація таких подій відбувається за такими ознаками: наявність значної історичної фігури, передумови (тяготіння українців до об'єднання), характер протікання (боротьба з ворогами-сусідами) та результатами (поразка). Такий ідеальний тип має також проекцію в майбутнє і в сьогодення. Так, в українському медійному просторі війна на сході України згадується як «війна за незалежність» [4], а теза про продовження «боротьби за незалежність» є актуальною політичною тезою сьогодні [10].

Окрему ідеальну історичну подію виділяє українських історик та політичний діяч Михайло Грушевський. У передмові до своєї монографії «Історія України-Руси» Грушевський зазначає: «Взагалі ж беручи, впливи сих пертурбацій були в високій мірі шкідливі для нього, хоч заразом прийшлося йому в своїй боротьбі з степом відіграти почесну роль заборолу європейської культури від азійських орд» [6, с. 42]. Грушевський такою тезою об'єднує українців до ідеального історичного типу «захисників європейської культури», об'єднуючи цілий пласт історичних подій за такими характеристиками як: передумови (українська культура частина європейської на кордоні з Азією), характер протікання (боротьба з азіатами-сусідами, покладання великої кількості ресурсів на боротьбу), результат (перемога). Слід зазначити, що така ідеальна історична подія актуалізувалася значної мірою в період інформаційної війни з Російською федерацією та має свою

проекцію у сьогодення, перш за все, як сильна політична теза [12; 13]. Саме в такому контексті, на мій погляд, для української ідентичності важливим є підкреслювати «азіатчину» ворога та цивілізаційний кордон, що сьогодні проходить лінією розмежування на сході України.

Такі запропоновані мною «ідеальні історичні типи» не є вичерпними та повними. Подальший нарративний аналіз творів українських мислителів різних історичних періодів надасть можливість як виявити нові приклади такої типізації, так і уточнити вищевикладені. Тим не менше, гіпотеза дослідження передбачає не лише виокремити такі «типи», але й віднайти їх проекції у повсякденному житті українців та проаналізувати вплив на формування національної ідентичності. Зокрема, наприклад, з вищевказаних прикладів типізації можна зробити припущення, що такі «ідеальні історичні типи» лягли в основу міфології української історії та формують світогляд українця в таких якостях. Українці стоять на захисті європейської цивілізації та одночасно з цим продовжують свою боротьбу за незалежність, тобто суперник/ворог – це азійська орда, що хоче поневолити українця. Українці також учасники моральної боротьби проти несправедливості, недемократичності власної влади. У випадку прояву недемократичності з боку влади, українці проводять акції протесту, що закінчуються перемогою та відновленням демократії. Ці тези є своєрідною «реалістичною абстракцією» з точки зору певних представників інтелектуальної еліти України та розкривають національний характер народу. Продовження дослідження має надати змогу усвідомити чи притаманний об'єктивно українцям такий національний характер.

Список використаних джерел

1. 25-та річниця революції на граніті. Методичні рекомендації до відзначення у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/25-ta-richnitsya-revolyutsii-na-graniti-metodichni-rekomendatsii-do-vidznachennya-u>

2. Hintze O. Soziologie und Geschichte. Gottinger, 1964. URL: <https://www.dsnews.ua/politics/maydan-3-kak-perelomit-situatsiyu--02102019100100>
3. Вебер М. Объективность социально-научного и социально-политического познания. / Избр. произв. М., 1990.
4. Війна між Україною і Росією. Право на незалежність. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28219007.html>
5. Вова, виходи! Ждать ли Украине Майдан-3. URL: https://focus.ua/politics/441566-vova_vykhodi_zhdat_li_ukraine_maidan-3
6. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1: До початку XI віку. Львів, 1898. 495 с. (1-ше видання).
7. Кому выгоден третий Майдан. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/maydan-medvezhih-uslug-36576.html>
8. Майдан-3. Как переломить ситуацию? URL: <https://www.dsnews.ua/politics/maydan-3-kak-perelomit-situatsiyu->
9. Міхновський М. І. Самостійна Україна. – К.: Діюкор, 2002. – 80 с.
10. Той, хто думає, що війна за незалежність вимірюється грошима, той вже капітулював перед ворогом – парубій. URL: <https://prm.ua/toy-hto-dumaye-shho-viyna-za-nezalezhnist-vimiryuyetsya-groshima-toy-vzhe-kapitulyuvav-pered-vorogom-parubiy/>
11. Третий Майдан, или Чего ждать Зеленскому от протестов 14 октября. URL: <https://glavred.info/opinions/10110839-tretiy-maydan-ili-chego-zhdat-zelenskomu-ot-protestov-14-oktyabrya.html>
12. Україна є центром боротьби за майбутнє Європи–Держдеп. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2580910-ukraina-e-centrom-borotbi-za-majbutne-evropi-derzdep.html>
14. Шюц А. Избранное: мир, светящийся смыслом. Пер. с нем. и англ.: В. Г. Николаев и др.; сост.: Н. М. Смирнова; общ.и науч. ред., послесл. Н. М. Смирновой. – М.: РОССПЭН, 2004. – 1056 с

РОЗДІЛ 2.
ПРОБЛЕМИ МОЛОДІ, СТУДЕНТСТВА ТА ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ
УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

ОСВІТНЯ МЕРЕЖА ЯК ФОРМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ
ОСВІТИ УКРАЇНИ

Бірюкова Марина Василівна

доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Перехід до інформаційного суспільства пов'язаний зі прискоренням динаміки глобальних і соціальних процесів, змаганням ініціатив соціальних об'єктів (особистості, підприємств, організацій, вищих навчальних закладів) призводить до змін принципів соціального управління.

В Україні глобальні процеси мають своєрідне переломлення, що пов'язано з особливостями прояву подібних процесів у функціонуванні всіх соціальних інститутів, в ході впровадження ринкових механізмів. На перше місце, в освоєнні нових реалій, з одного боку, висувуються досягнення в області розробки, накопичення та обміну інформацією, з іншого боку, усвідомлення нового вкладу людини в соціальну практику.

Разом з цим, особливої актуальності набуває сучасний розвиток системи вищої освіти. З одного боку, ця система являється потенційно потужним фактором розвитку всього суспільства. З іншого боку, вона має можливість координувати і регулювати соціальні дії об'єктів, для надання допомоги в підвищенні рівня соціальної адаптації до реальних запитів суспільства.

При сучасному лавиноподібному виникненні освітніх послуг відбувається утруднення спрямованої циркуляції великого інформаційного потоку щодо специфіки кожного ЗВО й донесення його до потенційних соціальних суб'єктів. Подібна ситуація може привести до розриву або ускладнення взаємин.

Так, в процесі структурних реформ сучасної структури освіти з'являються і будуть розвиватися освітні комплекси, в яких інтегровані різні різнопрофільні навчальні заклади середньої та професійної вищої освіти, установи додаткової професійної освіти та інші освітні установи. В межах комплексів розробляються пов'язані освітні програми різних рівнів професійної освіти з метою забезпечення підвищення якості підготовки та скорочення освітньої траєкторії. Функціонування таких комплексів може забезпечити, по-перше, підвищення якості викладання в коледжах і професійних училищах (викладачі коледжу або училища стають членами вузівських кафедр), в наслідок чого у них з'являється та поширюється коло професійного спілкування, створюються перспективи професійного зростання.

По-друге, забезпечуються умови для підвищення соціального статусу і соціальної мобільності студентського та викладацького складу коледжів, технікумів та інших професійних навчальних закладів. По-третє, підвищення гнучкості структури професійної освіти розширюють можливості для швидкої адаптації змісту навчання до змін на ринку праці.

По-четверте, відбувається зростання ефективності використання матеріальних і кадрових ресурсів, більш швидко і гнучку адаптацію системи професійної освіти до нових соціально-економічних умов суспільного життя.

Серед різних освітніх комплексів останнім часом стали з'являтися навчальні заклади, що реалізують кластерний підхід. За визначенням, в кластери включаються соціальні актори, об'єднані на засадах партнерства, пов'язані єдиною метою і географічним положенням. Під кластерним підходом до розвитку освіти розуміють взаємодії і саморозвиток учасників, здійснені знизу на основі територіального сусідства та сталого партнерства, що підсилює конкретні переваги як окремих учасників, так і кластера в цілому.

Реалізація кластерного підходу призводить до отримання нового якісного результату за рахунок інтеграції зусиль всіх партнерів. Інтеграція

навчальних закладів в регіональне середовище, забезпечення якісно нового рівня підготовки фахівців, зростання кваліфікації наукових і науково-педагогічних кадрів, активізація наукових досліджень та інноваційної діяльності, підвищення їх результативності та ефективності для потреб регіону, перетворення навчальних закладів до центрів підйому і стабілізації регіонального розвитку являється актуальною та головною метою сучасної системи освіти. А вже високу конкурентоспроможність освіти зможуть забезпечити не окремі освітні установи (навіть ті, що досягли високого рівня якості освіти), а кластери суб'єктів, які задіяні на освіту, пов'язані між собою рішенням конкретного аспекту національної проблеми.

Так, ми маємо вдалі приклади ефективності функціонування технополісів в Японії, дослідних парків, коледжів та кампусів з регіональною спеціалізацією в Каліфорнії (США).

Наприклад, в регіональному університеті Лимерика (Ірландія) працює група дослідницьких і навчальних підрозділів, які безпосередньо є в підпорядкуванні факультетів (коледжів) університету і здійснюють свій внесок в розвиток регіональної економіки. Ці підрозділи є частиною інтелектуальної інфраструктури регіону з орієнтуванням, перш за все, на розвиток місцевої економіки.

Реструктуризація освітньої мережі установ освіти на основі створення і розвитку кластерів – це комплексна оптимізація системи функціонування закладів (їх структури, функцій, спектру освітніх програм) відповідно до вимог зовнішнього середовища і спрямовання на підвищення якості, доступності та ефективності. Під освітньою мережею розуміється сукупність освітніх установ (організацій), що реалізують освітні програми початкової, середньої, вищої та додаткової освіти, об'єднаних в єдину структуру за трьома ознаками: територія. Ця структура (державна мережа, регіональна мережа, міжмуніципального мережу, муніципальна мережу та мережу освітніх установ): профільна структура (профільно-галузева спрямованість професій і

спеціальностей відповідно до регіонально-муніципальними пріоритетами розвитку економіки та ринку праці): рівнева структура.

Кластерний підхід в освіті – найважливіший шлях підвищення його конкурентоспроможності, тому що: при кластерному підході розробка конкретної проблеми розподіляється між усіма учасниками кластера; при управлінні освітою з опорою на кластерний підхід поєднується ініціатива освіти і влади; опора на розвиток потенційних можливостей кожного учасника освітньої програми здійснюється за рахунок взаємодії і інтеграції зусиль всіх на основі партнерства. Освітній комплекс, що розбудовується на засадах кластерного підходу виступає дієвим фактором вирішення низки глобальних завдань стабілізації регіональної системи освіти.

До таких завдань можна віднести: координацію і оптимальну взаємодію установ освіти зі службами соціального захисту та зайнятості з метою моніторингу освітніх потреб населення області та граничних регіонів; посилення позитивного впливу університету на соціо-культурну ситуацію в регіоні; перепідготовку та підвищення кваліфікації педагогічних і управлінських кадрів на базі навчального закладу; мінімізацію впливів міжвідомчих бар'єрів у вирішенні питань нарощування матеріально-технічної бази і підвищення рівня інформатизації освіти; збереження невиробничих фондів системи освіти з урахуванням можливого перепрофілювання окремих освітніх установ; залучення незадіяних виробничих ресурсів регіону для вдосконалення матеріально-технічної бази освіти і профільно-технологічної підготовки фахівців.

Саме тому можна говорити, що інститут освіти в традиційному значенні цього слова втрачає право на існування. Його місце все більше належить незалежним освітнім центрам, в значній мірі орієнтованим на особливості регіонального розвитку. Так, в країнах Південно-Східної Азії (Малайзія, Нова Зеландія, Сінгапур, Тайвань) з метою розвинути власну виробничу базу в короткі терміни були створені відповідні кластери.

Подібні інтегровані освітні системи, сконцентровані на певній території, мають порівняно з традиційними автономними освітніми структурами більш високі соціально-економічні характеристики. Інтегрована багатоступенева система освіти, завдяки своїй гнучкій структурі та швидкої адаптації до постійно мінливої кон'юнктури попиту на ринку праці, створить сприятливі умови для реалізації цільової індивідуальної підготовки фахівців різних кваліфікаційних рівнів. В умовах соціально-економічних ринкових відносин, які формуються, це дуже важливо не тільки для випускників ЗВО в плані подальшого працевлаштування, а й для підприємств і установ як споживачів кадрів з елітарної підготовкою.

Аналіз розвитку існуючих освітніх комплексів за принципом кластерів показав, що безсумнівними їх перевагами є: концентрація необхідної кількості ресурсів для реалізації досить складних технологій в сфері навчання фізичних осіб; надання різних форм освітніх послуг з урахуванням потреб клієнтів; уніфікація ряду процедур отримання фізичними особами освіти, що дозволяє знизити витрати на їх виконання; гнучкість підготовки фахівців різного профілю, в тому числі й тих, які з тих чи інших причин тимчасово не затребувані на ринку; створення умов для безперервної освіти; спрощення процедури контролю якості освіти.

Кластери добре вписуються в поняття багатоступінчастої освіти. Багатоступенева система підготовки передбачає різні за змістом і обсягом освітні та професійні програми в напрямках науки, техніки і культури, засвоєння яких засвідчується документами про вищу освіту різного рівня. Однією з основних відмінностей багатоступінчастої системи освіти від існуючої системи підготовки є зміщення акценту в бік фундаментальної складової в освіті фахівців, яке має більший період вживання і дасть підставу для безперервного професійного зростання.

Саме це забезпечує можливість переходу в системі освіти від формули “освіта на все життя” до формули “освіта через усе життя”. У зв'язку з цим за

останні роки значно збільшилися масштаби освіти дорослих та зростають витрати на перепідготовку фахівців.

Успішний розвиток навчальних закладів нового типу вимагає комплексного забезпечення всіма видами ресурсів, а де цього немає, там відбувається розходження між змістом і формою. Потрібні значні фінансові, інтелектуальні, організаційні, науково-методичні, навіть морально-психологічні ресурси, які об'єднали б усіх учасників освітнього процесу для реалізації загальної мети. Потрібен, також, такий специфічний фактор успіху, як ресурс свободи.

Ландшафт сучасної освіти - різноманітний. Системи вищої освіти розвиваються сьогодні як інституційно складні структури, що вибудовують навчання з опорою на організації з різних професійних сфер соціуму.

Сьогодні заклад вищої освіти (ЗВО), який претендує на звання сучасного та ефективного, повинен бути успішним не тільки в основних видах діяльності (освітньої та наукової), але й представляти собою центр створення і розвитку інновацій.

Список використаних джерел

1. Князев Е. А. Дрантусова Н. В. Институциональная динамика в российском высшем образовании: механизмы и траектории. Университетское управление: практика и анализ. 2013. № 11. С. 6 – 17.

2. Бахрушин В. Миссия университетов [Электронный ресурс]. – URL: <http://wivw.sfcदेशare.net/>.

3. Прокопенко С А. Вуз: маркетинговая философия. Высшее образование в России. 2005. № 10. С 122-128.

4. Прокопенко С. А. Вуз: от обучения студентов – к их развитию. Университетское управление: практика и анализ. 2007. № 5 (51). С. 36 – 42.

5. Черноиваненко Е М. Идея университета и идея универсального знания URL:<https://sites.google.com/a/chemoivanenko-em.info>

ACADEMIC INTEGRITY STANDARDS: A COMPARATIVE STUDY

Cordelia Ongerth

BA Political Science & History, University of California, Berkeley US Peace Corps TEFL
Volunteer, Dept. of Business Foreign Language & Translation NTU “KhPI”

Anastasiia Danilenko

Postgraduate Student, Dept. of Sociology and Political Science, Lecturer, Dept. of Business
Foreign Language & Translation
NTU “KhPI”

Student misconduct is frequently considered one of the most widespread and problematic issues in higher education. Recent studies have shown a decline in academic integrity across a wide range of countries (McCabe et al. 2001; Lang 2013; Eckstein 2003). Behaviors that violate principles of academic integrity can take many forms, including plagiarism, ghost-writing, and cheating (Stephens, 2008). Academic misconduct is defined by Cizek (2004) as “any intentional action or behavior that violates the established rules governing the administration of a test or the completion of an assignment, gives one student an unfair advantage over the other students on a test, or decreases the accuracy of the intended inferences arising from a student's performance on a test or an assignment” (p. 308).

This definition is widely accepted throughout the world, however, there exist significant discrepancies across cultures in terms of the severity with which the phenomenon is perceived. In many parts of the world, academic misconduct is viewed as a serious problem, and is consequently severely punished, in others it is regarded with leniency, and sometimes even considered an indication of resourcefulness and inventiveness (Kobierski, 2006). These variances suggest that attitudes toward cheating may vary significantly across cultural settings, and are reflective of the broader sociological context of the society in which they occur.

In kind with the most current research being done on academic integrity, we have chosen to examine the sociological factors that contribute to student misconduct, and how these vary between Ukraine and the United States. A metric called the Academic Integrity Maturity Model (AIMM), was developed by Foltynek and Surovek (2015), which attempts to quantify academic misconduct. This metric shows that countries with higher AIMM scores (less academic misconduct), have a

higher Corruption Perception Index, higher GDP, lower unemployment, and high rates of skilled worker immigration (Glendinning 2013), and consequently has been used to explain corruption and academic misconduct in terms sociological normalcy of such behaviors. As the United States and Ukraine have not only highly different socio-historical contexts, but also score significantly differently on all of the metrics correlated with AIMM. This paper addresses three distinct, but highly related, levels of sociological context shaping the higher education sphere in both countries, and seeks not only to analyze some differences apparent in national attitudes, but to provide information about ways short-comings are being addressed.

There are three levels of sociological factors that shape the context of students in Higher Education Institutions (HEI's). The first level is the academic context of study, which can differ at the global, national, institutional, and even department level. Across both countries studied, growing competition in the educational and labor market, and varied economic pressures at times encourage students to pass exams and obtain their degree even at the cost of ethical, legal, and social norms. Additionally, a number of prior articles have shown that the global changes in international higher educational systems, coupled with the rise of information technology and the internet have enabled students to cheat in ways that were unimaginable until recently (Eckstein 2003; Shils 1984). Despite improved plagiarism-detection technology, the costs associated with the implementation of such, have created an environment in which students have great temptation to engage in academically dishonest behaviors, with a relatively low risk of being caught (Heckler and Forde 2015). It is widely recognized that plagiarism is an international problem, however individual locations often have higher rates and or tolerance of such misbehaviors, a symptom which can be traced back to indigenous cultural norms (Ison, 2018).

The second level of sociological factors shaping student academic misconduct are cultural and these comprise of ethical traditions, perceptions of collectivism vs. individualism, historical context, and value distribution. The marked and obvious differences in the historical and cultural contexts of the United

States and Ukraine allow for the study of differing culture, values, attitudes towards peer pressure, and instructor's actions that have been previously studied elsewhere (Wei et al. 2014).

The third level of sociological factors is the institutional level, which encompasses any University-level academic integrity policy (presence of an honor code or other student conduct regulation, use of plagiarism and detecting systems, systems for ensuring compliance, etc.). This institutional context creates both a formal and informal normative background against which student academic conduct occurs, regardless of the characteristics, beliefs, and values of the individual student. A 2001 study found that peer behaviors (cheating behavior, perceived approval/disapproval levels, perceived severity of penalties) were significantly more influential than individual factors (age, gender, academic performance, etc.) when determining likelihood of cheating, (McCabe, et al, 2001) and a number of researchers have also emphasized educator influence on student academic misconduct (Spear and Miller, 2012). Although a number of studies have illustrated strong correlations between honor code environments and higher levels of academic integrity (McCabe and Treviño 1993; Bowers 1964), their proper enforcement is paramount to their effectiveness (McCabe et al. 2001). Further, just as a good institutional environment can engender higher levels of academic integrity, negative institutional environments can encourage students to engage in academic misconduct. (McCabe and Treviño 1993).

Academic misconduct problems in the United States at least partially stem from a highly competitive environment set against a backdrop of academic integrity (Heckler and Forde 2015). In the United States, students experience an extreme pressure to succeed in education, not only because one's livelihood and career prospects are shaped by acceptance into well-renowned institutions, but also because the price of receiving an education has climbed so astronomically high, that students often feel that they literally cannot afford to graduate with anything less than a stellar academic record (Ison, 2018).

Although the United States has its share of plagiarizing students, academic conduct is broadly considered – at least at face value – to be unethical, and moreover, virtually every HEI in the United States has an academic honor code or other similar process that is widely disseminated among the student body and faculty and formally prohibits a range of academically dishonest activities (Ison, 2016; Rawwas, Al-Khatib, & Vitell 2004). The universal presence of such systems, is due to the cultures of individualism and personal achievement exist at the center of American cultural values. In the context of idolization of individual brilliance, and successful achievement, and where the concept of copyright, patent law, and the protection of intellectual property are well defined and enforced by law, the value of an individual's work is widely recognized as an asset of its creator and something that should be protected from copying or theft (Rawwas et al, 2004).

This is not to say, however, that American cultural values serve only to discourage students from engaging in academic misconduct. Recent studies have shown that as academic cheating has become easier than ever (Paulhus et al. 2005) with up to 25% of students surveyed admitting to copying and pasting text from online sources without properly referencing it (Scanlon and Neumann 2002), most students do not perceive this as being an action that would constitute academic misconduct (Baker et al, 2008). It is argued that this development of “cheating culture” in US higher education institutions has been motivated by a number of sociological factors, particularly previously mentioned socio-economic factors, as well as the use of American values to justify such practices. Heckler and Forde found that students most frequently cited individualism as a value contributing to the prevalence of plagiarism(Heckler and Forde, 2014). Thus, the high importance that is placed on personal success in contemporary American society allows students to justify their actions by means of cultural necessity. In short, it appears to many students that a higher value exists in achievement than in actual learning, and thus the ends (higher grades) in this case justify the means (cheating).

Interestingly, however, American values were also found to play a significant role in deterring students from engaging in academically dishonest behavior. The

most commonly reported values encouraging students to maintain academic integrity were freedom, individualism, democracy, and hard work. Each of these values was consequently related by the surveyed students to the presence of individual choice, and the importance of making the choice that was morally correct, rather than simply the best for you as an individual (Heckler and Forde, 2014). It is significant that individualism was a value most frequently cited as both a contributing and deterring value. While students generally agreed that plagiarism may contribute to personal success in the short term, in the long term this was more likely to hinder their personal success thus deterring them from engaging in such behaviors.

The same study also clearly showed the influence of institutional factors in motivating students to engage in academically dishonest behavior. By far the most frequent justification given for engaging in plagiarism, appearing 43.7% of the time, was that it was the faculty's fault (Heckler and Forde, 2014). Students' responses ranged from professors failing to explain assignments clearly, to faculty expectations being too high, to class sizes being so large that it would be effectively impossible for faculty to catch them.

The profound transformations of the Ukrainian national higher education system result from a variety of factors. In a legal, socially oriented state, the majority of the population is concerned with reforming and developing the system of education because of an awareness of the role of education in shaping the society. The Ukrainian Law on Education defines academic integrity as a “set of ethical principles and legally defined rules that should guide actors in the education process during learning, teaching, and engaging in research (creative) activity in order to ensure the credibility of learning outcomes and/or research (creative) accomplishments” (The Ukrainian Law on Education, 2017). The concept of academic integrity is comprehensive: it applies not only to the general corporate culture of a university, but also to the internal culture of an individual. Academic integrity is intended to deal with plagiarism in student papers, dissertations, scientific articles, monographs; the fabrication and falsification of the results of

scientific research; dishonesty; cheating; bribery. According to Tracey Bretag(2018), “academic integrity is critical to education’s transformative potential for individuals, to the value of tertiary qualifications as preparation for professional practice, to the reputation of educational institutions and to the values and behaviors in society at large” (p.1).

In recent years the problem of academic integrity has repeatedly been the focus of public attention. In March 2017 the OECD Reviews of Integrity in Education: Ukraine 2017 was released, identifying integrity risks and violations in the education sector (from misuse of resources, assets and authority, to cheating and plagiarism). According to the review, plagiarism and cheating are the most common types of academic malpractice in Ukraine. The phenomenon of plagiarism, which is according to N. Todorova (2009), “an act of fraud that involves buying, stealing or borrowing someone's ideas and passing them off, deliberately or accidentally, as one's own” (p. 1), is not only common but also an integral part of the academic culture of the Ukrainian university community. Survey data confirm this: plagiarism in some form is practised by 93% students, and “on average, no less than 50% of dissertations do not meet minimum standards of academic quality, or are plagiarised, or both” (OECD Reviews of Integrity in Education, 2017).

According to V. Sherstyuk and M. Zharikov (2017), the issues of academic integrity at Ukrainian universities and other educational institutions are especially relevant for the following reasons: in recent years, the number of manifestations of academic dishonesty has increased significantly, while cheating and plagiarism also became widespread in high schools. Another reason is a so-called “crisis of decency” in society as a whole, which gives rise to a crisis of decency in universities in particular. Ukrainian universities lack standards for academic behavior for students and teachers, moreover, students usually not only quickly adapt to a corrupt university environment, but also take these habits out of universities after they graduate and then carry them through life.

Researchers worldwide express serious concern about dishonesty in education and science. Among the sociologically determined reasons for academic dishonesty are the following:

1. The lack of legal framework in the scientific and educational environment, which leads to impunity of academic dishonesty.
2. Uneven/insufficient technical capabilities of different educational institutions for plagiarism detection as well as lack of general algorithm for plagiarism detection, which leads to the limited capacity of higher education institutions to assess and detect academic dishonesty.
3. Absence of widely-shared ethical norms concerning academic dishonesty.
4. Inability of a nationwide system of quality assurance, National Agency for Quality Assurance in Higher Education of Ukraine, to support the development of an independent educational expertise in higher education.
5. Lack of procedures that can facilitate the transparent communication of the members of the academic community.
6. Imbalanced curricula, outdated content and teaching methods which lead to poor motivation for learning.
7. Total bureaucratization of higher education in Ukraine.

Academic dishonesty has a number of socio-economic and psychological consequences, among which are the following:

- irrational use of teachers' time, including the time spent on the fight against plagiarism, which reduces the prestige of their work and the quality of training;
- academic dishonesty entails scientific dishonesty, which inhibits the development of scientific researches and significantly reduces their effectiveness;
- academic dishonesty leads to a significant decrease in the level of competitiveness of both students and teachers/scientists, who are less likely to participate in various competitions and projects, win grants, etc.;
- the prestige of educational institutions that do not fight with the manifestations of academic dishonesty is declining (G. Efimova, 2013).

To overcome these negative factors a set of measures should be aimed at endorsement of the principles of academic integrity in the national scientific and educational system. Among these measures are the following:

- establishing a more competitive process of the selection of applicants;
- creation of conditions under which it will be unprofitable for a student or a teacher/scientist to cheat;
- annual change of assignments in order to reduce or completely exclude the chance of getting access to completed tasks.
- modernization of questions, tasks and assignments in such a way as to make the search on the Internet more complicated and stimulate students' independent thinking, rather than copying someone else's thoughts(G. Efimova, 2013).

Y. Tytska(2018) emphasizes that in the academic environment, it is important to prevent and counteract the causes that create favorable conditions for academic dishonesty and not only its symptoms and individual manifestations. Support for academic integrity should come about through the production of procedures that will facilitate the transparent communication of members of the academic community. It is necessary to think not only about punishment for academic dishonesty, but also about creating the conditions which can eliminate academic dishonesty. Moreover, it is necessary to reduce the impact of the education bureaucracy on the quality assurance procedures. According to Y. Tytska(2018), the following important steps in this direction must be taken: the establishment of independent national agencies of arbitrators whose activities are aimed at resolving academic integrity issues in order to protect the rights both of students and teachers; the development and implementation of computer-based testing with automatic evaluation; setting up independent evaluation centers.

Consistent defining and implementation of moral standards in every aspect of work of the higher education institution is a manifestation of the desire of the national educational community to take responsibility in protecting the norms of law and basic academic and ethical values and ensure the proper learning outcomes. Academic integrity as a certain social ideal must counteract the excessive

commercialization of universities, their intense bureaucracy, which destroy not only the capacity to fulfill their social mission, but also the logic of their existence. “Academic culture cannot be transferred or borrowed. As a rule, it is suffered at the cost of trial and error, at the cost of constant communication and self-reflection of the university community” (M. Doichyk, 2016, p. 49). Thus, the formation of Ukrainian academic culture in accordance with international standards is quite possible, although it may be a long and complex process. The first step in this direction is the recognition of existing problems and open discussion of it.

References

1. Дойчик, М. (2016). Академічна чесність: данина моді чи життєва необхідність? Т. Фініков, А. Артюхов (Ред.), Академічна чесність як основа сталого розвитку університету. (с. 93-107). Київ: Таксон.
2. Ефимова, Г. (2013). Анализ основных стратегий борьбы с проявлениями недобросовестности в науке и образовании. Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал), 2 (22).
3. Про Освіту № 2145-VIII ст. 42. (2017).
4. Тицька, Я. (2018). «Академічна добросовісність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти». Теорія держави і права, 11, 192-195.
5. Шерстюк, В. & Жарикова, М. (2017). Система поддержки академической честности для украинских университетов. Вісник Дніпропетровського університету залізничного транспорту, 2 (68), 101-109.
6. Baker, R. K., Berry, P., & Thornton, B. (2008). Student attitudes on academic integrity violations. *Journal of College Teaching & Learning*, 5(1), 9.
7. Bowers, W. J. (1964). *Student dishonesty and its control in college*. New York: Bureau of Applied Social Research, Columbia University.
8. Bretag, T. (2018). *Academic Integrity*. Retrieved from <https://oxfordre.com/business/business/view/10.1093/acrefore/9780190224851.001.0001/acrefore-9780190224851-e-147>

9. Chudzicka-Czupała C., Grabowski, D., Mello A. L., Kuntz, J., Zaharia, D. V., Hapon, N., Lupina-Wegener, A., Börü, D. (2016) Application of the Theory of Planned Behavior in Academic Cheating Research - Cross-Cultural Comparison. *Ethics & Behavior* 26(8).
10. Cizek, G. J. (2004). Cheating in academics. In C. Spielberger (Ed.), *Encyclopedia of applied psychology* (pp. 307–311). San Diego, CA: Academic Press.
11. Eckstein, M. A. (2003). Combating academic fraud towards the culture of integrity. Paris: IIEP. UNESCO.
12. Foltýnek, T., & Surovec, M. (2015). Promoting Academic Integrity Helps National Economy. In *Conference Proceedings*. 1. vyd. Brno (pp. 121–133). MENDELU Publishing Centre.
13. Glendinning, I. (2013). Comparison of policies for academic integrity in higher education across the European
14. Heckler, N. C., & Forde, D. R. (2015) The Role of Cultural Values in Plagiarism in Higher Education. *Journal of Academic Ethics*, 13:61-75.
15. Ison, D. (2016) Academic misconduct and the internet. In D. Vallaris (Ed.), *Handbook of research on academic misconduct in higher education* (pp. 82-111). Hershey, PA: IGI Global
16. Kobierski, K. (2006). *Ściąganie w szkole. Raport z badań*. Kraków, Poland: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
17. Lang, J. M. (2013). *Cheating lessons: Learning from academic dishonesty*. Cambridge: Harvard University Press.
18. McCabe, D. L., & Treviño, L. K. (1993). Academic dishonesty: Honor codes and other contextual influences. *The Journal of Higher Education* 68(5), 520–538
19. McCabe, D. L., Treviño, L. K., & Butterfield, K. D. (2001). Cheating in academic institutions: A decade of research. *Ethics & Behavior*, 11(3), 219–232

20. OECD Reviews of Integrity in Education: Ukraine 2017 Retrieved from <http://www.oecd.org/edu/oecd-reviews-of-integrity-in-education-ukraine-9789264270664-en.htm>
21. Paulhus, D. L., Nathanson, C., & Williams, K. M. (2005). A new look at the link between cognitive ability and exam cheating. In B. D. Zumbo (Ed.), *Developments in the theories and applications of measurement, evaluation, and research methodologies across disciplines*. Vancouver: University of British Columbia Press.
22. Rawwas, M. Y., Al-Khatib, J.A., & Vitell, S.J. (2004). Academic dishonesty: A cross-cultural comparison of US and Chinese marketing students. *Journal of Marketing Education*, 26(1), 89-100
23. Scanlon, P. M., & Neumann, D. R. (2002). Internet plagiarism among college students. *Journal of College Student Development*, 43(3), 374–385.
24. Shils, E. A. (1984). *The academic ethic*. Chicago: University of Chicago Press.
25. Spear, J. A., & Miller, N. (2012). The effects of instructor fear appeals and moral appeals on cheating-related attitudes and behavior of university students. *Ethics & Behavior*, 22(3), 196–207.
26. Stephens, J. M. (2008). Cheating. In N. J. Salkind (Ed.), *Encyclopedia of educational psychology* (pp. 138–142). Thousand Oaks, CA: Sage.
27. Todorova, N. (2009). *Fighting Plagiarism: Cultural Patterns and Pedagogical Implications in the EAP/ESP Context*. Retrieved from https://www.academia.edu/1459171/Fighting_Plagiarism_Cultural_Patterns_and_Pedagogical_Implications_in_the_EAP_ESP_Context
28. Union. IPPHEAE project consortium. Retrieved September, 8, 2016 (<http://plagiarism.cz/ippheae/files/D2-3-00%20EU%20IPPHEAE%20CU%20Survey%20EU-wide%20report.pdf>)
29. Wei, T., Chesnut, S., Barnard-Brak, L., & Schmidt, M. (2014). University Students' perceptions of academic cheating: Triangulating quantitative and qualitative findings. *Journal of Academic Ethics*, 12(4), 287–298.

INSTAGRAM У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ СТУДЕНТІВ

Байдак Тетяна Михайлівна

доцент, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій,
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем проникнення інформаційно-комунікаційних технологій майже у всі сфери суспільного життя. Розвиток культури стимулюється розвитком інформаційних ресурсів та зростанням комунікаційних систем. Інформація стає домінуючою цінністю сучасного суспільства. Інформаційні потреби суспільства зростають і потребують задоволення. В таких умовах Інтернет став ґрунтом та засобом для обміну інформацією у межах усієї планети, він об'єднав розрізнені комунікаційні системи у всесвітню мережу. За час існування Інтернет люди набули великий досвід його використання, що вплинуло на появу нових звичок Інтернет-користувачів, на формування особливої культури та комунікативного простору. У такому просторі відбувається двосторонній процес, де, за словами Г. Почепцова, генератор та отримувач інформації володіє ролями, що формують цю комунікацію [1, 295-296]. Головною особливістю сучасного комунікативного простору є те, що всі його учасники проявляють активність і ця активність перенесена в Інтернет. Слід зазначити, що Інтернет-аудиторія зростає з кожним роком. За даними Kantar TNS CMeter в Україні всесвітньою мережею охоплено більш 70% її мешканців. Час перебування українців в мережі також збільшується з кожним роком: 82% користувачів відвідують Інтернет кожен день, 14% – відвідують його один раз на тиждень, і тільки 4% – кілька разів в місяць [2].

Новою тенденцією у комунікативному процесі сучасних людей є зростання кількості учасників, які для обміну інформацією в Інтернет використовують мобільні пристрої (смартфони, планшети). Згідно даних дослідження, 74% Інтернет-користувачів використовують для виходу в Інтернет смартфон, а 45% користувачів називають смартфон своїм основним пристроєм. Особливо це характерно для молоді та найбільш прогресивної її

частини – студентства. Комунікативний простір студентів, оснований на мобільному Інтернеті, дає можливість швидко та динамічно обмінюватися інформацією, руйнувати кордони та отримувати знання де завгодно, з ким завгодно, коли завгодно.

Соціальні мережі, що існують в Інтернет об'єднали розрізнені комунікаційні запити у глобальну мережу, а людей, що є їх користувачами, в одну спільноту. У п'ятірку найбільш популярних в Україні соціальних мереж за останній рік, за даними сайту gs.statcounter.com/social-media-stats, входять Facebook, Pinterest, Twitter, YouTube, Instagram. За найбільш високою долею молодих українських користувачів у віці від 18-24 років лідирує Instagram. За результатами дослідження «Ukrainian Instagram audience» від PluseOne в Instagram зареєстровано більш 90% жителів України цього віку [3]. Оскільки цей віковий період для молодих людей приходить на студентські роки, цікавим є їх думка, щодо використання ними Instagram у своєму комунікативному просторі.

За допомогою авторського соціологічного дослідження серед студентів харківських закладів вищої освіти, було з'ясовано, що дві третини опитаних зареєстровані в Instagram. Характерною поведінковою особливістю студентів-користувачів цієї мережі є те, що всі зареєстровані в ній студенти – активні користувачі, тобто в ній однакова кількість зареєстрованих та відвідуючих. Instagram відвідують 95% опитаних жінок і 50% чоловіків.

Головними мотивами використання Instagram у комунікаційному процесі є: можливість швидко передати або отримати інформацію, можливість самостійно обирати цікаву інформацію, можливість отримувати доступ до актуальної інформації, відсутність обмежень та свобода. Кожний п'ятий опитаний студент вказав, що обирає соціальну мережу тому, що можна зробити коментар, оцінити інформацію, почути думки інших користувачів, отримати інформацію у зрозумілій формі на мові повсякденного спілкування. Були виявлені деякі розбіжності у відповідях чоловіків та жінок щодо мотивів використання соціальної мережі. Для чоловіків більш значним ніж для жінок є

можливість швидко передавати або отримати інформацію, а також отримувати доступ до актуальної інформації.

Відвідувачі Instagram виявляють інтерес до різного контенту, але найбільш вони зацікавлені у розважальному контенті та у контенті, що пов'язаний з музикою. Загалом Instagram сприймається студентами як комунікативний простір, де відбувається задоволення інформаційних та комунікаційних потреб.

Список використаних джерел

1. Почепцов Г. Теорія комунікації/ Г. Почепцов – К.: Рефл-бук: Ваклер,2001. – 432 с.
2. Рейтинг популярних сайтів и приложений за декабрь 2018 года URL: [//https://mmr.ua/tags/TNS](https://mmr.ua/tags/TNS) (дата звернення: 4.12.2019).
3. Instagram in Ukraine. The research of Ukrainian Internet audience URL: [//https://plusone.com.ua/insta/en/instagram_in_ukraine.pdf](https://plusone.com.ua/insta/en/instagram_in_ukraine.pdf) (дата звернення: 1.12.2019).

ДОЗВІЛЛЄВІ ПРАКТИКИ СТУДЕНТІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Болотова Вікторія Олександрівна

доцент, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій,

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Інтернет у сучасному інформаційному суспільстві може використовуватися не тільки для роботи, освіти але й (а може в першу чергу) для дозвілля. Дозвілля – це частина вільного часу, яка не пов'язана із задоволенням індивідом фізіологічних, побутових потреб, а також із виконанням домашньої праці і характеризується наявністю вибору, відсутністю примусу.

Якщо звернутися до етимологічного словника, то слово «дозвілля» є старослов'янським і формується від тієї ж основи, що і слово «досягати». Спочатку значення слова - «те, що можна дістати рукою», далі – «те, що досягнуто», а також «вміння, спритність, здатність». згодом слово знайшло значення «вільний час; відпочинок як наслідок закінчення роботи в результаті досягнення чого-небудь». Англійське слово «дозвілля» (leisure) походить від латинського *licere*, що означає «бути дозволеним» або «бути вільним». Від латинського *licere* сталося і французьке слово *loisir*, що означає «вільний час», а також англійське слово *license* (ліцензія), спочатку означає «звільнення від громадських обов'язків», а також *liberty* (свобода). Всі ці слова є спорідненими і припускають наявність вільного вибору і відсутність примусу [1].

Найбільшу популярність в мережі Інтернет набули соціальні інтернет-мережі. Під соціальною мережею найчастіше розуміється соціальна структура, утворена індивідами або організаціями, яка відображає зв'язки між ними через різноманітні соціальні взаємовідносини, починаючи з випадкових знайомств і закінчуючи тісними родинними зв'язками. Вперше цей термін було запропоновано в 1954 році Дж. А. Барнесом в роботі «Класи та збори у норвезькому острівному приході» [2].

Започаткували сучасні теорії соціальних мереж в 1951 році Рей Соломонофф і Анатолій Рапопорт. У 1959-1968 рр.. угорські математики Пол Ердос і Альфред Рен'ї написали вісім статей, що описують принципи формування соціальних мереж [3].

Після появи та розвитку Інтернет виникло інше розуміння поняття соціальної мережі, як веб-сервісу, віртуального співтовариства, що складається з людей з однаковими інтересами, нахилами, діяльністю, однокласниками. Термін «VirtualCommunity» (віртуальне, або мережене суспільство) розробив Г.Рейнгольд і дав йому наступне визначення: «Віртуальні співтовариства є соціальними об'єднаннями, які виростають з Мережі, коли група людей підтримує відкрите обговорення достатньо довго і

людяно, для того щоб сформувати мережу особистих відносин у кіберпросторі» [4].

Початок широкого використання соціальних мереж як послуг/сервісів в Інтернеті пов'язано зі створенням в 1995 р Р. Конрадом порталу Classmates.com. У 1999 р з'явився Livejournal, але найбільшу популярність соціальні мережі отримали в 2002-2004 рр., що пов'язано з виникненням таких соціальних мереж, як LinkedIn (2002 г.), MySpace (2003 рік) і Facebook (2004 р.).

Соціальними мережами користуються 82% від всіх інтернет-користувачів у світі – це 1,2 млрд. осіб. Високий рівень їх проникнення відображає один з головних трендів глобальної мережі – як тільки люди підключаються до Інтернету, вони негайно починають спілкуватися з іншими людьми. Ще більш красномовна статистика часу проведеного користувачами в мережі – за останні кілька років кількість годин, яку люди провели в соціальних мережах, збільшилася втричі.

За даними дослідження компанії Research&Branding Group (опитування проводилося в період з 18 по 27 березня 2019 року серед 2001 респондентів по всій Україні за винятком окупованих Росією територій. Метод опитування – особисте формалізоване інтерв'ю (face-to-face). Максимальна похибка вибірки – 2,2%.) станом на березень 2019 року найпопулярнішою соціальною мережею в Україні є Facebook – нею користуються 50% респондентів.

Як зазначають дослідники, за період з травня 2018 року в Україні помітно збільшилося число користувачів таких соціальних мереж, як Facebook (до 50%), YouTube (30%), Instagram (27%) і суттєво зменшилася кількість користувачів Однокласників (6%) та ВКонтакте (10%).

У лютому 2019 адміністрація Facebook здійснила масове видалення рейкових акаунтів – ботів. Тоді кількість користувачів українського Facebook скоротилася з 13 до 12 мільйонів, а в Instagram – з 11 до 10. Проте вже у вересні чисельність їх аудиторії відновилася. За останні 12 місяців український Instagram виріс швидшими темпами ніж Facebook. Найбільш

активними користувачами в Україні російської соціальної мережі "ВКонтакте" є мешканці Донецької та Дніпропетровської областей, а також Києва. Єдина область (окрім Донбасу та Криму), де Instagram популярніший за Facebook – Харківська. За статистикою, в обох соціальних мережах переважає жіноча аудиторія (61%), а для молоді у віці до 29 років найпопулярнішою соціальною мережею став Instagram [5].

Найбільший інтерес для українських користувачів соціальних мереж являє розважальна та пізнавальна тематика. Найчастіше українські користувачі соціальних мереж користуються ними для спілкування з друзями (60%). Новини та події в країні і в світі цікавлять 36% респондентів [6].

Анкетне опитування студентів НТУ «ХП» (яке відбулося у 2018/2019 навчальному році із застосуванням цілеспрямованого відбору за критеріями курсу навчання та спеціальності) показало, що майже всі респонденти – 97% – зареєстровані у Telegram, 92% у Facebook, 84% у Skype. По дві третини опитаних зареєстровано в кожній з наступних соціальних мереж: Instagram, Twitter, Viber, ВКонтакте. Половина студентів зареєстровано в GooglePlus+ та Whatsapp, У соціальній мережі «Однокласники» зареєстровані 22% опитаних. Pinterest викликав інтерес тільки у 8% респондентів.

Для студентів університету соціальні мережі є скоріше розважальним майданчиком, де вони слухають музику (76%), переглядають фільми, відео (57%), читають новини (38%), дехто читає книги (11%). Тобто соціальні мережі виконують для них розважально-рекреативну функцію.

Спостерігаються деякі відмінності у студентів різних спеціальностей: представники технічних спеціальностей слухають музику завдяки соціальним мережам в 7,5 разів рідше, ніж всі інші, але частіше читають новини; респонденти ІТ-напряму частіше відвідують мережі з метою перегляду фільмів; гуманітарії частіше за інших націлені на відвідування груп за інтересом.

В розважальних групах перебувають 84% респондентів, стільки ж в музичних, 70% – в інформаційних групах, 68% – в освітніх. В політичних,

професійних та шопінгових по 51% респондентів. В інших групах перебувають приблизно по третині всіх опитаних студентів.

В музичних групах (хоча в них і зареєстровано 84%) проводять свій час тільки 38%; 54% опитаних студентів витрачають більше свого часу у інформаційних групах (там зареєстровано 70%). Тільки кожний п'ятий респондент витрачає більше свого часу в професійних та освітніх групах, хоча зареєстровано в них майже дві третини. В політичних групах, де зареєстровано половина студентів, витрачають більшість свого часу тільки 3% респондентів. В шопінгових, де зареєстрована така ж кількість студентів, витрачають більшість свого часу 16% респондентів. В гральних групах зареєстровано 35% респондентів, а проводять найбільшу кількість годин в них 24% опитаних. В кулінарних групах хоч і перебувають 32% респондентів, але ніхто з них не витрачає там багато часу.

Таким чином, соціальні мережі використовуються студентською молоддю під час дозвілля для розваг, отримання новин, прослуховування музики, гри та шопінгу.

Список використаних джерел

1. Фаблинова О. Н. Возможности и последствия проведения досуга посредством использования интернет-технологий / О. Н. Фаблинова // Социол. альм. – 2012. – № 3. – 345–355.

2. Данько Ю. А. Соціальні мережі як форма сучасної комунікації: плюси і мінуси / Ю. А. Данько // Сучасне суспільство. - 2012. - Вип. 2. - С. 179-184.

3. Алмаева В. В. Виртуальные социальные сети как составляющая современного образовательного пространства [Электронный ресурс] / В. В. Алмаева. – URL.: <http://ito.edu.ru/2010/Tomsk/III/III-0-1.html> (дата звернення: 3.12.2019).

4. Вікіпедія: – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BC

D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B0_(%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F) (дата звернення: 1.12.2019).

5. Bit.ua: [Інтернет-портал]. –URL: https://bit.ua/2019/09/social_media/ (дата звернення: 6.12.2019).

6. Тиждень.ua: [Інтернет-портал]. URL: <https://tyzhden.ua/News/229061> (дата звернення: 2.12.2019)

ВНУТРЕННИЕ УСТАНОВКИ ПРОСВЕЩЕНИЯ И ЗАГАДКА ПОСТСОВРЕМЕННОСТИ.

Голованов Борис Дмитриевич

доцент, кандидат философских наук, доцент кафедры социологии и политологии,
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»

Модернизм как стиль мышления сформировался в процессе перехода от видения мира как управляющегося божественной волей к видению мира как саморегулирующегося целого, законы которого постигает наука. Развитие науки заставило философию и иные формы коллективного мышления изменить свои приоритеты и включить научную картину мира в число своих основных мировоззренческих ориентиров.

Со времен М. Вебера целеориентированная рационализация стала восприниматься как магистральная движущая сила, созидая экономическую, социальную и политическую инфраструктуру человеческой коллективной жизни. К концу XX века процессы модернизации, охватившие все человечество, настолько глубоко изменили жизнь людей, что не всегда можно было обнаружить связь между изначальными целями эпохи модернизма и современными ее итогами. Новые направления философии настойчиво стали ставить вопрос о гуманистических истоках модернизирующегося человечества. Поскольку гуманистические предосновы и соответствующие им способы мышления терялись в глубине веков, а кризисные явления модернизации нарастали по экспоненте, то усиливалось

критическое отношение к модернизации-глобализации и обеспечивающему ее образу мышления. Протестная критика глобальной модернизации породила явление, которое получило модное название постмодернизм. За несколько десятилетий содержание это термина так и не нашло себе удовлетворительного определения, но настойчиво, исходя прежде всего из факта своего собственного существования, заявляло о грядущем окончании эпохи модерн и необходимости смириться с концом истории.

Как полагают критики, несмотря на то, что социально-экономические и культурные модели модерна продолжают глобальную экспансию, охватывая все новые ареалы мирового человечества, культурное ядро этого процесса претерпело существенные трансформации. Эти трансформации выходят за границы ментальности, базирующейся на классической европейской рациональности эпохи Просвещения[1].

Внутренний кризис глобальной модернизации зашел настолько далеко, что радикальные критики модерна провозглашают отказ не только от соответствующего образа мысли, но от связанных с этим образом мысли технологических основ современной цивилизации.

Известный немецкий социолог и философ Ю. Хабермас, анализируя исход эпохи модерна, полагает, что сформировались две стратегии перехода от модерна к постмодерну. Первую он называет неоконсервативной[2, 3, 4]. Она основана на разделении культуры модерна и ее социально-экономических последствий. Если культура модерна к настоящему времени кристаллизовалась в логически и исторически завершенное целое, все заложенные в ней возможности и контрвозможности актуализированы, то тип социального целого, возникшего на ее основе, до сих пор представляет нерешенную задачу для многих стран мира. Как полагает Ю. Хабермас, «Неоконсервативное прощание с модерном относится, следовательно, не к динамике общественной модернизации, а к оболочке устаревшего, как может показаться, культурного самопонимания модерна»[1, с.9].

Совершенно в ином ключе происходит переход к идее постмодерна у теоретиков, которые не считают, что произошло разделение модерности и рациональности. Эту стратегию перехода Ю. Хабермас именуется как анархистскую[5, 6]. «Анархисты», прощаясь с модерном, расстаются и с западным рационализмом. Они полагают, что вместе с окончанием эпохи модерна происходит разложение всего категориального строя европейского рационализма. Под вуалью разума скрывается чья-то воля к власти и «желание инструментального овладения миром»[1, с.10]. В результате подобной ментальной трансформации, отмечает Ю. Хабермас, «Социальная модернизация... может не пережить конца культурного модерна, из которого она возникла, – она, вероятно, не сможет устоять и перед «махровым» анархизмом, под знаком которого начинается постмодерн»[1, с.10].

Цель статьи рассмотреть на примере работ М. Фуко и других авторов формирование важнейших черт методологической парадигмы постмодернизма.

Чтобы понять смысл альтернативы, которую предлагают разные направления критики модерна, следует обратиться к основам модерна, которые были заложены в эпоху Просвещения и Французской революции. За исходную точку возьмем работу И. Канта «Что такое просвещение (Aufklärung)?»[7], который в данном случае выступил как первый критик модернизма и модернизации. Без ответа на этот вопрос от нас будет постоянно ускользать смысл и содержание тенденции постмодерна.

Модерн (modernity) можно рассматривать как определенную эпоху отличающуюся по своим социо-культурными, экономико-технологическими качествами от других исторических эпох, например, христианства. Однако И. Кант не идет по этому пути, он рассматривает Modernity как внутреннюю установку, как определенный этос, основы которого заложены Просвещением (Aufklärung).

И. Кант рассматривает Просвещение как акт, освобождающий нас от несовершеннолетия. Новая эпоха открывает возможности для всего

человечества и для каждого человека в отдельности самостоятельно пользоваться своим разумом и нести ответственность за результаты этого пользования. В другой своей работе «Спор факультетов» [8]. И. Кант отмечал, что в своем подавляющем большинстве члены современного общества не могут самостоятельно пользоваться разумом, что вынуждает их полагаться на внешние авторитеты. Он приводит как примеры три авторитета, на которые уповаet современный человек: это авторитет врача, которому приписывают способность с помощью таблеток одномоментно излечить нас от болезни, которую мы нагуливали долгие годы, авторитет адвоката, который должен разобраться в наших запутанных отношениях с другими людьми, и авторитет священника, который должен позаботиться о нашей душе, по нашему поручению достучавшись до Бога. Просвещение, меняя внутренние установки, меняет соотношение между нашей волей, разумом и внешними авторитетами.

И. Кант рассматривает Просвещение как установку на то, чтобы обеспечить, как можно большему количеству людей возможность отбросить свои предрассудки и научиться пользоваться своим разумом. В масштабах общества решение этой задачи тесно переплетается с задачей изменения социально-политических условий, которые либо тормозят, либо способствуют решению основной задачи. Однако И. Кант категоричен в своем утверждении, что посредством революции, хотя и можно создать соответствующие условия, «добиться устранения личного деспотизма и угнетения со стороны корыстолюбцев и властолюбцев», но «никогда нельзя посредством революций осуществить истинную реформу образа мыслей»[7].

В указанной работе И. Кант существенным образом корректирует тот поворот в просветительской стратегии, который произошел во время Французской революции. В процессе социально-политических катаклизмов изначальная установка классического Просвещения оформилась как установка революционных идеологов. Революция внесла свои коррективы в ответы на вопрос: кого следует просвещать и образовывать. Просветители, в том числе и

И. Кант, ориентировались на просвещение сильных мира сего, на просвещение «поставленных над толпой опекунов», тогда как идеологи ориентируются на просвещение широких масс, толпы и для этого им необходимы соответствующие социально-политические перемены.

И. Кант не ставит проблему просвещения народных масс, ставших в результате революции полноправными гражданами, он исследует внутриэлитный характер отношений между уже просвещенными лицами и правительством. Просвещенное лицо, если «оно выступает как ученый перед все читающей публикой» должно иметь право на свободу рассуждений, однако, если оно находится «на доверенном ему гражданском посту или службе», то свободное пользование разумом должно быть ограничено, однако не настолько, чтобы препятствовать просвещению. Ученый может рассуждать, не нанося ущерб делам, которым ему поручено заниматься. Даже священнослужитель «имеет полную свободу и это даже его долг – сообщить публике все свои тщательно продуманные и благонамеренные мысли об ошибках в церковном символе...»[7]. Таковы, по мнению И. Канта, прерогативы разума, достигшие апогея своего развития в эпоху Просвещения.

Однако в сфере практической разум сталкивается ограничениями общественно-политического свойства. Характер практических запретов на свободомыслие, по И. Канту, обусловлен ситуациями, затрагивающими интересы общества, когда «необходим механизм, при помощи которого те или иные члены общества могли бы вести себя пассивно, чтобы правительство было в состоянии посредством искусственного единодушия направлять их на осуществление общественных целей или, по крайней мере, удерживать их от уничтожения этих целей. Здесь, конечно, не дозволено рассуждать, здесь следует повиноваться»[7]. В данном случае противоречие между государством и отдельным индивидом решается в логике практического разума, который оправдывает приоритет политического целого, но дает возможность просвещенному индивиду, публично высказывать свое обоснованное мнение вне сферы исполнения своих обязанностей.

Рассматривая принцип свободы совести (веры и вероисповедания) И. Кант поднимает еще один пласт установок модерна, связанный Реформацией, освободившей верующих от обязательности посредника в общении с Богом. Переноса этот принцип на почву светских отношений, И. Кант формулирует еще одну духовную установку Просвещения. Каждый индивид в соответствии с принципом свободы, должен самостоятельно искать основание своим моральным правилам. Навязанные с помощью внешних авторитетов нравственные убеждения противоречат определению человека как свободного существа и рано или поздно должны быть пересмотрены. Когда человечество вступает в эпоху совершеннолетия и ответственного применения разума, не зависящего от авторитетов, в этот момент становится необходимой критика, поскольку она призвана установить условия законного применения разума.

Спустя 200 лет можно назвать множество попыток пересмотреть внутренние установки модерна и найти выход из охвативших мир кризисных явлений, к сожалению, в ответах на указанные проблемы господствует полная неопределенность, которая получила броское название постмодернизм. Одна из наиболее известных попыток зафиксировать смену установок модерна предпринял выдающийся французский философ и социолог М. Фуко. Он полагал, что представление о модерне как об эпохе, характеризующейся определенной совокупностью черт в условиях кризиса самого модерна архаично и слабо по своим познавательным возможностям. Чтобы преодолеть эпистемологический кризис необходимо рассматривать модерн не как исторический период, а как установку, то есть сосредоточиться на ментальной составляющей модерна, исследовать его как «способ отношения к актуальности», как «добровольный выбор, делаемый отдельными людьми» и как «способ мыслить, чувствовать и действовать»[9]. Такой способ может выступать как перспективная задача, но одновременно указывать на принадлежность к определенному историческому целому.

Отталкиваясь от рассуждений И. Канта, М. Фуко пытается сформулировать собственное кредо в решении проблем обнаруженных установками Просвещения. По его мнению, необходимо выяснить, как установка на современность противостоит установкам пост-современности.

В свое время Ш. Бодлер, рассматривая установку на современность, обратил внимание на то, что последняя начинается с осознания прерывности времени, разрыва с традицией и головокружения от настоящего. Почва традиций уходит из-под ног почитателя современности, оказавшегося в тотальности «здесь и сейчас». Однако подлинный художник стремится соприкоснуться с современностью не для того, чтобы застрять в случайности и сиюминутности, но чтобы ощутить нечто вечное. «Модерность – это преходящее, исчезающее, случайное, это половина искусства, другая половина которого есть вечное и неизменное»[1].

Обращаясь к состоянию «здесь и сейчас», установка современности не сакрализует открывающуюся вечность и не побуждает субъекта коллекционировать эти состояния как уникальные достопримечательности жизненного процесса. Эстетическое переживание состояния «здесь и сейчас» необходимо для того, чтобы овладеть искусством обнаружения в усыпляющем течении жизни тех моментов, «где может вспыхнуть свет, зазвучать поэзия, закипеть жизнь, завибрировать музыка, повсюду, где страсть может расположить свой взгляд, повсюду, где естественный человек и человек условностей предстают в своей причудливой красоте» [9].

Переживание как основание познавательного процесса, позволяет познать историческую эпоху не только как предмет науки, как предмет внешней направленности, оно высвечивает предмет изнутри, как жизненный процесс самого познающего. Эстетическое переживание занимает высшую ступень в иерархии переживаний, оно выражает само существо переживания. Эстетическое переживание, заключенное в художественном произведении носит характер приключения, оно обновляет и освежает жизненный процесс [10]. Человек переживающий произведение искусства вырывается из

связи со своей текущей жизненной ситуацией и приобщается к связи со всей целокупностью общественного бытия. Эстетическое познание всегда содержит познание бесконечного жизненного целого, поскольку представляет переживание в его непосредственности.

Самое важное для М. Фуко, что опыт современности это не просто опыт отношения к настоящему, но это необходимый опыт отношения к себе. Как полагает М. Фуко, содержание этого опыта можно выразить через добровольно принятую установку аскетизма: «Быть современным означает не принимать себя самого таким, каким ты стал в потоке времени, а отнести к себе как к объекту сложной и тяжелой работы»[9].

Ментальность постмодерна связывает с установкой модерна определенную негацию, которая отчетливо обозначена И. Кантом еще два века назад. Эта негация укоренена в самой установке модерна и выражается в «философском этосе, который можно описать как постоянную критику нашего исторического бытия»[9]. Именно через этот этос можно радикально трансформировать установку современности и найти выходы к установкам постсовременности.

Правильная постановка вопроса о Просвещении проблематизирует отношение к настоящему, обнаруживая в этом отношении одновременно и «способ исторического существования и конституирование себя самого как автономного субъекта»[9]. Мы связаны с Просвещением не приверженностью к какой-нибудь философской доктрине, раскрывающей нам совокупность определенных черт исторической эпохи, но постоянным обращением к определенному философскому этосу, ориентирующем нас на постоянную критику нашего бытия.

Наше историческое положение на исходе модерна таково, что мы можем, полагает М. Фуко, увидеть определенные характеристики нового этоса. Возникающий этос предполагает отказ от того, что Фуко именует «шантажом» Просвещения. До сих пор эпоха модерн как совокупность экономических, социальных и культурных событий представляла из себя

«привилегированную область анализа», тогда созидающий эту эпоху субъект оставался за рамками внимания науки. Современная наука все еще инстинктивно придерживается тех рамок, которые ей очертило Просвещение. Однако мы не должны быть загипнотизированы упрощенной постановкой вопроса быть «за» или «против» Просвещения и той рациональности, на которой держится эпоха «модернити». От авторитарной односторонности навязываемых решений нас не спасает никакое выведение «диалектических» нюансов. Как полагает М. Фуко, мы должны радикально изменить ракурс постановки самого вопроса, если хотим получить сколь-нибудь удовлетворяющий нас ответ. Мы должны «выполнить анализ нас самих, как исторических существ, в какой-то степени детерминированных Просвещением (Aufklärung)»[9]. Каждый исследователь, желающий получить ответ на вопрос о современности, должен направить свои усилия на выявление актуальных границ необходимого, «то есть на то, что не является, или больше уже не является необходимым для конституирования нас самих как автономных субъектов»[9].

Для методологии социальных и гуманитарных исследований важно постоянно иметь в виду различие между Гуманизмом и Просвещением. Мы не должны забывать, что Просвещение – это совокупность событий и процессов, имевших место в истории европейской цивилизации. Эта совокупность касается «элементов социальных преобразований, типов политических институтов, форм знания, проектов рационализации знаний и практик, технологических изменений, которые очень трудно определить одним словом» [9]. В свою очередь гуманизм – это тематическая совокупность, появлявшаяся в самые разнообразные периоды развития человечества. Может ли гуманизм служить методологическим ориентиром для постмодернистских исследований? М. Фуко высказывает серьезное сомнение, что гуманизм может стать ориентиром для методологической парадигмы постмодернизма. Он полагает, что возможности гуманизма в научном исследовании весьма ограничены, поскольку «сама по себе тематика гуманизма слишком

уступчива, слишком разнородна, слишком неопределенна, чтобы служить осью рефлексии»[9]. Исследователь, именующий себя гуманистом и не проделавший предварительной работы по конституированию себя как автономного субъекта, выступает как идеолог, служащий оправданию тех представлений о человеке, которые ему подсовывает некритическая современность.

Новая методологическая парадигма социо-гуманитарных исследований носит синтетический характер. В ней сохраняются когнитивные границы человеческого разума, обнаруженные критикой Просвещения, одновременно ей присуща духовно-практическая установка, нацеленная на преодоление обнаруженных границ.

Практичность новой критики будет проявляться не в поиске формальных структур, имеющих всеобщее значение, а в гуманитарном исследовании, которое приводит к прояснению путей конституирования нас самих как становящихся субъектов, обретающих собственные смыслы и осознающих историческую глубину своих действий.

Как полагал М. Фуко, рождающаяся из критики новая методологическая парадигма не является трансцендентальной и не выдвигает новый проект метафизики, она по своей природе является генеалогической, выявляющей условия порождения индивидуальной и коллективной субъектности.

Список використаних джерел

1. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Пер. с нем. – М.: Издательство «Весь мир», 2003. 416 с.
2. Бауман З. Спор о постмодернизме // Социологический журнал. 1994. №4. С. 70-79.
3. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального. URL: <http://www.lib.ru/FILOSOF/BODRIJAR/silent.txt> (дата обращения: 23.12.2018).

4. Лиотар Ж.-Ф. Постмодернизм в изложении для детей. Письма 1982-1985. – М.: РГГУ, 2008. 145 с.
5. Рорти Р. Постмодернистский буржуазный либерализм. URL: http://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_09/1999_9_08.htm#_ftn1 (дата обращения: 23.12.2018).
6. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки. – М: Прогресс, 1986. 543 с.
7. Кант И. Ответ на вопрос: Что такое Просвещение? URL: http://budclub.ru/w/worotnikow_m_g/kant_aufklaerung.shtml (дата обращения: 23.12.2018).
8. Кант И. Спор факультетов. Пер. с нем. Ц.Г. Арзаканяна, И.Д. Копцева, М.И. Левиной Отв. ред. Л.А. Калининков. - Калининград: Изд-во КГУ, 2002. - 286 с.
9. Фуко М. Что такое Просвещение? URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Fuko_intel_power/Fuko_18.php (дата обращения: 23.12.2018).
10. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального. URL: <http://www.lib.ru/FILOSOF/BODRIJAR/silent.txt> (дата обращения: 23.12.2018).

ДИНАМІКА ЗМІН МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ АБІТУРІЄНТІВ ДЛЯ ВСТУПУ НА СПЕЦІАЛЬНІСТЬ «СОЦІОЛОГІЯ»

Горбов Владислав Володимирович

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана»

Горбова Юлія Сергіївна

кандидат соціологічних наук, директор науково-дослідного Інституту соціологічних досліджень, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана»

Дослідження мотивації різних соціальних дій та поведінкових практик є одним із найбільш поширених напрямків у соціологічному дискурсі. В умовах

розвинутої ринкової економіки вивчення чинників споживчої поведінки стає базовою потребою, яка забезпечує життєздатність будь-якої організації. Система української вищої освіти в цьому контексті не є винятком. Вивчення ступеня задоволеності якістю наданих університетами освітніх послуг на даний час включено навіть у вимоги освітніх інституції на рівні держави, це прописується в акредитаційних та ліцензійних вимогах. Утім, дослідженню мотивації абітурієнтів до вибору того чи іншого начального закладу чи спеціальності приділяється значно менше уваги. Означена ситуація актуалізує проведення таких досліджень, оскільки в умовах жорсткої конкуренції між університетами, нівелювання попиту на різні спеціальності та систематичного збільшення кількості абітурієнтів, які виїжджають за кордон на навчання, вивчення мотиваційних чинників надає змогу формувати соціально-адекватну профорієнтаційну стратегію для майбутніх наборів на спеціальності.

У теоретичній та практичній площині української соціології вивчення думок споживачів освітніх послуг, зокрема студентів, є досить усталеною тематикою. Ґрунтовне вивчення освітніх мотивацій, уподобань та ціннісних орієнтацій українського студентства знаходить відображення в дослідженнях таких вчених, як В. Бакіров, М. Бірюкова, В. Городяненко, В. Кривошеїн, М. Лукашевич, Л. Сокурянська, В. Чепак, О. Якуба та ін. [1 – 4]. Вивчення ставлення студентів до навчання представлено в наукових пошуках Т. Слободян О. Хомерікі, Л. Ази [5]. Соціальний портрет студента-першокурсника комплексно розглянуто в дослідженні Н. Скок [6]. Роботи зазначених науковців надають необхідне підґрунтя для дослідження студентства як специфічної соціальної групи. У нашій роботі ми зосередимось на вивченні динаміки змін мотиваційних чинників абітурієнтів для вступу на спеціальність «Соціологія».

На даний час зберігається тенденція невеликих наборів на спеціальність «Соціологія», особливо гостро це знаходить відображення в університетах, які є не «класичними» для підготовки соціологів. Таким прикладом є ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

(КНЕУ), у межах якого п'ять років функціонує кафедра соціології та освітня програма «Соціологія економіки та підприємництва». Для вивчення мотиваційних чинників вступу на цю освітню програму авторами проводиться систематичне моніторингове дослідження, яке надало змогу визначити ключові аспекти впливу на поведінкові практики абітурієнтів стосовно вибору напрямку навчання, й скорегувати особливості профорієнтаційних заходів, що систематично проводяться кафедрою.

Соціологічне дослідження проводилось із використанням роздаткового анкетування, вибірка суцільна по першому курсу освітньої програми «Соціологія економіки та підприємництва»(N 70). Опитування систематично проводиться з 2016р. у жовтні для більш детального «зрізу» мотиваційних чинників студентів, які вже обрали спеціальність «Соціологія». Ключовими завданнями опитування постають визначення каналів отримання інформації про вищий навчальний заклад та спеціальність, базових мотивів для навчання та профорієнтаційних заходів, які мають більш вагомий вплив на вибір абітурієнта.

На питання «Як Ви вважаєте, якими мотивами керуються абітурієнти при вступі до ВНЗ», студенти першого курсу спеціальності «Соціологія» зазначили, що на першому місці для абітурієнтів знаходиться орієнтація на вимоги батьків 57,1%, бажання мати високооплачувану роботу – 42,9%; та бажання мати відстрочку від армії 42,9%. Слід акцентувати увагу на тому, що тільки 14,3% респондентів зазначили, що мотивом може бути інтерес до майбутньої професії. За результатами дослідження було визначено найбільш поширені канали інформації, через які абітурієнти дізнавались про Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана та освітню програму «Соціологія економіки та підприємництва» – це друзі, родичі та соціальні мережі (див. рис. 1), тобто профорієнтаційна діяльність має переходити у віртуальний простір та на рівень міжособистісної комунікації.

*(сума перевищує 100% оскільки респондент мав можливість обрати декілька варіантів відповіді)

Рисунок 1 – Канали інформації, через які абітурієнти дізнаються про КНЕУ

*(сума перевищує 100% оскільки респондент мав можливість обрати декілька варіантів відповіді)

Рисунок 2 – Обставини, які мали найбільш істотне значення при вступі до КНЕУ

Досліджуючи обставини, які мали найбільш істотне значення при вступі до університету, було визначено, що це престиж й популярність навчального

закладу та поради батьків (див. рис. 2). Стабільною є тенденція впливу можливості вступу на бюджетне відділення, з жовтня 2016р до жовтня 2017 вона збільшується з 6,3% до 71,4%.

У рамках дослідження студентам була запропонована можливість визначити ступінь впливу певних чинників до вступу в університет. Так станом на жовтень 2019р. батьки та родина вплинули та скоріше вплинули на вибір 55,2% студентів першого курсу спеціальності «Соціологія». Поради друзів на 22,9%. На перше місце виходить власне бажання – 85,7% респондентів зазначили, що вплив саме цього чинника був найбільш вагомим. Цікавим видалось вивчення впливу такого чинника, як «учителі та школа», він вважається найбільш популярним та «класичним» серед профорієнтаційної діяльності вищих навчальних закладів. Поїздки по школах та зустрічі зі школярами та вчителями займають велику кількість часу як викладацького складу, так і власне майбутніх студентів. Утім, саме цей чинник стабільно не спрацьовує для обирання університету (див. рис. 3).

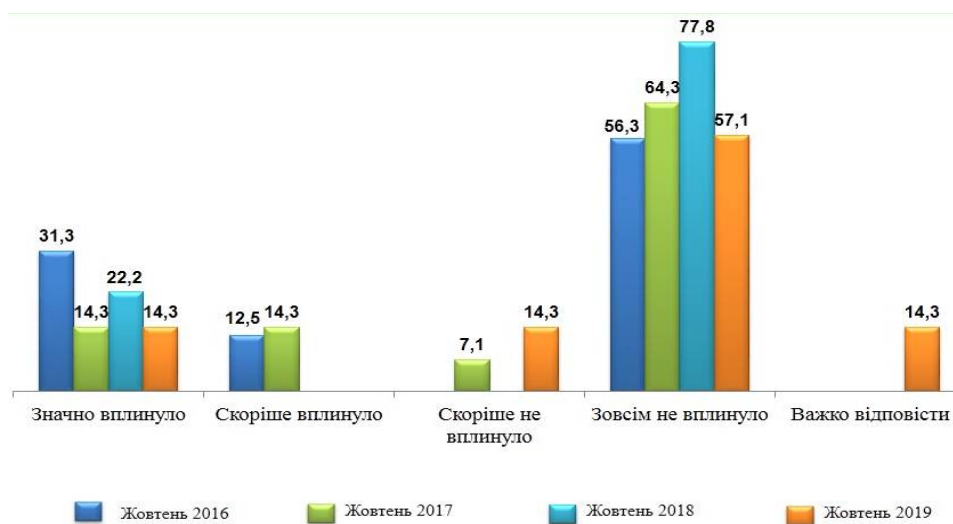

Рисунок 3 – Вплив чинника «Учителі, школа» на вступ до КНЕУ

Найбільш цікавим видається вивчення саме тих чинників, які мають вплив на вибір спеціальності «Соціологія». Прослідковується тенденція поступового впливу таких мотивів, як отримання високого рівня знань, інтерес до майбутньої професії та її значимість для суспільства. Щодо певних

негативних чинників, то на 2019р. зростає кількість респондентів, які зазначають, що вони особливо не замислювались над власним вибором, вступили випадково та хотіли отримати відстрочку від армії (див. рис. 4). Отримані дані з одного боку дають змогу посилювати профорієнтаційний вплив на найбільш дієві чинники, а з іншого акцентують увагу на непередбачуваних мотивах до вступу, на які майже неможливо вплинути і якимось чином «вбудувати» у вступну компанію.

Продовжуючи тему вивчення профорієнтаційних заходів, які мають позитивний ефект на вступ абітурієнта до університету, були отримані наступні дані. Найбільш ефективними, на думку респондентів, є дні відкритих дверей, розміщення інформації в соціальних мережах та реклама в Інтернеті (див рис. 5). Це підтверджує тезу, що профорієнтаційну діяльність доцільно переносити саме у віртуальний простір, утім особисте сприйняття абітурієнтом університету на відкритих заходах теж має позитивний вплив.

**(сума перевищує 100% оскільки респондент мав можливість обрати декілька варіантів відповіді)*

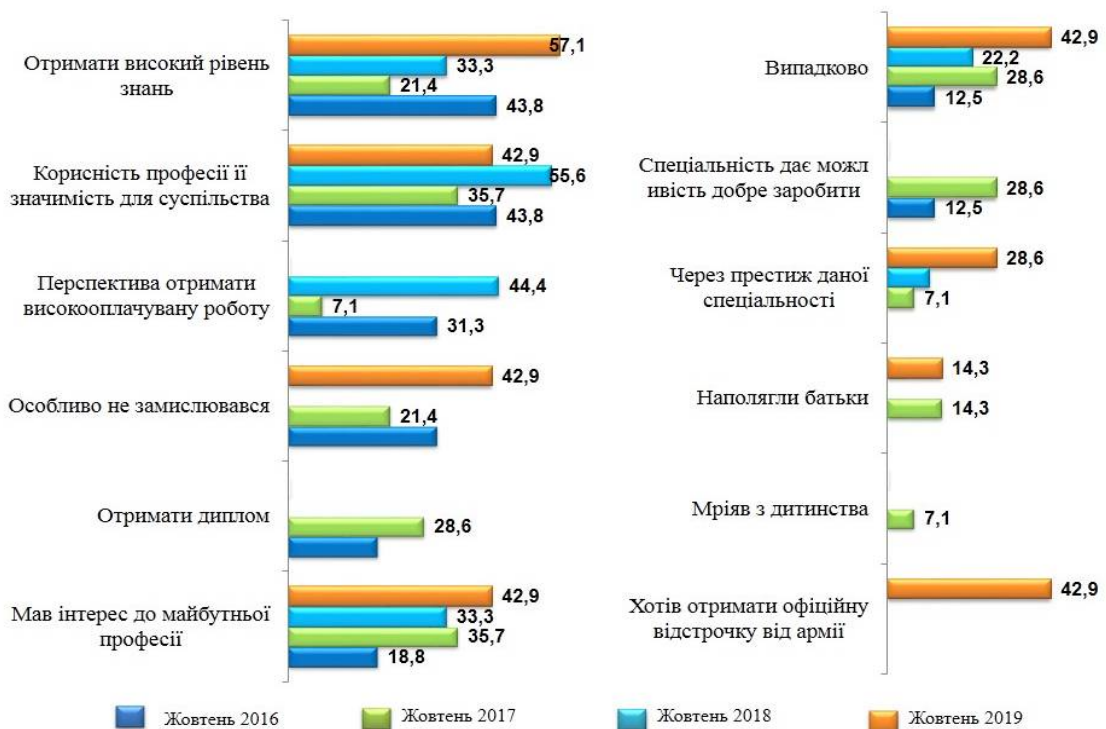

Рисунок 4 – Чому абітурієнти обирають спеціальність «Соціологія»

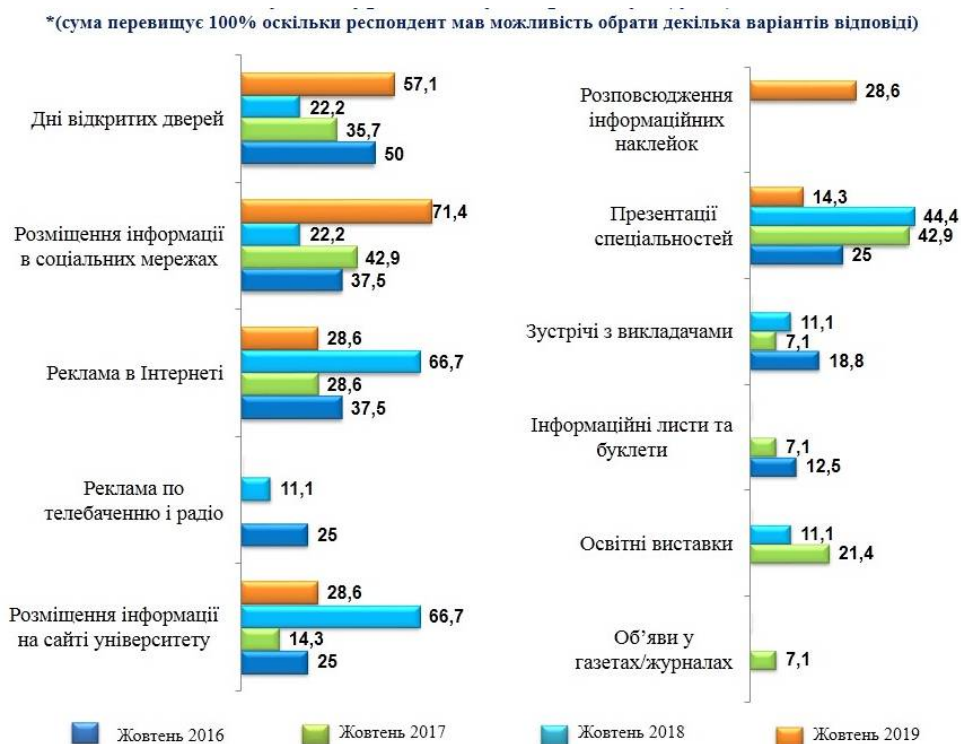

Рисунок 5 – Оцінка ефективності профорієнтаційних заходів на вступ абітурієнта до університету

Таким чином, отримані результати дозволили визначити найбільш впливові мотиваційні чинники для вступу абітурієнта в університет і на спеціальність «Соціологія». Представлені дані дають змогу адекватно запитам абітурієнтів формувати профорієнтаційну стратегію та відповідні заходи. Необхідно зазначити, що усталені форми профорієнтаційної діяльності, які використовуються університетами, більше не відповідають на запити сучасності. Абітурієнти потребують інформації і спілкування в соціальних мережах, на сайтах та порталах. Вплив шкіл та вчителів з кожним роком стає все меншим.

Ці тенденції спонукають університети до пошуків інноваційних шляхів залучення абітурієнтів до своїх лав. Відповіддю на ці запити й повинні стати моніторингові соціологічні дослідження. Для подальшого вивчення проблематики актуальним видається дослідження мотивів вступу на новітні форми навчання – отримання заочної освіти, дистанційні форми навчання та подвійні дипломи.

Список використаних джерел

1. Сокур'янська Л. Г. Студентство на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода: монографія / Л. Г. Сокур'янська. Харьков: Харьковский нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2006. 576 с.
2. Бирюкова М. В. Социальные технологии проектирования образовательной системы региона: монографія /М. В. Бирюкова. Харьков, НТУ «ХПИ», 2012. 420 с.
3. Студенти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара у дзеркалі соціології: монографія / В.В. Кривошеїн, В.В. Ніколенко, В.А. Бойко та ін.; за ред. професора В.В. Кривошеїна. – Дніпро: Акцент ПП, 2018. 224 с.
4. Чепак В. В. Соціологія освіти: теоретико-методологічні проблеми у морфогенетичному вимірі / В. В. Чепак. // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. – 2010. – №133. – С. 64–69.
5. Хомерікі О. А. Модернізація вищої освіти в Україні: соціологічний аналіз [Текст] : [монографія] / Хомерікі О. А. ; Нац. авіац. ун-т, Гуманіт. ін-т. Київ; Вінниця : Едельвейс і К, 2013. 374 с.
6. Скок Н. С. Основні риси соціального портрета студента-першокурсника / Н. С. Скок // Вісн. Маріупольського держ.ун-ту. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. – 2015. – Вип. 9. – С. 209-214.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ВИПУСКНИКІВ ШКІЛ

Ляшенко Наталія Олександрівна

доцент, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Рібун Анастасія Валеріївна

студентка гр.2 БЕМ 201п.9

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Щорічно тисячі юнаків і дівчат, які закінчили шкільне навчання, починають шукати застосування своїм силам і здібностям. При цьому велика частина з них стикається з серйозними проблемами, пов'язаними з вибором

професії, профілю подальшої освіти, наступним працевлаштуванням. Тенденція зростання рівня безробіття змушує вдосконалювати форми і методи соціального впливу на молодь, сприяти підвищенню рівня її професійної підготовки, налагоджувати співробітництво із зацікавленими установами та підприємствами, залучати якомога більше кваліфікованих спеціалістів до надання допомоги молодій людині, посилювати соціальний захист неконкурентоспроможних категорій молоді.

Вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Сьогодення вимагає від випускника школи формування свідомого і відповідального ставлення до побудови власної освітньої і майбутньої професійної траєкторії. Саме тому оцінка стану професійного самовизначення випускника, виявлення його вимог до майбутньої професії, спрямованість на подальше навчання та з'ясування дієвості профорієнтаційних заходів є актуальною.

Теоретичну та практичну значущість для дослідження проблеми професійного самовизначення особистості мають наукові роботи Е. Берна, Т. Парсонса, Д. Сьюпера, К. Хорні, присвячені аналізу створення умов для обґрунтованого вибору особистістю професії. А. Маслоу, Л. Колберг виявляли вплив системи ціннісних орієнтацій особистості на її професійне самовизначення. Зараз серед вітчизняних дослідників цими проблемами займаються О. Морін, Н. Гуріна, Н. Побірченко, М. Мельник. Але бракує нових емпіричних досліджень, спрямованих на характеристику стану професійного самовизначення випускників шкіл та їх оцінці профорієнтаційної діяльності, що проводилася з ними в межах школи. Саме тому у квітні 2019 року ми провели власне конкретне соціологічне дослідження, метою якого було охарактеризувати стан професійного самовизначення учнів 9-11 класів опорної школи в м. Шахове Донецької області та їх оцінку шкільної профорієнтаційної роботи. У дослідженні були задіяні безпосередньо учні старших класів з 9 по 11. Переважна більшість опитуваних, а саме 56%, вказали, що мають високий рівень навчальної успішності (переважно

отримають 10-12 балів), 34% – середній рівень (навчаються на 7-9 балів), та 10% погано навчаються (отримують оцінки 4-6 балів). Незважаючи на те, що респонденти, на нашу думку, декілька завищували свою навчальну успішність, дана школа відноситься до базових шкіл, тобто найкращих шкіл району, і батьки учнів, які добре навчаються в інших школах, прагнуть перевести свою дитину саме в цей навчальний заклад у 9-11 клас. Тому ми вважали, що учні саме цієї школи найбільш свідомо та відповідально намагаються обрати власне подальше професійне навчання.

Професійне самовизначення являє собою вибір, який здійснює кожна людина в результаті аналізу своїх внутрішніх фізичних, моральних та інтелектуальних ресурсів, співвіднесення їх із вимогами певної професії, а також становищем на ринку праці. У словнику соціологічних термінів і понять професійне самовизначення тлумачиться як процес прийняття особистістю рішення щодо вибору різновиду майбутньої трудової діяльності [1]. Тобто, професійне самовизначення – це, по-перше, послідовний процес прийняття рішення щодо професійної діяльності, по-друге, реалізації цього рішення, а саме отримання професії та професійна адаптація на робочому місці. Зрозуміло, що підліток реалізує лише перший аспект та починає здійснювати після закінчення школи другий.

За результатами дослідження майбутня професійна діяльність для 60% старшокласників в першу чергу асоціюється зі способом заробітку грошей для утримання себе та своєї родини, на другому та третьому місці для майбутніх працівників робота постає, як «можливість чогось досягти у житті», та спосіб реалізувати свої таланти (на це вказало 55% та 52% учнів відповідно). Менше учні старших класів пов'язують роботу зі способом збудувати кар'єру (це важливо для 24% опитуваних), та лише 20% піклуються про те, щоб майбутня праця приносила користь суспільству. Останні місця зайняли висловлювання, що працювати потрібно, щоб тебе поважали оточуючі, що працювати потрібно, тому що так роблять всі та на необхідність у продовженні справи батьків. Для хлопців більш важливо продовжувати справу батьків, утримувати

сімейній бізнес, як майбутній нащадок, у той час, як для дівчат це зовсім не важливо. Кожний шостий з хлопців вважає, що робота потрібна, щоб їх поважали оточуючі за те, що вони працюють та можуть забезпечити себе та свою родину, а серед дівчат на це вказало лише 6%. Юнаки вдвічі частіше, ніж дівчата планують працювати, тому що «так роблять усі». Таким чином, мова йде про часткове підтвердження гендерних стереотипів про спадкування бізнесу батьків і повазі суспільства до працюючого чоловіка, який забезпечує свою родину. Але дівчата не менше, а більше хлопців хочуть працювати, щоб заробляти гроші, досягти чогось у житті і реалізовувати свої таланти.

Уявлення респондентів про те, для чого люди обирають майбутню професію, практично не відрізняється у учнів з різним рівнем навчальної успішності.

Ми виявили, що на момент опитування половина респондентів знаходяться на стадії вибору між кількома професіями, які вони обрали. Зазвичай майбутні студенти подають документи на навчання за кількома напрямками та в різні заклади вищої освіти і остаточно приймають рішення вже за результатами іспитів ЗНО. Тобто, такий відсоток абітурієнтів, що майже визначилися з майбутнім напрямком, цілком виправданий. Проте є й доволі значна кількість тих, хто вже остаточно визначився з майбутньою професією – 27% опитуваних. Слід зазначити, що на сьогодні учням 9-11 класів складно зорієнтуватися з майбутнім напрямком професійної діяльності. Основною причиною цього є те, що вони повинні вирішувати це питання у досить ранньому віці, на відміну від Європи, де в старших класах та після закінчення школи молоді люди часто працюють, вважають за необхідне спробувати себе в якійсь професійній діяльності і лише потім зробити остаточний вибір. Крім того, європейці пізніше за віком закінчують школу та вступають до ЗВО.

Учні з середнім та високим рівнем навчальної успішності вказують на те, що здебільшого вже остаточно вирішили для себе майбутній напрямок

професійної діяльності, а ті, хто мають низькі оцінки за навчання, демонструють більшу невизначеність уявлень про професійне майбутнє.

У рамках дослідження ми з'ясували основні наміри учнів стосовно майбутнього напрямку трудової діяльності. Серед різноманіття можливих галузей перше місце займають сфера надання послуг, професії педагогічного та технічного напрямків, кожний з яких обрали по 20% опитуваних. Спираючись на отримані дані, можемо сказати, що педагогічний, медичний напрямки, сфера надання послуг як були так і залишаються жіночими професіями в нашому суспільстві, а чоловіки обирають більш престижні та більш високо оплачувані напрямки діяльності – технічний та транспортний.

Впливу рівня матеріального забезпечення та успішності в навчанні респондентів на вибір напрямку майбутньої діяльності не виявлено. Але найбільший відсоток серед тих, хто ще не визначився, припадає на групу учнів з низьким рівнем матеріального достатку.

Надалі ми виявили рівень інформованості респондентів про зміст майбутньої професії. Третина опитуваних зазначають, що добре знають та повністю уявляють зміст своєї майбутньої праці, ще майже половина уявляють в цілому зміст професії, але подробиць професійної діяльності не знають. Було з'ясовано, що учні з низьким рівнем успішності набагато гірше уявляють зміст своєї майбутньої праці та майбутнє життя в цілому.

За результатами дослідження було з'ясовано, що найважливішими критеріями при виборі професії для учнів 9-11 класів є висока заробітна плата з індексом 4.26, на другому місці з незначною різницею в індексах розташовані комфортні умови праці (індекс 4.17), можливість кар'єрного росту (індекс 4.12) та можливість реалізувати свої здібності, свій потенціал (індекс – 4.10). Менш важливим, але також значущим для респондентів є можливість отримати престижну позицію в суспільстві, мати можливість легко знайти роботу за кордоном для фахівців з обраної професії та мати зручний режим праці (всі ці висловлювання мають індекс 3.71) або бути сам собі керівником та ні від кого не залежати (індекс 3.44). Найменш значущим

для майбутніх працівників виявилася думка оточуючих, а саме схвалення обраної професійної діяльності друзями (індекс 2.15), можливість продовжити сімейну справу батьків (індекс 2.28), та наявність у цій професійній сфері родичів, знайомих, які допоможуть влаштуватися на роботу та оволодіти професійною майстерністю (індекс 2.54).

Надалі ми виявили обізнаність респондентів щодо власних здібностей, якостей. Ми з'ясували, що учні добре уявляють, що їм вдається краще за все, і майже половина з них планують орієнтуватися на свої схильності та навички при виборі майбутньої професійної діяльності. Ще 42% відзначають, що так чи інакше будуть враховувати свої здібності, але не будуть засновуватись лише на них.

Основним джерелом, звідки учні отримують інформацію про світ сучасних професій за результатами дослідження є Інтернет (на це вказало 73% опитуваних). За порадами до батьків звертається лише 35% учнів, тобто в половину менше. Такий самий показник – 35% – набирають засоби масової комунікації, якими також користуються учні при виборі майбутньої діяльності. Слід зазначити, що респонденти майже не використовують поради психологів, працівників навчальних закладів та працівників центрів зайнятості.

Було виявлено, що найголовнішим та вирішальним при виборі майбутньої діяльності для сучасної молоді залишається власна думка – 84% опитуваних обрали саме цей варіант. Другим за значенням впливу на респондентів є думка батьків та близьких родичів з приводу майбутньої професійної діяльності (на це вказує 55% учнів). Третє місце займають поради представників професії, що цікавить школяра – 27% учнів відмітили цей варіант. Проте слід зазначити, що найменший вплив на сучасних учнів старших класів мають консультації з психологом, менш ніж півпроцента школярів вказало на них. Такі дані можна пояснити тим, що в Україні звернення до шкільного психолога не є затребуваним за причиною недовіри до них та банальної відсутності цих фахівців. Також слід зазначити, що

поради представників шкіл майже не мають впливу на старшокласників з приводу обрання ними майбутньої професійної діяльності. До порад класних керівників та вчителів прислуховуються лише кожний десятий з опитаних. Надалі до категорії незатребуваних порадників можна віднести представників центру зайнятості та керівників різноманітних гуртків або тренерів (лише кожний двадцятий школяр прислуховується до них).

Більшість респондентів, а саме 2/3 орієнтовані на те, щоб після закінчення школи продовжити навчання в закладах вищої освіти. Хлопці, на відміну від дівчат, більш схильні піти працювати одразу після школи. Серед учнів, що планують продовжувати навчання, 72% обирають навчання в університеті, 11% відмітили можливість навчання на спеціальних професійних курсах. Решта відповідей майже однаково розподілилась між респондентами, що планують вступити до коледжу/технікуму та до професійно-технічного училища (8% та 9% відповідно).

Однією з задач нашого дослідження було виявити, що учень робить для отримання в майбутньому обраної професії. 64% вказують, що готуються самостійно для складу іспитів та конкурсних змагань, 48% - на шкільних заняттях намагаються отримати добрі знання за предметами, профільними для обраного майбутнього напрямку навчання, 39% займаються з репетитором, а 21% зазначають, що відвідують підготовчі курси при навчальних закладах. Але 8% нічого не роблять для того, щоб отримати знання, необхідні для майбутньої професії. Слід зазначити, що учні з високим рівнем навчальної успішності віддають перевагу самостійній підготовці до екзаменів, а з більш низьким обирають заняття з репетитором та підготовчі курси.

За результатами дослідження 43% опитаних планують вступати до закладу вищої освіти на бюджетну форму навчання. Майже ідентичний відсоток учнів зазначили, що для них не важлива форма навчання, а кожний десятий планує навчання за контрактом. Слід зазначити, що дівчата більш схильні обирати бюджетну форму навчання (53%), ніж юнаки (32%). Для половини хлопців форма навчання й зовсім не важлива, серед дівчат цей

показник менший, а саме третина вказує на це. Учні з матеріальним забезпеченням нижче середнього більш орієнтовані на бюджетну форму навчання, ніж ті, хто має середній рівень забезпечення.

Переважає більшість (69%) респондентів планують майбутнє навчання тільки на денному відділенні, та 17% обирають заочне відділення. Притому дівчата більш орієнтовані навчатися на денному відділенні ніж хлопці, які в два рази частіше віддають перевагу заочній формі навчання, в порівнянні з дівчатами.

При виборі майбутнього закладу освіти в учні 9-11 класів в першу чергу орієнтуються на престижність навчального закладу, наявність обраної спеціальності та відгуки про навчальний заклад від студентів, які вже там навчаються. Надалі увага звертається на розмір плати за навчання, наявність бюджетного місця, поради батьків та легкість вступу до закладу. Найменш значущим для абітурієнтів є наявність підготовчих курсів та розвинутої інфраструктури (спортивні майданчики, бібліотеки, комп'ютерні класи. Жіноча частина опитуваних в порівнянні з хлопцями більшу увагу приділяє наявності обраної спеціальності, бюджетного місця на цій спеціальності, та відгукам про навчальний заклад.

Переважає більшість випускників шкіл при виборі майбутньої професійної діяльності стикаються з труднощами та знаходяться в стресовому стані. Саме тому профорієнтаційна робота, яка здійснюється в межах школи з метою допомоги в професійному самовизначенні, є актуальною.

У ході дослідження було виявлено, що найбільш розповсюдженим методом профорієнтаційної роботи в школі з учнями є профінформаційні уроки. Також не менш популярним заходом є зустрічі з представниками навчальних закладів у межах школи та зустрічі з представниками певних професій, що проводяться для всебічного розвитку учня з приводу сутності різноманітних професій. Нерідко цими представниками виступають батьки самих учнів, що в межах профорієнтаційних робіт розповідають про світ професій з власного досвіду. На кожний з цих заходів вказує 37%, 32 та 30%

респондентів відповідно. Незрозуміло, як майже 2/3 учнів не може згадати про проведені обов'язкові за програмою заходи. Скоріш за все вони проводилися «на папері» або були не цікавими та не запам'яталися. Найменш популярними заходами профорієнтаційної діяльності є відвідування центрів зайнятості, на що вказують лише 5% опитуваних та екскурсії на підприємства (11% відповідно). Також 1/4 респондентів зазначають, що в школі з ними проводять діагностичні тестування на виявлення схильності до професії, та 1/4 відмічають, що були на екскурсії в навчальних закладах, зокрема під час проведення «Днів відкритих дверей».

Далі ми розглянули, які профорієнтаційні заходи, за думкою школярів, є найефективнішими. На перше місце респонденти поставили зустрічі з представниками певної професії (50% учнів вказало на це). Друге місце, на думку учнів, займають екскурсії в навчальні заклади, зокрема під час проведення «днів відкритих дверей», або на підприємства (40% та 35% відповідно). Тобто, учні вважають, що вивчати професію потрібно з власного досвіду людей, які вже працюють у даній сфері, або отримувати інформацію з міст, у яких можливо планувати навчання. Ще третина респондентів відмітили, що профорієнтаційні уроки та зустрічі з представниками навчальних закладів у межах школи допоможуть їм визначитися з майбутньою діяльністю. Найбільш неефективним та непотрібним респонденти вважають відвідування центрів зайнятості.

Таким чином, за результатами дослідження нам вдалося виявити, що:

- майбутня професійна діяльність для старшокласників, перш за все, асоціюється зі способом заробітку грошей, як «можливість чогось досягти у житті» та бачиться як спосіб реалізувати свої таланти;
- більшість учнів з середнім та високим рівнем навчальної успішності вже визначилися з майбутньою професією, а ті, хто має більш низькі оцінки за навчання, менш уявляють професійне майбутнє;
- респонденти в першу чергу планують працювати в сфері надання послуг, оволодіти професіями педагогічного та технічного напрямків.

Хлопчики орієнтовані працювати за технічним та транспортним напрямком та працювати в спортивній сфері, а педагогічна сфера залишається жіночою;

- найважливішими критеріями при виборі професії для учнів є висока заробітна плата, комфортні умови праці, можливість кар'єрного росту та можливість реалізувати свої здібності, свій потенціал;

- Інтернет є основним джерелом, звідки учні отримують інформацію про світ сучасних професій. За порадами до батьків та до засобів масової інформації звертається лише третина учнів. Респонденти майже не використовують поради психологів, працівників шкіл та центрів зайнятості;

- найголовнішим при виборі майбутньої діяльності для молоді залишається власна думка, другою за значенням є думка батьків та близьких родичів. Третє місце займають поради представників професії, що цікавить школяра;

- більшість респондентів планують навчатися в Україні на денному відділенні на бюджетній формі;

- найважливішим для учня при виборі навчального закладу є його престижність, наявність обраної спеціальності та відгуки про навчальний заклад від студентів, що вже там навчаються;

- за думкою школярів, найефективнішими профорієнтаційними заходами є зустрічі з представниками певної професії. На другому місці, на думку учнів, за ефективністю екскурсії в навчальні заклади, зокрема під час проведення «Днів відкритих дверей» або на конкретні підприємства та в організації.

Список використаних джерел

1. Соціологія: словник термінів і понять / Козловець Є. А., Біленький Є. А. Київ: Кондор, 2006. 372 с.

2. Бирюкова М.В. Учебное заведение как объект социологического исследования// Курс лекций по социологии образования: учеб.пособие для

студентов вузов / под общ. ред. В.И. Астаховой ; Нар. укр. акад. – Изд. 2-е, перераб. и доп. Харьков, 2009. Т. 15.С. 173-200

3. Болотова В. О., Ляшенко Н.О., Саппа Г.-М.М. Абитуриент на ринку освітніх послуг: соціологічний аналіз / В. О. Болотова, Н. О. Ляшенко, Г.-М. М. Саппа // Право і Безпека. – 2013. – № 3. – С. 135–139. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2013_3_29

4. Професійнесамовизначенняучнівськоїмолоді в умовахосвітнього округу : монографія /Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко, І. І. Ткачук, за ред. О. Л. Моріна. Харків: «Друкарня Мадрид». 220 с.

ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖІ INTERNET В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Григор'єва Світлана Василівна

старший викладач кафедри соціології та політології, Національний технічний
університет

«Харківський політехнічний інститут»

Козлова Олена Аркадіївна

старший викладач кафедри соціології та політології, Національний технічний
університет

«Харківський політехнічний інститут»

Освіта є однією зі сфер суспільства, від якої багато в чому залежить розвиток і потенціал українського суспільства в цілому. Швидкі темпи і глибина змін, що відбуваються в Україні, спонукають заклади вищої освіти до пошуку нових ідей, адекватних вимогам ринку праці та освітніх послуг. Сучасний освітній процес вимагає впровадження в практику нових перспективних педагогічних технологій. Вони сприяють розвитку критичного мислення студентів, формують творчий підхід до процесу навчання, активізують навички самостійної роботи та в цілому слугують розвитку особистості студента.

Особливу роль в активізації навчального процесу в умовах інформаційного суспільства відіграє мережа Інтернет. Інтернет сьогодні – це потужне, джерело інформації, яке вимагає вмінь і навичок знаходити потрібну студенту інформацію. Надання різноманітних освітніх послуг, навчальної інформації, відкриття широких можливостей використання різноманітних ресурсів мережі Інтернет, включаючи навчальні дистанційні курси, бібліотеки, текстові сховища, інтерактивні енциклопедії та словники, перекладачі і т. ін. – ось далеко не повний перелік того, що використовується в освітньому процесі.

Особливості використання Інтернет-технологій у навчальному процесі, розглядали такі науковці як О.В. Собаєва, Н.О. Шаповалова,, Є.С. Полат, Н.В. Беляєва, А.Є. Петров, М.Ю. Бухаркіна, Н.В. Ладиженська, та ін. Як свідчить аналіз наукової літератури, дана проблема є достатньо актуальною, адже повноцінна підготовка майбутніх спеціалістів у вищих навчальних закладах не може здійснюватися без використання інформаційних технологій. Однак, далеко не всі студенти мають достатній рівень навичок роботи з Інтернет-ресурсами, не завжди можуть знайти саме ту інформацію, що потрібна. Тому необхідно з'ясувати, які саме інформаційні потреби мають студенти НТУ «ХПІ» та яким чином вони використовують мережу Інтернет у навчальному процесі.

Метою даної статті є дослідження оцінки студентами можливостей використання мережі Інтернет в навчальному процесі та аналіз реальної ситуації з його використанням в рамках освітнього простору НТУ «ХПІ».

Для визначення особливостей використання мережі Internet в навчальному процесі соціологічною лабораторією кафедри соціології та політології НТУ «ХПІ» в березні 2019 року було проведено соціологічне дослідження. Основний метод збору емпіричної інформації – вибіркоче репрезентативне опитування за допомогою роздаткового анонімного анкетування.

Тип вибірки – стратифікована квотна. Квоти розраховувались за ознаками інституту або факультету та курсу. Генеральна сукупність склала 6662 студента. Вибіркова сукупність склала 500 осіб або 7,5% від загальної кількості всього контингенту студентів денної форми навчання в НТУ «ХП», було опитано 299 студентів бюджетної форми навчання і 201 студент контрактної форми.

Серед опитаних: 127 студентів I курсу (25,4%), 130 студентів II курсу (26,0%), 127 студентів III курсу (25,4%) та 116 студентів IV курсу (23,2%), що відповідає репрезентативності представлення контингенту генеральної сукупності.

Серед опитаних 269 юнаків та 231 представниця жіночої статі, тобто 59,8% та 40,2% відповідно. 32,6% студентів мешкають з батьками в Харкові, 8% мешкають у передмісті Харкова з батьками, 10,2% самостійно винаймають житло та майже половина опитаних (а саме 48,8%) проживають в гуртожитку. При цьому, більш ніж третина опитаних (а саме 38,8%) паралельно з навчанням працюють. З них 5,2% респондентів працюють за майбутнім фахом.

Відповідаючи на питання «Скільки часу Ви зазвичай проводите в Internet протягом дня?» майже половина опитаних студентів (46%) відзначили, що приділяють цьому заняттю п'ять і більше годин на добу. І при цьому, лише 9,6% відмітили, що таку кількість часу вони використовують Інтернет в цілях навчального процесу. 2% опитаних в Інтернет-мережі проводять менше години на добу. При цьому 7,4% в навчальних цілях Інтернет використовують менше ніж 30 хвилин на день, а 30,2% опитаних цьому заняттю присвячують від 30 хвилин до години на день.

Дослідження виявило, що переважна більшість, а саме 95,2 % студентів, використовують мережу Internet в навчальному процесі і лише 4,8% зовсім не користуються Internet в навчальних цілях. Майже всі опитані студенти (97,2%) відзначають, що Internet в тій або іншій мірі допомагає їм в навчанні.

При аналізі того, де саме студентами використовуються Інтернет-ресурси в навчальному процесі, відмічається наступне:

Найчастіше інформацією, отриманою з Інтернету, студенти користуються для підготовки рефератів, доповідей. Це відмітили 80,2% опитаних.

Майже дві третини опитаних (60,8%) користуються цим джерелом для підготовки до іспитів та заліків.

Більше половини респондентів (57,4% з числа опитаних) користуються Інтернетом для самоосвіти, поглиблення знань у певній галузі, 46% - для підготовки до контрольних робіт.

Найрідше Інтернет студенти використовують для самостійного тестування своїх знань з предмету та для написання поточних контрольних робіт в аудиторії (13,4% та 19,6%) (див. рис. 1).

Відповідаючи на питання «Як часто Ви користуєтеся сайтом НТУ «ХП»?», опитані студенти вказали, що 32,4% з них майже не користуюся взагалі, 27,6% користуються раз на кілька місяців, 31,2% користуються досить часто і 8,8% опитаних ніколи не відвідували сайт НТУ «ХП» (див. рис. 2).

Студенти, що відвідують сайти НТУ «ХП», найпотрібнішою інформацією цього ресурсу, називають: розклад іспитів і заліків (78% опитаних), розклад занять (77,2% опитаних) та навчальні матеріали (підручники, конспекти лекцій, навчально-методичні комплекси та інше) (55,6% опитаних). Найменш цікавою інформацією, що розміщена на сайті, студенти вважають інформацію про поточне життя кафедри, факультету та НТУ «ХП» (ця інформація цікава лише 14,6% опитаних).

Серед електронних матеріалів, необхідних в навчальному процесі найбільше студенти хотіли б отримувати на сайтах НТУ «ХП» електронні конспекти лекцій (це відзначили 70,2% респондентів), електронні підручники та навчальні посібники (58,2%), методичні вказівки для написання курсової роботи та методичні вказівки для підготовки рефератів, доповідей (45,4 та 43,4% опитаних відповідно).

Рисунок 1 – Розподіл відповідей на питання «Як Ви зазвичай використовуєте ресурси мережі Internet в навчальному процесі?»

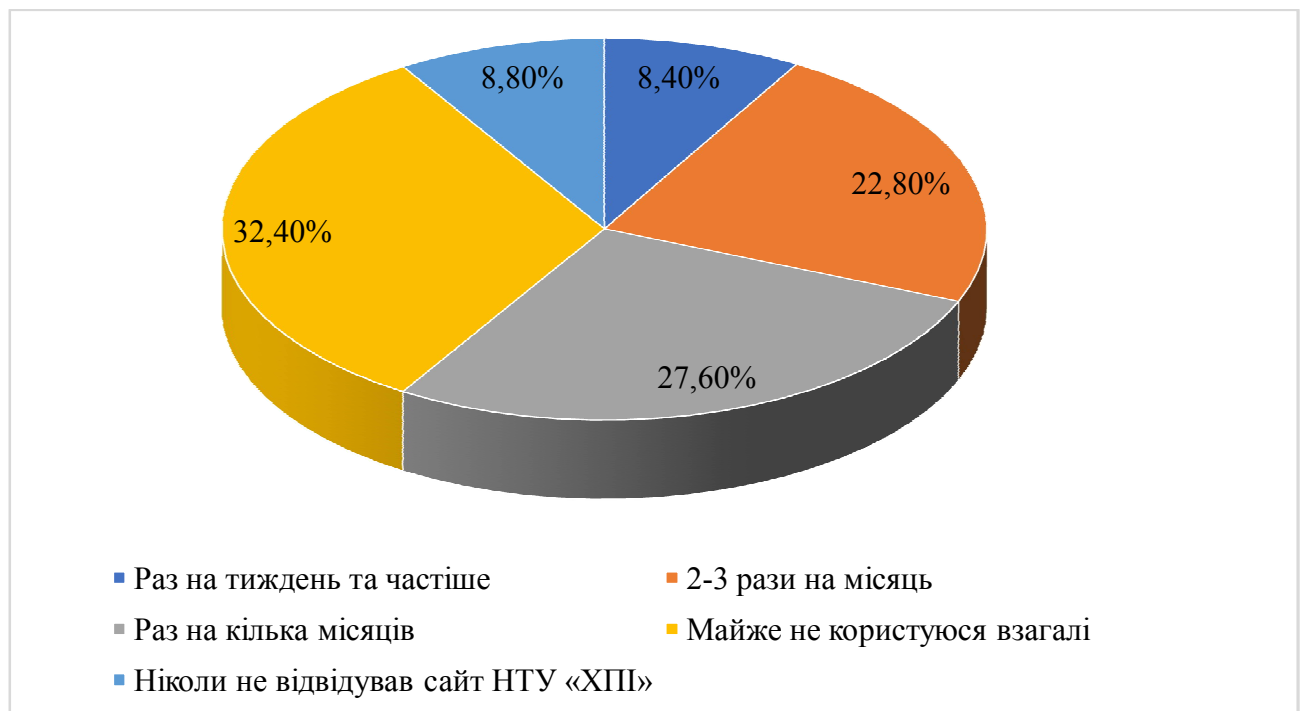

Рисунок 2 – Розподіл відповідей на питання «Як часто Ви користуєтеся сайтами НТУ «ХПІІ»?»

Таблиця 1– Розподіл відповідей на питання «Чи спілкуєтесь Ви із приводу навчального процесу за допомогою мережі Інтернет?» (у %)

Групи	Так	Ні
Із викладачами соціально-гуманітарного циклу	60,8	39,2
Із викладачами спеціальних дисциплін	64,2	35,8
З керівниками курсових та дипломних робіт	47,0	53,0
Із одногрупниками	96,6	3,4
Із викладачами загальнонаукових дисциплін	44,2	55,8
Із куратором групи	50,6	49,4

Дослідження засвідчило, що студенти досить активно спілкуються за допомогою мережі Інтернет як із іншими студентами, так і з представниками професорсько-викладацького складу. Переважна більшість студентів (96,6%) спілкується через Інтернет із своїми одногрупниками. З куратором групи за допомогою мережі Інтернет спілкується лише 50% студентів(див. табл. 1).

Найбільше студенти задоволені частотою та ефективністю спілкування за допомогою мережі Інтернет із своїми одногрупниками, 84,6% респондентів відповіли, що їх абсолютно влаштовує або скоріше влаштовує таке спілкування.

Що стосується рівня задоволеності частотою та ефективністю спілкування із професорсько-викладацьким складом та керівництвом університету, то результати опитування показали досить високий рівень задоволеності. Більшість студентів (в середньому 51,8%) абсолютно влаштовує або скоріше влаштовує частота та ефективність спілкування із професорсько-викладацьким складом та керівництвом університету. Однак, слід відмітити, що тільки 41,4 % респондентів абсолютно влаштовує або

скоріше влаштовує спілкування з представниками адміністрації університету, також у цій групі найбільший відсоток тих, кому важко відповісти на це питання (37,8%).

Тому, на нашу думку, було б доречно щоб керівництво університету (декани, їх заступники, завідувачі кафедрами) більше приділяли уваги спілкуванню з студентами як безпосередньо так і онлайн, виділяючи наприклад 1 годину на тиждень для спілкування зі студентами та відповідей на їх запитання.

Таблиця 2– Задоволеність частотою та ефективністю спілкування із професорсько-викладацьким складом, керівництвом університету та одногрупниками (у %)

Групи, з якими спілкуються респонденти	Абсолютно влаштовує та скоріше влаштовує	Скоріше не влаштовує та абсолютно не влаштовує
Із викладачами соціально-гуманітарного циклу	55,2	8,4
Із викладачами спеціальних дисциплін	55,4	11,0
Із куратором групи	53,4	24,0
Із представниками адміністрації	41,4	20,8
Із викладачами загальнонаукових дисциплін	52,4	13,0
З керівниками курсових та дипломних робіт	53,2	11,8
Із одногрупниками	84,6	5,4

Також слід відмітити, що найбільше студентів абсолютно не влаштовує або скоріше не влаштовує частота та ефективність спілкування з кураторами (24%) (див. табл. 2).

Дослідження показало, що найбільш популярним ресурсом, за допомогою якого студенти спілкуються з викладачами соціально-гуманітарного циклу, викладачами спеціальних дисциплін, керівниками курсових та дипломних робіт, а також викладачами загальнонаукових дисциплін, є електронна пошта.

Для спілкування з одногрупниками найчастіше використовується Телеграмм (83,8%), а з кураторами – Вайбер(25,2%). Серед інших ресурсів спілкування в мережі Інтернет найчастіше респонденти називали Інстаграм та Твітер (див. табл. 3).

Таблиця 3– Ресурси, за допомогою яких респонденти спілкуються з професорсько-викладацьким складом, керівництвом університету та одногрупниками з приводу навчального процесу (у %)

Групи, з якими спілкуються респонденти	Ресурси			
	електронна пошта	Вайбер	Телеграмм	Інші ресурси
Із викладачами соціально-гуманітарного циклу	47,8	12,6	13,6	3,6
Із викладачами спеціальних дисциплін	41,4	21,2	15,2	2,8
З керівниками курсових та дипломних робіт	29,4	12,0	8,0	4,0
Із одногрупниками	10,8	41,2	83,8	14,0
Із викладачами загальнонаукових дисциплін	31,2	11,6	9,4	1,6
Із куратором групи	16,2	25,2	18,4	3,2

Таким чином, дослідження показало що переважна більшість студентів НТУ «ХП» використовує мережу Internet в навчальному процесі і це їм допомагає в навчанні. Тому удосконалення процесу впровадження Інтернет-технологій в навчальний процес повинно бути пріоритетним завданням керівництва ВНЗ. Керівництву НТУ «ХП», його підрозділам і кафедрам потрібно приділяти більше уваги власним сайтам та актуальній інформації, що на них розміщується. Серед електронних матеріалів, необхідних в навчальному процесі найбільше студенти хотіли б отримувати на сайтах НТУ «ХП» електронні конспекти лекцій, електронні підручники та навчальні посібники, методичні вказівки для написання курсової роботи, методичні вказівки для підготовки рефератів, доповідей та відео лекції. Підсумовуючи, можна сказати, що загалом якісне функціонування сучасної освіти неможливе без використання інформаційних, телекомунікаційних і комп'ютерних засобів, в тому числі Інтернет-технологій. Адже саме вони забезпечують умови для підготовки спеціалістів на рівні, що відповідає вимогам сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Балабанова Е. Е., Вакарев Е. С. Використання соціальних мереж у професійній діяльності викладача ВНЗ. Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2013. – №3. – 135 – 136 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3612/1/BALABANOVA.pdf>
2. Бужиков Р. П. Дидактичний потенціал Інтернет-технологій в сучасній системі освіти/Р. П. Бужиков//Проблеми освіти: наук. збірник Інтуінновац. технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2011. – Вип. 66. – Ч. II, с. 41 – 42.
3. Шаповалова Н. О. Використання комп'ютерних мереж у навчальному процесі / Н. О. Шаповалова // URL: <http://schoolcollection.edu.ru/about/filling/textbook/>

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Григор'єва Ольга Володимирівна
terapeuta z integracji sensorycznej
Niepubliczny Punkt Przedszkolny „Effectis”

Сьогодні одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є створення інклюзивного освітнього середовища. Як і в більшості країн світу, в Україні концепція інклюзивної освіти застосовується, як правило, до людей з особливими потребами, яких станом на 1 січня 2019 р. налічувалося близько 2,74 млн., що становить майже 6% від загальної кількості українців, при цьому дітей з інвалідністю понад 156 тисяч. Актуальність зазначеної проблеми зумовлена тенденцією до зростання кількості дітей, які потребують спеціальної освіти, яка б сприяла їхній соціальній адаптації та інтеграції в активне суспільне життя. Нормативно-правовою базою забезпечення освіти дітей з особливими потребами в Україні є Конституція України, закони України «Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Указ Президента України від 01.06.2005 р. № 900 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов з життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями». Нова методологія спеціальної освіти дітей з обмеженими можливостями обґрунтована у «Концепції спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку на найближчі роки і перспективу» (1996), «Концепції реабілітації дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями» (1998), «Концепції державного стандарту спеціальної освіти» (1999), «Проекті державного стандарту спеціальної освіти» (2004), наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 р. № 855. «Про затвердження Плану щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки».

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що проблема здобуття освіти дітей з особливими потребами та їх соціалізації перебуває в

центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: В. Андрущенко, М. Ярмаченка, Е. Андрєєвої, В. Бондаря, Т. Ілляшенко, А. Колупаєвої, Н. Сабат, Є. Ярської-Смирнової, О. Акімової та зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема, щодо впровадження інклюзивної освіти [8; 11]. Вагомий внесок у формування нової системи освіти зробили П. Таланчук, М. Синьов, Р. Ануфрієва, О. Євдокимов, Л. Коваль, Г. Шевцов; технологіям активного навчання студентів з особливими потребами присвячені праці Г. Пономарьової; теоретичні і методологічні аспекти технічної і гуманітарної освіти дітей та студентів з особливими потребами, а також можливості навчально-методичного, інформаційного, медико-соціального супроводу розробляють К. Агавелян, Н. Вовк, З. Кантор, І. Леонгард, І. Нікітіна, В. Авілов, Н. Козлов, М. Чайковський; вплив використання інформаційно-дистанційних технологій на становлення особистості та формування професійних навичок студентів з особливими потребами досліджують Ю. Волчелюк, С. Дразниця.

Ідея інклюзії народилася в рамках масштабних змін в розумінні прав людини, її гідності, ідентичності, а також, механізмів соціальних і культурних процесів, що визначають її статус і впливають на забезпечення її прав. Зміна у відношенні до людей з інвалідністю стала лише одним з проявів цих змін. Інклюзивна освіта – це перша інновація в українській освітній практиці, ініційована батьками дітей-інвалідів і тими педагогами, психологами, хто вірить в її необхідність не лише для дітей з обмеженими можливостями, але для усієї освіти та суспільства в цілому. Важливо підкреслити, що інклюзивна освіта у більшості європейських країн і в Україні – один з перших прикладів боротьби батьків за освітні права власних дітей, прецедент поведінки батьків як справжніх суб'єктів освітнього процесу.

У найбільш загальному розумінні соціалізацію розглядають як «процес засвоєння соціальних стандартів поведінки, ціннісних орієнтацій, гармонізація взаємозв'язків із новим соціальним середовищем та активне відтворення набутого соціального досвіду у власній діяльності і спілкуванні» [1].

Як свідчать праці низки науковців [1; 2, с. 165; 5, с. 134], соціалізація є засобом забезпечення входження особистості у соціальні спільноти, комфортне співіснування у них з іншими учасниками, усупільнення їх діяльності, способу життя, думок, спрямування їх на досягнення спільних інтересів. У результаті соціалізації забезпечується формування особистості як представника певних соціальних груп, спільнот, прошарків.

Ідея інклюзії ґрунтується на концепції «включаючого суспільства». Вона означає зміну суспільства і його інститутів так, щоб вони сприяли включенню іншого (людини іншої раси, віросповідання, культури, людини з обмеженими можливостями здоров'я). Причому передбачається така зміна інститутів, щоб це включення сприяло інтересам усіх членів суспільства, зростанню їх здатності до самостійного життя (включаючи осіб з ОМЗ), забезпечення рівності їх прав і тому подібне. Якщо інклюзія не забезпечується відповідною зміною інститутів, то її результатом може ставати поглиблення соціальної дезадаптації людей з ОМЗ і зростання інтолерантності до них з боку тих, хто подібних обмежень не має. Важливо, щоб практика інклюзії не спиралася на прагнення або, тим більше, примус «бути як всі», оскільки в цьому випадку вона вступає в протиріччя з правом «бути самим собою». Готовність суспільства до змін назустріч іншому – важлива передумова успішної інклюзії та запорука вдалої соціалізації дітей з особливими потребами.

Соціалізацією особи з інвалідністю в суспільстві займаються безліч різних інститутів. Первинним, традиційним і найвпливовішим інститутом є сім'я. Але, тут необхідно відмітити, що в сучасному суспільстві цей інститут поступово втрачає свою значущість через розмивання традиційних ролей у взаємовідносинах сім'ї і суспільства, постійної зайнятості батьків, популярності вибору альтернативного сім'ї способу виховання дітей і (чи) стосунків (наприклад, цивільний шлюб). Тому масу функцій, що раніше за умовчанням приписувалися сім'ї, поступово почали отримувати інші інститути. Найзначимішими інститутами є освітні організації, такі як школа,

коледж, університет. Якщо в школі людина тільки починає освоюватися в соціумі, звикати до складнощів взаємовідносин з іншими групами людей, то навчання в університеті має інше значення. Під час освіти у вищих учбових закладах людина стає повноцінним, зрілим, самодостатнім членом суспільства з набором певних професійних якостей.

Розглядаючи питання соціалізації дітей дошкільного віку крізь призму спеціальної (корекційної) освіти, відмічаємо, що діти з особливими потребами вимагають дещо іншого підходу до процесу соціалізації. Нині такі діти здебільшого асоціюються зі спеціальними навчально-виховними закладами, ізольованими від решти суспільства. Процес становлення інклюзивної освіти, завдяки якій такі діти врешті решт отримують змогу відвідувати звичайні загальноосвітні навчальні заклади, відбуваються досить повільно. Якщо ж говорити про раннє дитинство (дошкільний період), то такі діти у більшості випадків залишаються в спеціалізованих закладах освіти.

Як відмічалось нами у [3], позитивним моментом інтеграції загальної та спеціальної (корекційної) освіти стало затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання. В пояснювальній записці до Концепції зазначається: «Приєднавшись до основних міжнародних договорів у сфері прав людини (Декларації ООН про права людини, Конвенцій ООН про права інвалідів, про права дитини), Україна взяла на себе зобов'язання щодо дотримання загальнолюдських прав, зокрема щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами».

Ураховуючи викладені у вказаних нормативних документах аспекти, основними завданнями корекційних закладів освіти (КЗО) в Україні нами виокремлено [3, с. 49-50]:

- 1) формування необхідних умов для розвитку особистості при максимальному використанні її потенційних можливостей;
- 2) забезпечення сутнісної та методичної послідовності на різних ступенях навчання;
- 3) забезпечення розвитку психічних функцій, сенсорних систем,

збереження та зміцнення здоров'я дітей;

4) формування різних варіантів навчання в межах дошкільної і початкової освіти, основної та середньої школи для різних категорій дітей залежно від їх потенційних освітніх можливостей;

5) обґрунтування змісту державного, корекційного та дошкільного компонентів базового навчального плану різних типів спеціальних освітніх закладів;

6) визначення засобів соціалізації та адаптації дітей, основних принципів корекційного навчання, змісту спеціальних педагогічних технологій;

7) формування інституту сім'ї, надання батькам допомоги та підтримки у вихованні дітей.

Соціальний характер наведених завдань полягає в тому, що їх реалізація сприяє потенційній адаптації та соціалізації дітей з особливими потребами в оточуюче суспільне середовище, формує комплексну взаємодію держави, освіти, сім'ї та суспільства в цьому напрямку. Зокрема, можна вважати, що подальші освітні процеси дітей з особливими потребами проходять в менш вразливому вигляді, якщо їх соціалізація та соціальна адаптація в середовище здорових дітей відбуваються ще під час шкільного віку (наприклад у формі інклюзивного навчання). За таких умов їх студентське життя та подальша професійна діяльність також будуть носити більш соціально адаптований характер. Крім того, дослідження поведінки студентської молоді, проведене В. Арбеніною та Л. Сокурянською, доводить її більшу толерантність порівняно з іншими віковими верствами населення [4, с. 402].

Таким чином, у сучасній Україні соціальна інтеграція є дуже актуальною і важливою темою. Сучасний світ поступово йде до ліквідації різного роду дискримінації за найрізноманітнішими ознаками. Дискримінація по здоров'ю є дуже небезпечним різновидом пригноблення в сучасному суспільстві, тому що важка для виявлення, може не проявлятися активно, може носити латентний характер. Українській освіті належить здолати

величезне випробування ХХІ століття, яке полягає в забезпеченні рівності можливостей між усіма учасниками освітнього процесу.

Отже, сутність соціалізації дітей може бути визначена як процес їх входження в систему суспільних відносин, результат розвитку дитини як майбутнього універсального суб'єкта діяльності шляхом його багаторівневої взаємодії із суспільством.

Загалом же, можна сформулювати такі особливості соціалізації дітей з особливостями розвитку:

- відбувається набуття дитиною якостей, необхідних для життя і діяльності в суспільстві, залучення до суспільних відносин, формування соціальних ролей тощо;
- формуються умови для більш ефективного психічного, фізичного та розумового розвитку дитини, її становлення як «людини серед людей»;
- реалізується багатоаспектна самокерована соціальна поведінка дитини;
- відбувається оволодіння елементами людської культури, соціальними нормами та законами;
- відбувається вплив на особистість дитини різними засобами навчально-виховної діяльності шляхом формування соціального «я»;
- отримуються результати соціалізації, які не завжди є бажаними та очікуваними в певних навчально-виховних умовах (асоціальна поведінка, відчуження особистості від соціуму).

Список використаних джерел

1. Авраменко О. О. Соціалізація особистості як соціально-педагогічна проблема / О. О. Авраменко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки. Електронне наукове фахове видання. – 2017. – Вип. 5. – URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK

&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vnadps_2013_5_3

2. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории / Б. Д. Парыгин. – Москва : Мысль, 1971. – 351 с.

3. Коломоєць Т. Г. Нормативне забезпечення майбутньої соціалізації та соціальної адаптації вихованців корекційних закладів освіти / Т. Г. Коломоєць // Суспільні науки, історія, сучасність і майбутнє : матер. Міжнародної науково-практичної конференції, 5-6 вересня 2014 р. – Київ. : Київська наукова суспільнознавча організація, 2016. – С. 48–51.

4. Українське студентство у пошуках ідентичності : монографія / [за ред. В. Л. Арбеніної, Л. Г. Сокурянської]. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 520 с.

5. Хижняк Л. М. Державна освітня політика в умовах глобалізації: пошуки оптимальної моделі / Л. М. Хижняк // Державне будівництво. – 2017. – № 1. – URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/index.html>

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ ІНСТИТУТ ОСВІТИ

Малявін Євгеній Вікторович

старший викладач кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Інтенсивний розвиток суспільства у XXI столітті прискорив якісні трансформації в інституті освіти, який був змушений перейти до нових методологічних технологій. Відповідно до одного з сучасних визначень, освіта перестала бути просто соціальним інститутом, а почала перетворюватись на спеціальну сферу соціального життя, яка створює зовнішні та внутрішні умови для розвитку особистості. Однак на цьому шляху виникають досить великі ризики – витіснення інформаційними технологіями з освітнього процесу гуманістичної парадигми. Тому актуальною сьогодні є проблема створення в освітньому просторі таких умов для особистості, щоб

вона стала не просто кваліфікованим і компетентним професіоналом своєї справи, а цілісним, повноцінним суб'єктом суспільного життя. Хоча, останнім часом з основних педагогічних завдань викладача зник аспект формування у студента потреби, готовності та здатності до продуктивного діалогу з суспільством, культурного розвитку та набуття якостей освіченої людини. У зв'язку з цим хотілося б згадати слова Джона Дьюї, який стверджував, що «якщо ми будемо вчити сьогодні так, як ми вчили вчора, ми вкрадемо завтра у своїх нащадків» [1, с. 105].

У XXI столітті перед суспільством виникла принципово нова проблема, напряму пов'язана з активним технологічним розвитком – формуванням інформаційної культури. Інноваційні технології, що почали активно впроваджуватись у вищій освіті, не просто підвищили ефективність навчання, вони поставили під питання культурне та етичне виховання особистості, оскільки спрямовані на підготовку висококваліфікованих фахівців, які отримали фундаментальні і прикладні знання щодо ключових професійних компетентностей, однак повністю нівелюють гуманітарну освіту, яка водночас стала непотрібною та зайвою. З цього приводу британський науковець Ф. Кумбс написав книгу «Криза освіти в сучасному світі», в якій охарактеризував основні проблеми в системі вищої освіти, де називає інновації не інакше як зміна, пристосування, розрив з традиційними формами життя суспільства. Криза, на думку дослідника, полягає в тому, що для сучасної молоді в освітньому процесі важливою стали лише навички, які розвивають здатність швидко реагувати і ефективно використовувати інноваційні технології, які стрімко впроваджуються в життя. При цьому традиційна система освіти, що стоїть на принципах освіти, трансляції знань, збереження і відтворення знань, вважається неефективною в умовах зростаючої інформаційної динаміки та модернізації суспільства, оскільки пропонує формування культурних цінностей, напрацювання стратегій соціальної взаємодії [2, с. 83].

Цікавим є підхід до вивчення зазначеної проблеми О. І. Владімірова, який відносить до інновацій введення нового змісту навчання (кардинальна зміна методів, методик, технологій, форм освітнього процесу). Це нове дозволяє значно змінити характер пізнавальної діяльності та стилю мислення студентів, сприяє формуванню у них необхідних компетенцій. На думку автора, інноваційна діяльність у виші сприяє підвищенню якості освіти, якості особистості, однак зовсім позбавлена культурної та гуманітарної складової. В результаті створюються нові інтелектуальні або наукомісткі освітні технології, однак спостерігається зниження рівня культури в суспільстві [3, с. 4].

У своїй роботі «Інноваційна діяльність сучасного вишу: тенденції розвитку» О. О. Латуха та Ю. В. Пушкарьов стверджують, що інноваційна діяльність вузу є результатом інтеграції науки та освіти на базі вищих навчальних закладів [4, с. 45]. На думку Н. О. Ложенка, інноваційна діяльність у вищих навчальних закладах розвивається за трьома напрямками: науково-дослідницька діяльність, освітня діяльність та практична. Серед вітчизняних соціологів, які звертали увагу на проблеми інноваційної складової у вищій освіті хотілося б відзначити Д. Г. Кучеренко, О. В. Мартинюк, М. В. Туленкова, Л. М. Хижняк, В. В. Чепак. То ж, аналіз наукового доробку дає підстави вважати, що в Україні назріла необхідність в проведенні перетворень науково-освітньої сфери діяльності вищих навчальних закладів. Причому перетворення повинні бути спрямовані на створення і подальший розвиток науково-освітніх центрів, інноваційних програм та загальну гуманізацію навчання. Це прискорить інтеграцію наукових досліджень та освітніх програм, сприятиме вирішенню дослідницьких завдань, кадрових питань тощо.

Відійшли в минуле ті часи коли освіта була не стільки інститутом набуття професійних знань, скільки – вихованням особистості, формуванням освіченої людини є одним з етапів соціального становлення індивіда. Динамічний розвиток сучасного суспільства вимагає від закладів вищої освіти

підготовки фахівців, які мають не лише певні знання, але й вже напрацьовані професійні навички та вміння. Запити ринку праці такого характеру ставлять виклик закладам вищої освіти і вимагають оперативно реагувати на інноваційні реалії сьогодення. Таким чином, виникає ситуація, за якої в системі освіти починають відбуватись незворотні зміни, котрі провокують розподіл оцінок педагогічної свідомості (причому, як індивідуальних так і колективних) на консерваторів і новаторів. Причому перші, вважають, що почався процес руйнування системи вищої освіти, а другі – наполягають на тому, що інститут освіти вже давно перестав виконувати свої функції, оскільки не встигає за інноваційною діяльністю суспільства.

На сьогоднішній день поняття інновації в освіті розглядається як оновлення та нововведення. Безумовно, все нове, що створюється для системи освіти, застосовується для підвищення ефективності результатів професійного навчання. Це означає, що освітні стандарти початку XXI століття вже застаріли і потрібні нові підходи до навчання сучасного студента. Основною причиною виникнення питання про впровадження інновацій в освіті є криза всієї освітньої системи. «У широкому сенсі створювати нове – це і є інновація». Таким чином, освіта в своїй основі вже є особливим інститутом, здатним швидко реагувати на мінливі вимоги суспільства. Однак, синхронна діяльність новаторів з консерваторами в освітньому процесі запускає соціальний закон незворотної дестабілізації освітнього середовища.

Вивчаючи трактування поняття «інновація» у більшості авторів, з'ясувалося, що їх підхід до визначення цього поняття носить прагматичний і утилітарний характер, оскільки констатує, що виробляти нові продукти або послуги сьогодні необхідно лише вміючи отримувати вигоду із знань і умінь. На сьогоднішній день принцип освітнього процесу у вищих навчальних закладах відбувається за наступною логікою: знання – інновації – економічний зиск. Як бачимо, гуманізму в зазначеному ланцюгу місця не знайшлося.

Тож інновації характеризуються такими процесами:

- інвестиції в систему;
- розробка інноваційного продукту;
- впровадження цього продукту;
- отримання якісного поліпшення діяльності системи.

Для вищого навчального закладу інноваційними продуктами є випускники зі сформованими необхідними компетентностями та науково-практичні розробки. Інноваційний підхід в освіті означає випереджальну підготовку висококваліфікованих кадрів для науково-технічної сфери і наукоємних галузей промисловості, які можуть свої ідеї втілювати в життя.

Нині, в умовах жорсткої конкурентної боротьби, для вищих навчальних закладів стратегічним фактором може стати здатність забезпечувати результативну розробку і впровадження нововведень в методики викладання та освітні програми. У зв'язку з цим особливого значення набуває розробка нових та вдосконалення старих механізмів управління освітнім процесом як ключової складової впровадження інноваційних технологій. У зв'язку з цим стає популярним такий напрямок як управління знаннями. Відповідно, з'являються й нові вимоги до освітніх програм підготовки бакалаврів та магістрів.

Враховуючи вище викладене, з впевненістю можна сказати про необхідність напрацювання вищим навчальним закладом власної інноваційної політики, в залежності від освітнього профілю. Вона, в свою чергу, може проводитися в трьох взаємопов'язаних напрямках:

1. Оновлення змісту освіти, яке передбачає не стільки освоєння предметних знань, скільки розвиток компетенцій, необхідних на ринку праці.
2. Впровадження сучасних активних методів навчання, що сприятиме формуванню компетенцій, заснованих на взаємодії студентів та викладачів.
3. Побудова сучасної інфраструктури навчання, яка включає інформаційну, технологічну, організаційну та комунікаційну складові.

Як методологічна основа інноваційної політики вищого навчального закладу може застосовуватися не один, а відразу декілька інноваційних освітніх підходів:

1. Діяльнісний підхід базується на тому, що метою навчання стає озброєння знаннями, не накопичення їх, а формування вміння діяти зі знанням справи. Таким чином, освітня діяльність виступає як засіб розвитку вмінь а не формування знань.

2. Проектний підхід пропонує в якості способу досягнення різних дидактичних цілей організацію проектної діяльності студентів на різному предметному і міжпредметному рівнях, шляхом створення штучних виробничих симуляцій, що імітують виробничий процес.

3. Компетентнісний підхід спрямований на комплексне освоєння знань і способів практичної діяльності, що забезпечують успішне функціонування людини в ключових сферах ринку праці. У цьому випадку знання характеризується не стільки кількістю відомих фактів, скільки умінням застосовувати їх в професійній області, в суміжних областях.

Тому сучасний освітній процес передбачає не просто передачу предметних знань з певної галузі, а в напрацювання навичок необхідних для вирішення актуальних професійних і квазіпрофесійних проблем, а також створення умов для самостійного вирішення студентами таких проблем в процесі навчання.

На думку фахівців (зокрема Н. В. Єлашкіної), впровадження інноваційного підходу в систему вищої освіти – нагальна необхідність. Про це ж свідчать такі факти:

- швидке старіння знань;
- інтенсивна інформатизація суспільства;
- регулярна модернізація змісту дисциплін, що викладаються;
- активне впровадження в освітній процес результатів науково-дослідних робіт;
- скорочення державного фінансування [5].

Що ж фахівці вважають інноваціями в освітньому процесі за нових агресивних умов ринку праці? Створення нових компетенцій такого характеру, які б дозволили випускникам вишів конкурувати на ринку праці, максимально задовольняючи потреби роботодавців та сприяючи соціально-економічному розвитку країни, може стати відповіддю на виклик, який поставило перед інститутом освіти інформаційне суспільство [6, с. 77].

На сьогоднішній день Міністерство освіти і науки України намагається впровадити в життя низку реформ направлених на концептуальну зміну освітнього процесу, з метою посилення ролі закладів вищої освіти в інноваційному розвитку країни і адекватної відповіді на виклики роботодавців шляхом успішного формування спеціальних фахових компетентностей. Для досягнення поставленої мети за спеціальностями, відповідно до галузі знань, розробляються освітні стандарти, до складу яких входить перелік інноваційних, загальних та спеціальних компетентностей. Таким чином, на рівні університетської автономії держава дає можливість моделювати освітній процес, санкціонуючи впровадження інноваційних форм навчання, які сприяють вихованню кваліфікованого працівника.

Однак існує одна досить серйозна перепона на шляху до формування інноваційного змісту навчання – сучасний студент не володіє в достатній мірі навичками самостійної роботи та самоорганізації, що в цілому ставить під сумнів можливість впровадження нових методів навчання. У зв'язку з цим, необхідно акцентувати увагу на той факт, що в сучасних освітніх програмах більше половини необхідних знань відводиться на самостійну роботу. Таким чином, передбачено, що молода людина матиме прагнення самостійно вивчати певний перелік питань, необхідних для оволодіння майбутньою професією.

Отже, сучасний технологічний розвиток інституту освіти дозволяє залучати до освітнього процесу інноваційні методи як засіб, за допомогою якого може бути реалізована нова освітня парадигма – сформування цілісної особистості та висококваліфікованого фахівця. Тенденції розвитку освітніх

технологій безпосередньо пов'язані з витісненням гуманістичної парадигми з навчального процесу, що в подальшому матиме негативні наслідки для розвитку суспільства, оскільки не просто стане на заваді самоактуалізації та самореалізації особистості, а й перешкоджатиме її інтеграції в суспільство, ускладнюючи процеси соціальної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления / Джон Дьюи [Пер. с англ. Н. М. Никольской. – М. : Совершенство, 1997. – 208 с. – URL: http://pedlib.ru/Books/2/0136/2_0136-1.shtml (дата звернення: 2.12.2019).

2. Кумбс Ф.Г. Кризис образования в современном мире / Филипп Г. кумбас. – М. : Прогресс, 1970 – 264 с. – URL: <https://www.twirpx.com/file/1763643/> (дата звернення: 5.12.2019).

3. Владимиров А. И. Об инновационной деятельности вуза / А. И. Владимиров. – Днепр.: ООО «Издательский дом Недра», 2012. – 72 с.

4. Латуха О. А. Инновационная деятельность современного вуза: тенденции развития / О. А. Латуха, Ю. В. Пушкарев // Вестник Днепропетровского национального университета им. О. Гончара. – 2012. – Т. 8. – № 4. – С. 44-50.

5. Елашкина Н. В., Рохвадзе Р. Ф. Инновации в системе высшего образования: проблемы, решения, предложения // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Уфа, июль 2012 г.). — Уфа: Лето, 2012. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/60/2529/> (дата звернення: 07.12.2019).

6. Клименко О.Ю. Трудовой фактор у системі соціально-економічного розвитку суспільства // Вісник ДДФА: Економічні науки. – 2009. – № 2. – С. 76-82.

7. Костюкевич С. В. Инновации: подход современных западных авторов в контексте российского опыта / С. В. Костюкевич // Alma mater. – 2011. – № 4. – С. 69-75.

8. Куликова О. В. Особенности инновационной модели высшего образования / О. В. Куликова, И. А. Гулей // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 6. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-innovatsionnoy-modeli-vysshego-obrazovaniya> (дата звернення: 01.12.2016).

СУЧАСНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ

Розова Олена Володимирівна

аспірантка другого курсу кафедри соціології та політології, факультету соціально-гуманітарних технологій, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Система образования Украины выступает генератором будущего страны. Именно квалифицированные специалисты определяют уровень развития всех отраслей производства. Это люди с высоким уровнем знаний, располагающие широким спектром самых современных навыков. В их подготовке и формировании как профессионалов ведущую роль играют институции высшего образования и, главным образом, университеты, занимающие важнейшее место в обществе. Современный университет органично включен в сферу управления социальными процессами, и стал мощным социальным ресурсом, активно влияющим на духовные процессы общества и непосредственно оказывающим воздействие на экономическую, политическую и иные сферы деятельности. Рассматривая университет в социальном пространстве на пересечении его различных подсистем - подпространств: образовательного, информационного, научного, культурного, политического, экономического и так далее представляется возможным определять его положение в социальном пространстве, в конкретном социуме. Это дает возможность разработать инструменты влияния на позиционирование вуза для того, чтобы помочь университету более обоснованно принимать управленческие решения в образовательной, культурной, научной и других сферах.

Под университетом мы понимаем многопрофильное высшее учебное заведение, которое осуществляет подготовку специалистов с высшим образованием по широкому спектру естественных, гуманитарных, технических и других направлений науки, техники и культуры по образовательно-профессиональным программам всех уровней, проводит фундаментальные и прикладные научные исследования, является ведущим научно-методическим центром, способствует распространению научных знаний и осуществляет культурно-просветительскую деятельность среди населения, имеет развитую инфраструктуру научных и научно-производственных предприятий и учреждений, высокий уровень кадрового и материально-технического обеспечения такой деятельности [12]. Соответственно, основополагающими функциями университета являются образовательная и научно-исследовательская. При этом предполагается, что университеты будут одновременно оказывать благотворное влияние на социум и способствовать культурному развитию общества. Разумеется, что спектр функций, выполняемых университетом, значительно шире – к ним можно отнести функции, связанные с культурной, воспитательной, гуманитарной деятельностью, другие.

Сегодня в условиях трансформации социально-экономических условий жизни в обществе, меняются парадигмы определяющие воззрения на роль и место университетов в социуме. Современный университет становится важным центром управления социальными процессами, мощным социальным ресурсом, активно влияющим на духовные процессы в обществе и непосредственно оказывающим воздействие на экономическую, политическую и иные сферы его жизнедеятельности. Также со времен своего появления в XII веке университеты, тут же начавшие претендовать на статус влиятельных социальных институций, становятся главными действующими лицами и проводниками значительных социальных инноваций. В системе образования появляются образовательные учреждения нового уровня, формируется образовательное измерение социальных структур, благодаря

университетам общество выходит из-под догматического влияния церкви, в европейском обществе крепнет новая сила, играющая огромную социальную роль [6]. Ученые разных стран мира, исследующие университетскую проблематику, обращают внимание на изменение ценностных ориентиров университета. С одной стороны, университетская среда формируется в единстве и противоположности экономических и политических факторов, с другой – духовно-нравственных. [13]. Современный университет должен обеспечивать инновационное развитие всех направлений деятельности университетского комплекса. Отсюда вытекает еще одна функция университета, призванного обеспечить формирование капитала современной развитой нации – как высокообразованных креативных специалистов, способных к действиям без образцов [7, с.3.]. То есть, сегодня университет не только формирует личность студента, но и определяет перспективу будущих поколений.

Поэтому, для того, чтобы проанализировать функциональный потенциал социальности современного университета, необходимо рассмотреть направления его деятельности (научное, образовательное, культурно-образующее, информационное, политическое, экономическое, инновационное и др.) в системе пространственного представления.

Термин «социальное пространство» в социологическую науку впервые ввел немецкий философ и социолог Г. Зиммель [4]. Согласно его концепции, пространство социально, поскольку оно освоено человеком. П. Сорокин выявил многомерность социального пространства. Он определил социальное пространство, как совокупность связей данного индивида с другими людьми внутри групп, к которым он принадлежит. По его теории, каждый человек занимает в социологическом пространстве определённое социальное положение, которое определяется, как совокупность его связей со всеми группами населения, а также внутри каждой из этих групп. Для определения социального положения индивида ученый рассматривает существование некой социальной системы координат. При этом, социальное пространство

существенно отличается от геометрического, территориального [9]. Следовательно, определить положение человека или какого-либо социального явления в социальном пространстве означает определить его отношение к другим людям и другим социальным явлениям, взятым за такие «точки отсчета». Сам же выбор «точек отсчета» (по П.Сорокину) зависит от нас: ими могут быть отдельные люди, группы или совокупности групп. Он определяет три основные характеристики социального пространства: 1) оно существует объективно, независимо от воли людей; 2) отношения между людьми в любом обществе определенным образом иерархизированы: есть «верх» и есть «низ», а следовательно, возможность социального перемещения как в вертикальном, так и в горизонтальном направлениях 3) социальное пространство многомерно, можно выделить множество пространств по разным критериям, и к каждому из этих пространств может быть применена система социальных координат, которую исследователь выбирает по собственному усмотрению.

Важная составляющая концепции П. Сорокина – акцент на динамическом аспекте социального пространства: человек не только занимает свое место на стратификационной карте, что определяется его социально-экономическими характеристиками, но и может передвигаться, меняя свое положение различными путями (теория социальной мобильности). Иными словами, социальное пространство – пространство отношений социальных субъектов, которое характеризуется определенной дистанцией, детерминированной их социальным положением. Чем дальше в «иерархии рангов» – социальной структуре находятся индивиды, тем длиннее между ними социальная дистанция и меньше вероятность сближения в социальном пространстве.

П. Бурдье значительно развивает изложенный выше подход. По его определению, социальное пространство – это логически мыслимый конструкт, своего рода среда, в которой осуществляются социальные отношения. Он выделяет в социальном пространстве «поля» или «подпространства», структурированные распределением различных видов капитала, которым

обладают социальные субъекты – «индивидуальные агенты» и «группы» [3]. Кроме того, П.Бурдье определил, что «позиция данного агента в социальном пространстве может определяться по его позиции в различных полях» в силу обладания тем или иным объемом соответствующего капитала. При этом сами поля тесно взаимосвязаны и в значительной степени подчинены экономическому полю. Итак, в социальном пространстве университета речь идет о наращивании человеческого потенциала, формировании социального, духовного, интеллектуального и экономического потенциала общества.

Используя принцип структуралистского конструктивизма П.Бурдье, можно выделить в структуре университетского пространства следующие подпространства: образовательное, научное, культурное, экономическое, политическое, духовное, инновационное, информационное. Наиболее значимым из них, на наш взгляд, является информационное пространство. Именно здесь происходят процессы, которые имеют определяющее значение для развития университета: вырабатываются научные представления, продуцируются и распространяются технологии, фиксируются поведенческие стандарты.

Мануэль Кастельс характеризует информационное пространство, как совокупность определенных структур (индивидов, их групп и организаций), соединенных информационными отношениями, то есть отношениями сбора, производства, распространения и потребления информации [5]. Что касается управленческого понятия «информации», то в его основе – утверждение о том, что именно информированность является обязательным условием для принятия эффективных управленческих решений, а, следовательно, развития университета. За последние годы в обществе произошла трансформация информационного пространства, которая характеризуется широким использованием современных средств связи. Это означает передачу информации на значительные расстояния без перемещений человека, без использования механизмов открытой трансляции информации, возросла скорость передачи информации. Университету, который желает сохранить

высокий статус образовательного и научного центра, использование информационно-коммуникативных технологий открывает много возможностей для расширения своего влияния. Он должен активно позиционировать себя в информационном пространстве. Цифровые «стены и фундамент» Интернета, социальных сетей становятся необходимым условием для успешного развития университета в XXI века. Поэтому, вполне закономерно возникает вопрос, а как определить, какую позицию занимает университет в информационном пространстве?

Идея позиционирования университета призвана вбирать в себя ценности академической и корпоративной культуры конкретного университета, которые, как правило, синтезированы в его миссии. Миссия, как правило, это – краткая формулировка, которая характеризует уникальность университета через его перспективное видение своих стратегических целей. Многие ведущие университеты мира для своего позиционирования и продвижения используют возможности цифровых технологий и сетевого общества [5]. Сайты вузов, которые раньше играли лишь имиджевую роль, становятся одним из ключевых каналов практического информационного продвижения. Получая информацию о вузах на образовательных порталах и непосредственно на сайтах образовательных учреждений, абитуриенты не ограничены во времени, у них есть возможность без спешки найти ответы на интересующие их вопросы; на качественных сайтах обязательно предоставляется возможность их задать, т. е. существует обратная связь. В процессе позиционирования вуз доводит до целевых рынков свою главную идею – презентуя видение своей уникальности. Например, ведущие мировые лидеры, такие вузы как Оксфорд, Кембридж, Гарвард привлекают внимание общественности к своим известным выпускникам, традициям, высокой квалификации преподавателей, свободе и демократических ценностям реализуемым в процессе обучения и проведения научных исследований. Главная идея позиционирования университетов Германии, Швейцарии и Австрии— дуальное образование, основу которого составляет гармоничное

сочетание подготовки будущих специалистов как в стенах университета, так и на предприятии. Чаще всего в позиционировании университетов этих стран делается акцент на отсутствии разрыва между теоретической и практической подготовкой студента. Бренды этих университетов ассоциируются у абитуриентов и их родителей с гарантией трудоустройства, востребованностью выпускников [8, с. 16].

Один из самых влиятельных и эффективных способов позиционирования университетов – система рейтингов. К ним можно отнести такие наиболее влиятельные рейтинги, как QS World University Rankings, THE World University Rankings 2020, Шанхайский рейтинг. Основным критерием ранжирования выступает международная репутация вуза (ее оценивают при помощи результатов опросов работодателей о том, выпускников каких вузов они предпочитают), а также количественные показатели, включая численность иностранных студентов и преподавателей, авторитет научно-педагогических работников университета, который оценивается цитируемостью их научных работ. Уже на протяжении многих лет планку лучших вузов мира, согласно рейтингам, удерживают американские и британские университеты: Гарвардский университет, Стэнфордский университет, Оксфордский университет, Калифорнийский технологический университет, Массачусетский технологический институт. Анализ международных рейтингов показывает, что университеты, входящие в тридцатку лучших, имеют ряд общих характеристик. К таковым относятся: высокая концентрация таланта (большой процент талантливых преподавателей и студентов), достаточная обеспеченность ресурсами для создания качественных условий для обучения и проведения передовых исследований и система управления, позволяющая вузам стратегически применять инновационные и гибкие подходы, принимать решения и управлять ресурсами без излишней бюрократии.

Украинские вузы пока, в большинстве своем, не выдерживают конкуренции с лидерами мирового образования, однако в топ-1000 все-таки

представлены, хотя и во второй половине списка. По мнению экспертов, причина в том, что в украинских вузах недостаточный уровень финансирования, а отсюда – низкое качество научных исследований, образовательных услуг. Украинским университетам также мешает информационная закрытость, нежелание и неумение ректората вести диалог с центрами активности, неспособность к адаптации [11]. И все-таки попадание в мировой рейтинг для университетов Украины – это не просто удача, а большая информационная работа, которую они делают для позиционирования собственных брендов. Так, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» презентует себя в качестве лидера инноваций (альтернативная система высшего образования для студентов ITInnovationCampus, STEM – школы для детей и учителей, бизнес-инкубатор для коммерциализации научных разработок, дуальное образование). Харьковский Национальный университет им.В.Н. Каразина несет классическую устойчивую миссию со слоганом «Классика опережает время». Сумской государственный университет ведет активное международное сотрудничество, а также создал эффективную систему внутренней коммуникации, где студенты ставят оценки преподавателям. Если говорить о Львовской политехнике, то она позиционирует себя, как лидер IT-технологий, вливаясь в местный IT-кластер.

Для полноценной реализации своих функций, современный университет, функционирующий в различных социальных подпространствах: информационном, научном, образовательном, культурном и т.д., должен четко представлять свое положение в социальном пространстве, осознанно представлять желаемые позиции и знать, как и за счет чего их завоевывать. При этом следует четко понимать, что именно информационная подсистема как составляющая социального пространства, проникающая в содержание всех остальных его подструктур, влияющая на их динамику и темпы развития заслуживает особого внимания исследователей. В зависимости от степени осознания этого, университет сможет выстраивать долгосрочную программу

стратегического планирования, стратегического управления, определять четкие ориентиры и цели своего развития, оперативно реагировать на изменения в университетской среде. А для этого необходимо использовать выгоды, которые предоставляет открытое информационное пространство, современные информационные технологии. Это будет предметом наших дальнейших исследований, где предполагается рассмотреть влияние прессы службы университета на положение вуза в информационном пространстве.

Список використаних джерел

1. Бурдые П. Социальное пространство и генезис классов // Социология социального пространства. М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.:Алетейя, 2007. – 2008 с.
2. Бурдые П. Социальное пространство и символическая власть //Социология социального пространства.М.: Институт экспериментальной социологии СПб.:Алетейя, 2007. - С.64-87.
3. Бурдые П. Формы капитала // Экономическая социология. – 2002. – Т.3. – №5. – С.66. – URL: www.ecscos.msses.ru.
4. Зиммель, Г. Социология пространства / Г. Зиммель // Избранное. В 2 т. Т. 2. Созерцание жизни / Г. Зиммель. – М.: Юристъ, 1996. – 607с. – (Серия «Лики культуры»).
5. Кастельс, М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608с.
6. Ладыжец Н.С. Университетский барометр еврообщества // Вестник Удмуртского университета. – 2012. – № 3. – С. 3 – 6.
7. Неретина Е.А., Гвоздецкая И.В., Корокошко Ю.В. Имидж и бренд вуза: взаимосвязь, особенности формирования и потенциал развития // Интеграция образования. – 2015. – № 1. – С. 13 – 21.
8. Сорокин П.А. Социальная и культурная мобильность //Сорокин П. Человек, цивилизация, общество / Под ред. А.Ю. Соколова. М., Издательство политической литературы, 1992. – С. 297 – 301.

9. Томсинов В. А. Роль Университета в жизни общества // Этнос и право. – 2016. – № 1. – С. 4 – 8.

10. Новини інформаційного ресурсу nv.ua. Успіхи у навчанні. Які українські виші потрапили до світового рейтингу кращихуніверситетів. – URL:<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/uspіhi-u-navchanni-yaki-ukrajinski-vishi-potrapili-do-svitovogo-reytingu-krashchih-universitetiv-50025493.html>

11. Перелік термінів законодавства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/31294?lang=uk>

12. Herrington C.D., Summer K.P. Global educational research: quality, utility and infrastructure // Asia Pacific Educational Review. 2014. Vol. 15. P. 339-346.

13. QS World University Rankings. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020>

ДОЗВІЛЛЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

(за результатами емпіричного дослідження)

Ляшенко Наталія Олександрівна

доцент, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Дигун Карина Геннадіївна

студентка гр. СГТ-516а

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Дозвілля традиційно є однією з найважливіших сфер життєдіяльності молоді. Трансформації сфер життя українського суспільства привели до зміни соціокультурних практик у сфері дозвілля, а саме їх типових форм та функцій. Це найбільш чітко відображається на студентській молоді, представники якої в більшості ще не мають дітей, не повинні доглядати за пристарілими батьками та найбільш сприятливі до нововведень в сфері дозвілля. Дозвілля для сучасної молоді є однією з головних цінностей, адже саме в цій області

реалізуються чимало соціокультурних потреб молодих людей. Для дозвільної сфери життєдіяльності в найбільшій мірі характерна свобода особистості, яка проявляється у виборі форм, місця та часу проведення дозвілля. Саме ця сфера дає можливість молодим людям виступати в якості вільних індивідуальностей. Вона характеризується свободою від виконання професійних і сімейно-побутових обов'язків, крім того, в її рамках послаблюється інституційний тиск на особистість молодої людини. Тому через обрання форм проведення дозвілля можливо виявити зміни в ціннісних орієнтаціях студентів. Проблеми в проведенні та якості використання вільного часу студентів є важливим індикатором умов їх життєдіяльності, ціннісного сприйняття вільного часу. Ці обставини пояснюють інтерес саме до даної сфери життєдіяльності українського студентства, і тому вивчення змісту їх дозвілля є актуальним.

Проблема ефективного використання потенціалу культурно-дозвільної діяльності в системі організації дозвілля молоді набула особливої актуальності. Ми зосередимо увагу саме на студентській молоді, тому що її представники є лідерами майбутнього, фахівцями, що будуть формувати економічний, політичний та соціально-гуманітарний вектор розвитку нашого суспільства. Маючи можливість вибирати форму дозвілля за власним бажанням, через відсутність необхідних навичок, недостатню організаційно-педагогічну допомогу, нерозуміння особистої користі від власної активності під час дозвілля, функцій дозвілля; студентська молодь часто не готова до усвідомленого вибору видів діяльності, що не сприяє їх повноцінному розвитку.

Студенти становлять собою соціально-демографічну групу, яка визначатиме перспективу розвитку суспільства в майбутньому. Соціально важливою рисою студентства є напружений пошук сенсу життя, прагнення до нових ідей і прогресивних перетворень у суспільстві. Це впливає на проведення ним свого вільного часу. Але зараз у студентів збільшується обсяг

пасивних індивідуальних форм проведення дозвілля, менш привабливими стають заняття спортом, відвідування творчих гуртків.

Для вивчення дозвільної діяльності сучасної студентської молоді було проведено дослідження, у якому взяло участь 107 респондентів, опитана приблизно рівна кількість респондентів різної статі, курсів та напрямків навчання. З числа опитаних 51% (55 осіб) є представниками чоловічої статі та 49% (52 особи) – жіночої. За напрямом навчання було опитано студентів інженерно-технічного, економічного, соціально-гуманітарного та ІТ напрямку приблизно в однаковій кількості. За формою навчання 46% студентів-контрактників та 54% студентів, що вчаться на бюджеті. В цілому ці пропорції відповідають загальній виборці.

В ході дослідження ми виявили основні види дозвільної діяльності студентів НТУ «ХПІ». Найбільш популярними видами дозвілля виявились: зустрічі з друзями (для 80% опитаних), дозвілля в Інтернеті (68% вказали на це), зайняття спортом актуально для 46% опитаних, слухання музики (52% респондентів обрали цей варіант).

Аналіз основних видів дозвілля у опитаних студентів з різними соціально-демографічними характеристиками показав, що існують відмінності у характері проведення дозвілля студентів в залежності від їх статі, рівня доходу, курсу навчання та його напрямку.

Так, чоловіки частіше ніж жінки займаються спортом та грають в комп'ютерні ігри, а жінки частіше слухають музику та проводять своє дозвілля в Інтернеті.

В залежності від курсу навчання ми виявили наступні відмінності: студенти 1-4 курсів відвідують клуби (дискотеки) та розважальні комплекси, тоді як жоден студент 5-6 курсу не відмітив цей вид дозвілля. Також більше студентів 3-4 курсу, у порівнянні з респондентами старших та молодших курсів, під час дозвілля віддають перевагу читанню книг, прослуховуванню музики, виділяють час на хобі, відвідують кафе, бари, ресторани. В інших видах дозвілля розбіжностей не виявлено.

Що стосується відмінностей у видах дозвілля студентів різних напрямків навчання, то студенти інженерно-технічного напрямку більше займаються спортом та відвідують розважальні комплекси, студенти соціально-гуманітарного напрямку частіше відвідують клуби (дискотеки), проводять час в Інтернеті, слухають музику та відвідують торгівельні центри, студенти ІТ-направку здебільшого грають в комп'ютерні ігри, а студенти-економісти відвідують розважальні комплекси та клуби.

Відмінності характеру дозвілля у респондентів бюджетної та контрактної форм навчання містяться в тому, що «контрактники» частіше відвідують нічні клуби, займаються хобі, а «бюджетники» ходять у кіно, торгівельні центри, розважальні комплекси. У інших видах дозвілля розбіжностей не виявлено. Що стосується впливу рівня доходу на характер проведення дозвілля, то розбіжностей у відповідях респондентів виявлено не було.

Основними суб'єктами, які впливають на вибір форми дозвілля є родичі, друзі, реклама та сам студент (який приймає рішення самостійно). За даними дослідження студенти в першу чергу самі обирають дозвілля (100%) або приймають поради від друзів (60%). Реклама зовсім не впливає на вибір студентом форми дозвілля.

Наступним завданням нашого дослідження було виявити оцінку студентами організації дозвілля в університеті. З числа опитаних 54% задоволені організацією дозвілля в НТУ «ХП», 22% — не задоволені, 24% — обрали варіант «важко відповісти».

Найбільш відвідуваними заходами, організованими в НТУ «ХП», серед опитаних є спартакіади, дні факультетів та звітні концерти (63%, 36% та 24% відповідно вказало на це). П'ята частина респондентів взагалі нічого не відвідувала.

Найбільш популярними заходами, організованими в НТУ «ХП», які студенти відвідували за власним бажанням, є спартакіада – 28%, конкурс

Міс\Містер ХПІ – 20%, благодійні акції – 19%. Проте, ці заходи відвідує лише п'ята частина опитаних студентів.

Якщо порівняти заходи організовані в НТУ «ХПІ», які студенти відвідують за примусом та за власним бажанням, то можна побачити, що дні факультетів за власним бажанням відвідує лише 9% опитаних з 36%, спартакіаду 28% з 63%, громадські заходи 5% з 20%.

Якщо говорити про добровільність відвідування заходів, організованих в НТУ «ХПІ» студентами різної статі, то можна помітити, що юнаки відвідують частіше «ЩО? ДЕ? КОЛИ?» (83%), конкурси-орієнтири (80%), спартакіади та громадські заходи (57%), а дівчата — конкурс Містер\Міс ХПІ (61%) та звітні концерти (50%). За власним бажанням студенти-чоловіки відвідують спартакіади, конкурси-орієнтири, «ЩО? ДЕ? КОЛИ?» (67%) та благодійні акції, а студенти-жінки — громадські заходи та дні факультетів (60%) .

Проаналізувавши добровільність відвідування респондентами різних курсів цих дозвільних заходів ми виявили, що за власним бажанням студенти 1-2 курсів відвідують «ЩО? ДЕ? КОЛИ?» (67%) та громадські заходи (60%), студенти 3-4 курсів спартакіаду (43%), дні факультетів та звітні концерти (40%), а студенти 5-6 курсів благодійні акції (50%) .

Аналіз добровільності відвідування респондентами різних напрямків навчання заходів, організованих в НТУ «ХПІ», показав, що за власним бажанням студенти інженерно-технічного напрямку навчання відвідують «ЩО? ДЕ? КОЛИ?» та конкурси-орієнтири (67%), студенти ІТ-направку – громадські заходи (40%) , економічного напрямку – благодійні акції (55%), а студенти соціально-гуманітарного напрямку відвідують дні факультету (40%).

Наприкінці нашого дослідження ми проаналізували рівень задоволеності студентів своїм дозвіллям. З опитаних студентів задоволені своїм дозвіллям 64%, а частково задоволених 22%. Таким чином, в цілому задоволені своїм дозвіллям 86% опитаних студентів.

Таким чином, за результатами дослідження було виявлено наступне:

– дозвілля студентів НТУ «ХП» носить рекреаційно-розважальний характер, найчастіше студенти зустрічаються з друзями та проводять час в Інтернеті, слухають музику та займаються спортом. Чоловіки частіше займаються спортом та грають в комп'ютерні ігри, а жінки частіше слухають музику та проводять своє дозвілля в Інтернеті;

– студенти молодших курсів частіше відвідують розважальні комплекси, клуби та дискотеки, а студенти старших курсів частіше читають, слухають музику, грають в комп'ютерні ігри, займаються хобі та відвідають кафе;

– студенти-«контрактники» частіше відвідують нічні клуби, займаються хобі, а «бюджетники» ходять у кіно, торговельні центри, розважальні комплекси;

– дозвільна діяльність відрізняється у студентів з різних напрямків навчання, але і гендерний склад представників цих факультетів різниться. Тому, на нашу думку, більша схильність до занять спортом та відвідування розважальних комплексів студентів інженерно-технічних напрямків пов'язана з тим, що там переважно вчаться юнаки, а те, що студенти соціально-гуманітарного напрямку частіше відвідують клуби (дискотеки), проводять час в Інтернеті, слухають музику та відвідують торговельні центри, пов'язана з великою часткою дівчат серед них. Студенти ІТ-спеціальностей більше часу проводять за грою в комп'ютерні ігри (там також частіше вчаться чоловіки), а студенти-економісти відвідують розважальні комплекси та клуби;

– основними суб'єктами, які впливають на вибір форми дозвілля, є сам студент та його друзі;

– кожний другий студент задоволений організацією дозвілля в університеті, незважаючи на те, що заходи, організовані в НТУ «ХП» для проведення дозвілля взагалі не відвідує 2/5 студентів. Майже половина тих, хто відвідує ці заходи робить це під тиском, а не за власним бажанням.

В даній роботі розглядається проблема трансформації дозвільної діяльності сучасного студентства. Цей процес, незважаючи на наявні

позитивні тенденції (зростання можливостей самореалізації, свобода вибору і різноманіття форм дозвільної активності), в цілому характеризується втратою пріоритетів творчості і духовного розвитку та зміщенням акцентів на розваги і беззмістовне проведення часу. В даний час в сфері дозвілля втрачені позиції традиційних моральних і культурних цінностей, переважають пасивність і споживацтво.

Список використаних джерел

1. Бабенко Н.Б. Соціологія вільного часу і дозвілля. Навч. пос.– К. 2006, С.9-47.

РОЗДІЛ 3.
ГІБРИДНА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА У ДЗЕРКАЛІ
СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

БОРОТЬБА ЗА МІСТО В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Рущенко Ігор Петрович

професор, доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Rushchenko Julia I.

PhD. in Criminology,
Senior Lecturer in Policing and Criminal Investigations,
University of West London, London, Great Britain,

Події весни 2014 р. на Сході та Півдні України дають підстави окреслити специфічний напрямок в теорії гібридної війни [1], пов'язаний з протиборством окремих груп цивільного населення безпосередньо на вулицях і майданах великих міст. Проти України у форматі гібридної війни були використані військово-цивільні операції. Їх зміст полягає в тому, що агресор формує на територіях, які мають бути захоплені, групи з умовно цивільного населення, які виконують завдання відповідно до планів власного генерального штабу і політичного керівництва. Термін «військово-цивільні операції» з'явився вже під час новітньої російсько-української війни. Його, зокрема, застосовує колишній керівник Головного розвідувального управління Міністерства оборони України (1991-1997 рр.) Олександр Скипальський. Він об'єднує під цим терміном будь-які операції противника без застосування зброї з метою посіяти хаос всередині країни[2]. Ми пропонуємо користатися вказаним поняттям у вузькому значенні – як спроби противника організувати псевдопротестний рух, штучно викликати невдоволення населення владою, провести публічні акції під прикриттям демократичних інституцій, розбурхати міжетнічні конфлікти тощо. На весні 2014 р. військово-цивільні операції проводилися у обласних центрах Півдня та Сходу України, в столиці АРК Крим, а також у таких великих населених пунктах, як Севастопіль, Маріуполь,

Слов'янськ, Краматорськ й інших містах Луганської і Донецької областей. На першому етапі агресор ставив на меті занурити регіони України у хаос, паралізувати роботу законних органів влади, а у подальшому – сприяння діям сил спеціальних операцій («зелені чоловічки»), повалення законної влади, проголошення «республік».

Для проведення військово-цивільних операцій в регіонах створювалися псевдосоціальні рухи, які називалися «антимайдан», «гвардія», «самооборона». До них залучалися 1) «опозиціонери» до нової влади, які трансформувалися у колабораціоністів; 2) місцеві кримінальні структури, організовані злочинні групи; 3) місцеві осередки п'ятої колони, що формувалися та підживлювалися останні 20 років; 4) інфільтрована агентура, спеціально сформовані загони, у т.ч. перекинуті через російсько-український кордон контингенти «козаків», «імперців», представників різних російських радикальних угруповань, які використовувалися на території України; 5) місцеві маргінали, так звані «тітушки», у т.ч. контингенти «найманців», які були мотивовані грошима. Усі ці прошарки управлялися, координувалися як із закордону, так і безпосередньо кураторами так званої «русскойвесны» на місцях. В умовах «дефіциту» держави, не виконання силовими структурами своїх завдань по захисту територій, суверенітету країни в усіх без винятку містах, де розгорталися військово-цивільні операції, відбулася стихійна соціальна мобілізація патріотичних сил. Отже, міські простори перетворилися на арену сутичок і простір «вуличної війни», де сторонами були російські сили військово-цивільних операцій і проукраїнський актив громадянського суспільства. Етапи протиборства у Харкові ми вже аналізували у спеціальному дослідженні [3]. На разі спробуємо узагальнити перебіг боротьби в усіх містах. Оскільки агресор використовував стандартні методи і прийоми проведення військово-цивільних операцій в усіх без винятку населених пунктах [4], можна узагальнити кілька типових сторін явища.

Топографія протиборства. Антиукраїнського повстання широких верств населення, на яке розраховував ворог, фактично не відбулося в жодному

населеному пункті. Отже, військово-цивільні операції обмежувалися кількома локальними просторами, проводилися точково та вибірково; і навіть у розпал подій абсолютна більшість населення великих міст вела звичайний спосіб життя. Головним чином боротьба точилася довкола певних символічних місць та будинків, які уособлювали у масовій свідомості фактор влади. В усіх містах такими локаціями були:

Місця збору активістів (біля пам'ятників Леніну збиралися сили спецоперацій, а довкола пам'ятників Т. Шевченку – проукраїнські активісти), в окремих містах – постійно діючі табори, наметові містечка.

Центральні майдани, одна-дві центральні вулиці, де відбувалися масові акції.

Будинки обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, які були мішенню військово-цивільних операцій з метою захоплення влади.

Штаб-квартири осередків ворогуючих сил (в Харкові були факти насильницьких дій, штурмів осередків з використанням вогнепальної зброї, наприклад, 15 березня відбувся штурм будинку «Просвіти» на вул. Римарській).

Будинки регіональних управлінь міліції та СБУ, а також захоплювалися районні відділи міліції, де зберігалася зброя.

Розташування військових частин, управлінь прикордонної служби, які або блокувалися з використанням тактики «живий щит», або штурмувалися у військовий спосіб, як це сталося у Луганську [5].

Співвідношення сил у регіонах. Фінальний результат протиборства, отже, ефективність цивільно-військових операцій, які проводив ворог в містах Півдня та Сходу, залежали від дії багатьох чинників. Ми вважаємо, що ключову роль зіграли співвідношення сил в трьох кластерах регіонального соціуму, що можна умовно відобразити наступною формулою:

$S = [F_{пат.} - F_{кол.}] + [F_{сил.} - F_{зр.}] + [F_{нац.еліта} - F_{п'ятакол.}]$, де:

$F_{пат.}$ – сили громадянського патріотичного активу;

Гкол. – сили колабораціоністів,

Гсил. – силовики, що вірні присязі, на яких можна розраховувати у боротьбі за регіон;

Гзр. – силовики-зрадники, які або самоусунулися, або активно співробітничать з агресором;

Гнац.еліта – місцева «національна» еліта, що залишилася на боці держави;

Гп'ятакол. – представники місцевої еліти (депутати, бізнесмени, представники ЗМІ) на боці агресора.

Якщо підсумкова величина (S) стає від'ємною, то це означає високу вірогідність захоплення влади та фізичної окупації регіону країною-агресором. Але там, де військово-цивільні операції зазнали невдачі, передусім, через спротив українських активістів, пряме вторгнення росіян у 2014 р. не відбулося.

Роль активних меншин. За нашими оцінками, 90-95 процентів населення великих міст не приймала участі у «вуличній війні». Гібридна війна в Україні демонструє, що доля регіону може бути вирішена активними меншинами. Соціальна мобілізація проукраїнських сил виглядала, зі структурного боку, наступним чином: «місцеві лідери» – «основна маса активістів» – «небайдужі громадяни» – «співчуваюча маса». Співвідношення між зазначеними групами лежить у межах 1:10-20. Тобто, якщо в місті є, скажімо, 30 справжніх активних лідерів, які відомі публіці і очолюють якісь громадські структури, то за ними стоять від 300 до 600 активістів (присутні на усіх акціях, підтримують між собою зв'язок через соціальні мережі); а це в свою чергу означає, що є потенціал від 3000 до 10000 «небайдужих», які можуть в певних ситуаціях, але не регулярно, підтримати акції, вийти на вулиці для маніфестації, ходи вулицями тощо. Нарешті, є ще кілька десятків тисяч «вболівальників», які не виходять на акції, але морально підтримують сили опору. Структура колабораціоністів у місті є іншою, бо роль активної меншини тут виконують куратори і керівники спецоперації, які ставлять завдання підконтрольним

колам, тиснуть на своїх агентів, фінансують заходи тощо. Вони, як свідчить аналіз подій, мобілізували антиукраїнський актив з лав різних місцевих політичних сил (основний рекрут давали комуністи, «вітренківці», ветеранські організації) та проросійських організацій, мережа яких створювалися заздалегідь у Криму та обласних центрах Півдня і Сходу України. До лав колабораціоністів, як свідчили події, долучалися також різні прошарки: від маргіналів, які хочуть на цьому заробити гроші, до ідейних «імперців», «радянських людей», «професійних українофобів» тощо. Ця маса мала шанс значно збільшитися на нетривалий час, якщо використовувався адміністративний ресурс, наприклад, примусово мобілізувалися так звані «бюджетники», або на публічну акцію приводилися шахтарі (мало місце на Донбасі). Без адміністративного ресурсу, як показали події в Харкові та Одесі, лави активних колабораціоністів не перевищували 1-2 тис. осіб.

Основні форми боротьби. У якісь моменти застосовані методи боротьби за місто могли бути симетричними, але зберігалася суттєва різниця в тактиці дій. Колабораціоністи використовувалися агресором за певними схемами, наприклад, потрібно було провести заплановану акцію для зйомки операторами московських телеканалів або захопити будівлю обласної державної адміністрації та проголосити з її стін «республіку». В Донецьку та Луганську, де місцева «еліта» співробітничала з агресором, тактика полягала в тому, аби імітувати захоплення обласної чи міської ради, а депутати, що очікували на події, мали «під тиском вулиці» проголосувати за потрібні рішення. В таблиці 1 нами зібрані певні форми боротьби і тактичні засоби з обох боків. Останні три форми, які використовували патріотичні сили, з'явилися трохи пізніше в умовах затяжної війни.

Фінал «вуличної війни». 27.04 2014 р. у Харкові, 02.05 в Одесі відбувся злам на користь єдиної України завдяки діям громадянських активістів, які застосовували силовий опір. Вирішальну роль зіграла молодь – організовані групи футбольних вболівальників (фани) та члени право-радикальних організацій. Регіони уникнули війни і масового вимушеного переселення,

втечі людей від окупації. 28. 04. 2014 р. сталися останні не численні публічні зібрання українських активістів в Луганську і Донецьку, проти яких було застосовані методи тероризування з боку колабораціоністів.

Таблиця 1 – Форми боротьби в містах

Патріотичний актив	Колабораціоністи
<p>Пасивна демонстрація незгоди з проявами та гаслами сепаратизму.</p> <p>Охорона адміністративних будівель.</p> <p>Бойові зіткнення з використанням холодної зброї.</p> <p>Інформаційна і контрпропагандистська діяльність.</p> <p>Інформування правоохоронних органів.</p> <p>Волонтерство.</p> <p>Зрив провокацій.</p> <p>Рух територіальної самооборони.</p>	<p>Тактика керованого хаосу.</p> <p>Намагання спровокувати масову непокору і повстання.</p> <p>Тероризування патріотів.</p> <p>Захоплення адміністративних будівель з використанням холодної і вогнепальної зброї.</p> <p>Проголошення «народних республік».</p> <p>Захоплення зброї на складах і у рушпарках, утворення озброєння загонів.</p> <p>Координація дій з командами московських пропагандистів та кураторами.</p>

Регіон Донбасу було занурено у війну, кількість вимушених переселенців з цих міст і сіл перевищує 2 млн. осіб.

Досвід боротьби в регіонах за умов, коли держава не була здатна виконувати властиві їй функції захисту кордону, суверенітету, монополії на використання насильства та зброї, засвідчує – пересічні громадяни мають право на власноручну відсіч агресії. Ми пропонуємо доповнити Конституцію України статтею приблизно наступного змісту:

«Громадяни України в умовах зовнішньої агресії, і невиконання державними інституціями у повному обсязі обов'язків по захисту територіальної цілісності країни, мають право на силовий опір щодо агресора та його посібників (колабораціоністів). Держава мусить надати патріотичним громадським структурам усі необхідні засоби оборони нелетального і летального характеру. В мирний час кожен громадянин, що немає обмежень, пов'язаних зі станом здоров'я, судимостями, має право пройти військову підготовку, брати участь у підрозділах територіальної самооборони. Держава сприяє в цьому громадянським активістам та забезпечує процес військової підготовки матеріально відповідно до закону».

Список використаних джерел

1. Hoffman F., Hybrid Warfare and Challenges / F. Hoffman // JFQ. – 2009. – Iss. 52. – 1st quarter. P.34-39.
2. Eve Hunter and Piret Pernir, “The Challenges of Hybrid Warfare,” ICDS Analysis, April 2015, URL: http://www.icds.ee/fileadmin/media/icds.ee/failid/Eve_Hunter_Piret_Pernik_-_Challenges_of_Hybrid_Warfare.pdf
3. Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: моногр. Х. : ФОП Павленко О.Г., 2015, 268 с.
4. Магда Е.В. Гибридная война: выжить и победить. Х. : Виват, 2015, 320 с.
5. Березовець Т. Анексія: острів Крим. Хроніки «гібридної війни». К. : БрайтСтарПаблішинг, 2015, 392 с.
6. Galeotti M. Hybrid Wars a War on Governance / M. Galeotti, O. Manea // Small Wars Journal. – 2015. – August 19. – URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance>.
7. Россия перешла к новому виду борьбы против Украины – экс-глава ГУР // <http://obozrevatel.com/politics/51394-rossiya-pereshla-k-novomu-vidu-borbyi-protiv-ukrainyi-eks-glava-gur.htm>

8. Рущенко І.П., Рущенко Ю.І. Гібридна агресія та громадянський спротив у Харкові 2014 р.: уроки першої фази російсько-української війни. Український соціум. 2016. №3 (58). С.88-99.

9. Рущенко І.П. Підривні соціальні технології (з досвіду російсько-української гібридної війни). Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2015. Вип. 9. С.35-43.

10. Кононов І. Ф. Бой за Луганський погранотряд: реконструкція подій з його учасниками. Вісник Луганського національного університету. 2016. №5 (310). С.42-76.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ : ТЕРЕНІВ ПІДПОРЯДКОВАНИХ УКРАЇНИ ТА ОКУПОВАНИХ

Скляр Володимир Миколайович

професор, доктор історичних наук, завідувач кафедри українознавство,
культурологія та історія науки, Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Надзвичайно важливе, не лише наукове, але й суспільно-політичне значення мають дослідження чисельності населення окупованих українських земель, зокрема Донецької та Луганської областей. Найбільш повною репрезентативною джерельною базою для такого дослідження можуть слугувати матеріали Всеукраїнського перепису населення 2001 року, з урахуванням чисельності населення окремих міст обласного підпорядкування та районів Донеччини та Луганщини.

Хоча за час, який пройшов після перепису 2001 року до 2014 року, коли розпочалася агресія проти України, відбулися значні зміни (скорочення) в чисельності всього населення Донбасу. Ці зміни були спричинені депопуляційними та міграційними процесами. Ще істотніше зменшилася чисельність населення окупованої частини Донецької та Луганської областей протягом 2014–2019 рр. у результаті «гібридної війни»: багато людей

загинуло, ще більше стали каліками. Сотні тисяч вимушені стати біженцями і переселилися до інших областей України чи виїхали за кордон.

Останніми роками активізувалося наукові дослідження історії та сучасного стану Донбасу, а також Криму. Дослідженню нинішньої ситуації в Донбасі та його історії присвячений насамперед доробок науковців НАН України, зокрема Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського [2], Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса [4, 11, 13], Інституту історії України [5, 6, 9], Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи [1, 10, 12], а також Національного інституту стратегічних досліджень [3, 7] та Київського національного університету ім. Тараса Шевченка [15]. Значну наукову цінність мають також й унікальні наукові студії щодо історії Донбасу, проведені Х. Куромією [8].

Отже метою данної роботи являється спроба визначення чисельності населення підконтрольних Україні та окупованих теренів Донбасу на засадах аналізу статистичних матеріалів, які характеризують ситуацію, що склалася з початком окупації. Аналіз статистичних даних Держкомстату України проводився з урахуванням населення як Донбасу у цілому, так і окремо Донецької та Луганської областей.

Донецька область. Серед 28-ми міст обласного підпорядкування окупованими є 13: Донецьк, Макіївка, Горлівка, Єнакієве, Харцизьк, Торез (Чистякове), Сніжне, Шахтарськ, Дебальцеве, Ясинувата, Кіровське (Хрестинівка), Докучаївськ, Жданівка. Поміж 18-ти районів області повністю чи частково окуповані 9, з них 3 – повністю: Шахтарський, Амвросіївський, Старобешівський; 2 – майже повністю: Новоазовський, Тельманівський (Бойківський); 4 – частково: Ясинуватський, Артемівський (Бахмутський), Волноваський, Мар'їнський.

У цих міськрадах та районах за переписом 2001 року мешкало 2 696 732 особи, що становило 55,88% всього населення області (з 4 825 563). Українська влада контролює 15 міст обласного підпорядкування та 9 районів

повністю та ще частково територію 6-ти районів, дезосереджувалося 2 128 831 осіб, що складало 44,12% загальної чисельності населення Донеччини [15].

Тобто, переважна більшість всього населення Донецької області опинилася на окупованих теренах. Варто зазначити, що навесні 2014 року підконтрольними Україні залишалися лише 5 західних та південно-західних районів Донеччини. До того ж, за Мінськими угодами під контролем України повинні були бути міста Дебальцеве та Докучаївськ.

Луганська область. Поміж 14-ти міст обласного підпорядкування окупованими є аж 11: Луганськ, окрім міста Щастя, підпорядкованого Луганській міськраді, Красний Луч (Хрустальний), Алчевськ, Краснодон (Сорокине), Свердловськ (Довжанськ), Стаханов (Кадіївка), Ровеньки, Антрацит, Брянка, Кіровськ (Голубівка) та Первомайськ (частина території Первомайської міськради залишилася під контролем української влади).

Серед 18-ти районів області повністю або частково окупованими є 8, з них 5 – повністю: Лутугинський, Свердловський (Довжанський), Краснодонський (Сорокинський), Антрацитівський, Перевальський; 2 – майже повністю: Слов'яносербський та Попаснянський та 1 – частково: Станично-Луганський. Разом у всіх окупованих міськрадах та районах – 1 724 869 осіб, що складало 67,90% загальної чисельності населення Луганщини (з 2 540 191 особи)[15].

Тобто, дві третини всього населення Луганської області опинилися на окупованих теренах. Вільними від окупації повністю залишилися 10 північних районів, а також 3 райони частково. Не окупованими є лише 3 міста обласного підпорядкування Луганщини: Лисичанськ, Северодонецьк, Рубіжне, хоча і ці міста в травні-липні 2014 року не контролювалися українською владою. На підпорядкованих Україні теренах області зосереджувалося лише 815 322 особи, що складало 32,10% загального числа населення Луганщини [14].

Донбас. У цілому із 42-х міст обласного підпорядкування Донбасу окупованими є 24, у тому числі й обидва обласні центри. Із 36-ти районів повністю чи частково окуповані 17. На окупованих теренах Донбасу мешкало

4 421 601 особа, що становило 60,03% загальної чисельності населення цих двох областей (із 7 365 754 осіб). На не окупованій території Донбасу зосереджувалося лише 2 944 153 осіб (39,97%)[15].

Тобто, переважна більшість всього населення Донбасу опинилася на не підконтрольних Україні територіях.

Крим. Повністю окуповані також АР Крим та Севастополь (12 міст обласного підпорядкування та 14 районів). Загальна чисельність населення Криму – 2 401,0 тис. осіб, у тому числі: АР Крим – 2 024,0 тис. осіб, Севастополь – 377,0 тис. осіб[14].

Тимчасово окуповані території України. У цілому в окупованій частині Донбасу та в Криму в 2001 році мешкало 6 922,6 тис. осіб, що складало 14,3% загальної чисельності населення України – 48 240,9 тис. осіб. Із 490 районів України окупованими частково чи повністю є 31 район (6,3% загальної кількості районів). Із 177 міст обласного підпорядкування окупованими є 36 міст (20% загальної їхньої кількості). Тобто, нині окупованими в Україні є 67 адміністративно-територіальних утворень [14].

Загальна площа України – 603,7 тис. кв. км. Крим – 27,1 тис. кв. км. Сукупна площа Донецької та Луганської областей – 53,2 тис. кв. км, з них близько 18 тис. кв. км. – окуповані терени. У цілому під російською окупацією в Криму та Донбасі опинилася територія площею 45 тис. кв. км, що становить 7,5% території України, що майже удвічі менше, ніж частка населення цих теренів серед усього населення України – 14,3%.

Такі відмінності спричинено тим, що окуповані частини Донеччини та Луганщини належать до найбільш урбанізованих теренів України. Зокрема, серед загальної чисельності населення Донеччини частка міського населення досягала 90,05%, а серед усього населення Луганщини – 85,96% [14].

Таким чином, територіальні та демографічні втрати України, внаслідок агресії з боку Росії, є досить значними. Для порівняння, площа тимчасово окупованих територій України є навіть більшою, ніж площа Швейцарії (41,3 тис. кв. км), Нідерландів (41,5 тис. кв. км) або Данії (43,1 тис. кв. км). А за

чисельністю населення, яке опинилося на окупованих землях України (6,9 млн. осіб) наближається до Болгарії (7,2 млн. осіб) чи Швейцарії (7,6 млн. осіб). До того ж, чисельність населення на окупованих землях була фактично такою ж, як і у п'яти західних областях України у 2001 році разом взятих: Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Волинській та Рівненській [14].

Отже, в результаті агресії Росії під чужинецькою окупацією опинилися значна частина території України та її населення. Це величезні втрати території України (7,5%, 45 тис. кв. км) та її демографічного потенціалу (14,3%, 6,9 млн. осіб). Під окупацією повністю чи частково опинилося населення 36 міст обласного підпорядкування та 31 району. Досить багато мешканців Криму, а особливо Донбасу, стали біженцями. На Донбасі продовжують гинути українські військові та цивільне населення від збройних атак сепаратистських терористичних угруповань. Тому чисельність населення на окупованих теренах нині значно менша, ніж до початку «гібридної війни».

Рано чи пізно Україна відновить свою територіальну цілісність у міжнародно визнаних державних кордонах. Проте, чим довше триватиме окупація, тим важче буде здійснюватися процес реінтеграції населення цих теренів до українського соціуму. В умовах окупації буде продовжуватися інтенсивне зросійщення населення як у Криму, так і на не підконтрольній Україні частині Донбасу. Агресія Росії, окупація нею Криму та частини Донбасу ще раз переконливо засвідчує, що і нинішня кремлівська влада продовжує проводити традиційну імперіалістичну політику, прикриваючись ідеями «Русского мира», де немає місця незалежній Україні. На початку ХХІ ст. українство змушене захищати свій європейський цивілізаційний вибір. Тому консолідація українського загалу в боротьбі за незалежну Україну, інтеграції її до євроатлантичних структур є нагальним завданням української еліти.

Список використаних джерел

1. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики. Доповідь / Е.М. Лібанова та ін. К.: ІДСД ім. М.В. Птухи, 2015. 167 с.
2. Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України: матеріали Круглого столу (ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, м. Київ, 22 вересня 2015 року). К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2015. 276 с.
3. До другої річниці агресії Росії проти України (20 лютого 2016 року) / Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: НІСД, 2016. 32 с.
4. Донбас в етнополітичному вимірі / В. Котигоренко та ін.. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.
5. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи. Аналітична доповідь / В. Смолій, С. Кульчицький, Л. Якубова. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.
6. Донбас і Крим: місце в модерному національному проекті (аналітична записка) / В. Смолій та ін.. К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 66 с.
7. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / В.П. Горбуліна та ін. – К.: НІСД, 2015. 474 с.
8. Куромія Х. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 510 с.
9. Кульчицький С., Якубова Л. Триста років самотності: український Донбас у пошуках смислів і Батьківщини. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. 720 с.
10. Лібанова Е., Дмитренко М. Чому саме Донбас став місцем національної трагедії? Пошук неполітизованої відповіді на політичне питання

/ Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2015. № 5-6 (79-80). С. 4-55.

11. Ніколаєць Ю.О. Поселенська структура населення Донбасу: (етнополітичний аспект динаміки): монографія. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 188 с.

12. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі. Національна доповідь. / Е.М.Лібанова та ін. – К.: НАН України, 2015. 363 с.

13. Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання. Аналітична доповідь / О.О. Рафальський та ін. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 268 с.

14. Розрахунки за статистичними матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року.

15. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право: монографія / За ред.О. Задорожнього. – К.: КІС, 2014. 1016 с.

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ

Сутула Оксана Анатоліївна

старший викладач кафедри соціології та політології,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Актуальність статті обумовлена тим, що соціально-політичні події в Україні свідчать про актуалізацію проблеми партійної системи як складової політичного процесу. Важливість аналізу категоріального апарату, типології, структури і функцій партійної системи викликана необхідністю постійного формування та уточнення концептуальних засад.

Метою статті виступає розгляд теоретико-методологічних засад партійної системи в історичній ретроспективі як важливого чиннику у подоланні кризового стану українського суспільства.

Характеризуючи розробленість подібної дослідницької проблематики в світовій та українській партології, слід зазначити, що відомі закордонні фахівці М. Дюверже, С. Ліпсет, Ж. Блондель, П. Меїр, Р. Міхельс, Дж. Сарторі, Х. Лінце та інші аналізуючи сучасний стан та перспективи розвитку партій як політичних інститутів вказують на безпосередній зв'язок та вплив між партійною та виборчою системами. Проблеми впливу електорального процесу на становлення партійної системи в контексті українських реалій досліджуються в працях вітчизняних науковців Н. Гончарука, І. Кресіної, Г. Малкіна, Р. Мартинюка, Є. Назаренка, І. Поліщука, М. Примуша, В. Шаповала, Ю Шведи та інших. Дані роботи всебічно аналізують походження й розвитку партійної системи з точки зору різноманітних методологічних концепцій, а також показують їхню залежність від характеру політичних режимів.

В сучасному розумінні політична партія – це громадське утворення, що має за мету вибороти владу в державі, утримати її, ефективно використовувати, реалізуючи політичну волю громадян [1]. Основним призначенням партії є політична освіта на населення на надання організованого характеру їх діям для захисту власних інтересів. Виходячи з історичної ретроспективи політичні партії створюються як інструмент боротьби за владу та перенесення різних ідеологічних установ у реальну політику держави.

Розглянувши в історичній ретроспективі теоретико-методологічні засади партійної системи, зазначимо, що еволюція класифікації партійних систем відбиває реакцію вчених на соціально-політичні зміни які відбувалися в світі. Дослідники розробили більш складні типології, включаючи нові критерії класифікації, переглянули концептуальні положення у типології партійних систем.

Внесок М. Дюверже та Дж. Сарторі у розвиток партійних систем пов'язаний з розширенням типології багатопартійних систем. Вони вважали, що основною перевагою багатопартійності є максимальне представництво

різних соціальних прошарків, інтересів, поглядів через політичні партії, які між собою конкурують. В свою чергу політична система отримує шанс стати більш збалансованою за рахунок появи ідеологічно різних політичних сил на політичному полі. А. Сіароф звертав особливу увагу на категоріальний апарат багатопартійних систем, вказуючи на варіативність та флуктуацію. Так, вчений наводив приклад, що більшість європейських держав після Другої світової війни, наприклад, Нідерланди, Данія, Бельгія, Австрія, долаючи політичну кризу пройшла через шість різних типів партійних систем [2, р. 71].

З точки зору ідеологій Ж. Блондель розглядає лише партії, які сповідують такі загальновідомі ідеології, як комуністична, соціалістична, ліберальна, християнська та консервативна. Таким чином, типологія партійних систем Ж. Блонделя за наявними трьома критеріями має такий вигляд: 1) двопартійна система, в якій дві великі партії отримали сумарно більше 75% голосів виборців; 2) система «двох з половиною» партій, де має місце дві великі партії та третя, що за рівнем підтримки суттєво поступається двом іншим; 3) багатопартійна система з домінуючою партією, особливістю якої є те, що одна партія займає провідні позиції в партійній системі за наявності інших партій; 4) багатопартійна система без домінуючої партії, де жодна з партій за впливовістю не переважає інші [3]. Решта типів партійних систем відносяться до багатопартійних, але поділяються на два типи: з домінуючою партією і без домінуючої партії.

П. Маїр, аналізуючи розвиток партійних систем, з'ясував що майже немає випадків системи поляризованого плюралізму, за винятком історичних прикладів, тоді як система поміркованого плюралізму зустрічається частіше і має суттєві варіації. Вчений запропонував класифікацію партійних систем на основі кількісного критерію: 1) система великих партій (якщо дві найбільші партії разом отримують більше 80% місць у парламенті); 2) система середніх партій (якщо дві найбільші партії мають 65% місць, а 35% місць розподіляють

між собою решта партій); 3) система малих партій (якщо дві найбільші партії отримують 42% місць, а 58% належать решті партій) [3].

Внаслідок особливостей історичного і політичного розвитку України, насамперед, утворення держави за умови незавершеності формування нації, соціально-економічної кризи, переформування еліти та контреліти питання стосовно функціонування партійної системи України та напрямків її розвитку виявилось надзвичайно складним і дискусійним.

Особливістю української партійної системи є її стрімка мультипартійність. В класичному розумінні метою мультипартійності є максимальне забезпечення присутності різних соціальних і політичних груп у парламенті для побудови міцної партійної системи.

Сучасна партійна система України виступає симбіозом деяких елементів патерналістського суспільства і сучасної держави. Так, для України була характерна персоналізація влади, коли для політичної самоідентифікації мас головним є не політичні програми, а особистість політичного лідера. Іншою ознакою є клієнталізм, або патронажні відносини – це поширення етнічних, регіональних, сімейно-родинних і подібних зв'язків на політичну сферу. Розподіл посад, міністерських портфелів, пільг тощо багато років здійснювалося саме за цими критеріями. Наслідком таких відносин став високий рівень корупції майже в усіх структурах та сферах українського суспільства. У реальності вищезазначені умови призвели до формування квазіпартійної партійно-парламентської системи, яка не відповідала політичним викликам та раціональній складовій прийняття рішень. Вже з 1994 р. президент Л. Кучма почав розбудову власної патронажно-клієнтарної мережі та намагався налагодити відносини з регіональними бізнес-групами – донецькою та дніпропетровською. Особливо ці процеси прискорилися, коли у партійному будівництві активну участь почали брати представники бізнесу. Все це зумовило розірваність зв'язків між партіями і суспільством та суспільством і владою. Після виборів до Верховної Ради у 2012 р. «Партія регіонів» змогла стати домінуючою партією у парламенті, що забезпечило

президенту повний контроль над парламентом, а з часом, за допомогою партійного ресурсу, влада працювала за принципами суперпрезиденталізму.

Політичні сили постійно знаходяться у процесі перетворень, розпаду, об'єднання, реорганізації, що зумовлює крайню нестійкість партійної системи. Така тенденція чітко прослідковувалася на позачергових парламентських виборах 2014 року, в яких брали участь 29 політичних партій та блоків. До парламенту пройшли шість політичних сил: два блоки – Блок Петра Порошенка та Опозиційний блок і чотири партії – Народний фронт, Радикальна партія, Батьківщина, Самопоміч.

Після Євромайдану відбулося перезавантаження партійної системи України. Патронажно-клієнтарна мережа на базі Блоку Петра Порошенка була більш сформована та інституціоналізована. Надані політичні преференції допомогли залучити позафракційні та конкуруючі парламентські групи до призначення головою уряду В. Гройсмана та інших політиків на міністерські посади з президентської команди.

Поразка попередньої влади на виборах 2019 р. була спричинена наступними факторами: 1) погіршенням соціально-економічної ситуації в країні, що було зумовлено втратою більше 20% економічного потенціалу та 13,7% території; 2) різка девальвація гривні призвела до зросту інфляції в державі; значним збільшенням витрат на оборону через війну з Росією (за 2014-2018 рр. з 15,2 до 83,3 млрд. грн); 3) початком проведення масштабних реформ, які в більшості випадках не набули широкої популярності у населення; 4) неспроможністю влади завершити російсько-українську війну; 5) конфронтаційні відносини всередині еліти, які посприяли становленню та функціонуванню неконсолідованої демократії.

У 2019 році Міністерством Юстиції було зареєстровано 352 партії [4].

На парламентських виборах 2019 р. внаслідок ситуаційної підтримки електорату абсолютну більшість місць у парламенті (294 з 424) вперше одержала одна партія – «Слуга народу». Показовим є те, що по-перше, дана структура за відносно короткий термін перетворилася з віртуальної у реальну

партію влади в Україні; по-друге, переважна більшість депутатів не мають досвіду ані політичної, ані управлінської діяльності, що призвело до виникнення «кишенькового парламенту»; по-третє, партія «Слуга народу» монополізувала владу: 19 з 23 комітетів Верховної Ради та сформований уряд. Як свідчить політична практика, в такому випадку політична партія перетворюється на єдиного дієвого суб'єкта в електоральному полі та отримує потужний імпульс для створення кумулятивного ефекту влади.

Політичний режим, що зараз формується в Україні слід розглядати як делегативну демократію, яка має популістський характер. Але треба бути обачливими, оскільки під гаслами популізму та шляхом використання інструментарію демократії владу можуть здобути особи, які не беруть реальної участі в будівництві та кристалізації партійної системи. З іншого боку це свідчить про невідповідальність значної частини електорату до власного вибору, про відчуженість суспільства від політики.

Вищезазначені процеси вимагають від науковців більше уваги приділяти вивченню політичних партій як суб'єктів електорального процесу в Україні. Сучасна мультипартійна система перетворилася на політичне поле партійних субститутів, які за допомогою неформальних видів електорального капіталу, приходять до влади. Партійний субститут – це формалізована патронажно-клієнтарна мережа, яка базується на владному або олігархічному ресурсі та являє собою політичний проект, оформлений в інститут політичної партії. Ці субститути не мають належного контролю з боку громадянського суспільства, мають слабку легітимність. Вони формуються згори і мають закритий стратифікаційний характер. У сучасних українських реаліях партійна система класифікується не за ідеологічними засадами, а за такими функціональними ознаками, як політичні складові провідних фінансово-промислових груп, створення конкурентоспроможних технічних політичних кандидатів, партій, блоків, метою яких виступає не перемога на виборах, а перетягування голосів у реально прохідних політичних суб'єктів. Такі

особливості характерні для квазіпартійної системи, яка моделює своє існування в контексті неопатримоніальної політичної системи.

Список використаних джерел

1. Кормич Л. І. Формування партійної системи сучасної України / Л.І. Кормич, Д. С. Шелест; Одес. нац. юрид. акад. – О.: «Кобза», 2000. – 192 с.
2. Дюверже М. Политические партии /М. Дюверже. – М.: Акад. проект, 2000. – 558с.
3. Фисун А. А. Украинская неопатримониальная демократия: формирование, специфика и тенденции развития / А. А. Фисун // Ойкумена: Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций / Под ред. А.А. Фисуна. – Харьков: Золотые страницы, 2011. – Вып. 8. – С. 119-127.
4. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01.01.2019 року. – URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561>

РОССИЙСКАЯ ПРОПАГАНДА ПРОТИВ УКРАИНЫ: ОСНОВНЫЕ ПОСЫЛЫ, УЯЗВИМЫЕ ГРУППЫ НАСЕЛЕНИЯ И СПОСОБЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Криворучко Максим Геннадійович

аспірант другого курсу кафедри соціології та політології, факультету соціально-гуманітарних технологій, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Вот уже 5 лет против Украины ведется гибридная война. За это время было применено множество различных методов злонамеренного вмешательства, начиная от информационной агрессии и заканчивая полноценными боевыми действиями. При этом, первое было актуально на протяжении всего конфликта и будет таковым еще долго. Информационная агрессия в целом, и дезинформация в частности, отличается от прочих

методов тем, что обходится агрессору относительно дешево, при наличии возможности регулярного применения и достаточно высокой эффективности. Адаптироваться к внезапно возникшей угрозе удалось далеко не сразу. На начальных этапах гибридной войны против Украины информационные воздействия и сконструированная противником альтернативная реальность в медиапространстве нанесли огромный ущерб и сыграли одну из ключевых ролей при оккупации Донбасса и аннексии Крыма.

Всё это актуализировало проблематику изучения информационной войны и методов противостояния ей как для украинских, так и для зарубежных исследователей. Исторические аспекты появления, текущее положение и новые проявления информационных войн исследовались такими учеными как М. Либики, Г. Почепцов, П. Шевчук, Л. Леонтьев. Проблемам влияния на массовое сознание посвящены работы Г. Тарда, Г. Лебона, К. Юнга, Е. Фрома, У. Макдаугола. В контексте гибридных войн влияние на массовое сознание исследовали Д. Ольшанский, М. Каклюен, И. Панарин, Б. Грушин, С. Кара-Мурза, В. Лисенко, А. Чернов, Г. Почепцов. В то время как в России проблематикой информационных войн занимались еще с 90-х годов такие ученые как Г. Грачев, С. Зелинский, А. Манайло, С. Расторгуев, В. Березин, А. Назаретян, в Украине эта тема привлекла активный интерес ученых только с 2013 года. Наиболее плодотворными авторами в этой области являются Г. Почепцов, Н. Семен и М. Кица.

Термин “информационная война” впервые был употреблен Томасом Роном в отчете под названием “Системы вооружения и информационная война” в 1976 году. Он отмечал, что информационная составляющая является неотъемлемым компонентом американской экономики и может стать уязвимой целью в мирное или военное время. После публикации отчета эта проблема получила распространение в СМИ и среди военных. В результате активного обсуждения был сделан вывод о том, что информация может быть как целью, так и оружием.

Профессор Б. Юськов определяет информационную войну или “информационно-психологическое воздействие” как целенаправленное производство и распространение специальной информации, которая непосредственно влияет на функционирование информационно-психологической среды общества [1].

Теоретик Мартин Либики выделяет 7 форм информационной войны, одной из которых является психологическая, к которой относится пропаганда и деморализация.

Пропаганда – попытка манипулировать общественным сознанием путем использования средств массовой информации. Пропаганда является, пожалуй, самым распространенным оружием психологической войны. Манипуляция человеческим сознанием происходит с помощью радио и телепередач, газет, листовок и других средств передачи информации. Чтобы сообщение считалось пропагандой, оно должно соответствовать трем критериям:

- наличие осознанной попытки манипулировать мнением других людей;
- в сообщении представлена лишь одна из сторон конфликта, таким образом, создается впечатление, что оно является безоговорочной истиной;
- намерение, которое содержится в сообщении, тщательно замаскировано, чтобы слушатели не воспринимали его как пропаганду [2].

Дезинформация — распространение искаженных или заведомо ложных сведений для достижения пропагандистских, военных (введение противника в заблуждение) или других целей [3].

Основными темами, которые активно продвигает российская машина пропаганды являются:

- Украина – это страна, обреченная на провал. Основной целью является дискредитация власти, активно продвигаются сюжеты о неспособности властных органов принимать решения, отсутствие реальной власти у политиков, так как она сосредоточена у олигархов, повальной коррумпированности.

- Украинского государства не существует и никогда не существовало. Фундаментальная идея, которая продвигается рядом деятелей уже давно, путем постоянных попыток переписать историю и стереть с ее страниц сам факт существования украинского государства, что в свою очередь оправдывает идею передела его территорий.

- украинцы опасны как для россиян, так и для мира в целом. Тот самый образ кровожадных бандеровцев, захвативших власть и терзающих русскоязычное население, безжалостных карателей на Донбассе, распинаящих младенцев. Направлен этот посыл больше на россиян и окружающий мир, чем на самих украинцев, которые, впрочем, тоже долгое время были склонны (а некоторые склонны и сейчас) верить в это по отношению к западной части государства и зоне АТО. Основным реципиентом являются граждане России, в головах которых украинцы должны оставаться абсолютным злом, против которого допустима агрессия и на борьбу с которым стоит выделять ресурсы.

- Украина нарушает (минские) договоренности. В условиях условно замороженного конфликта на Донбассе наилучшим способом отвлечь мир от своих действий — это обвинение противника, в данном случае в нарушении договоренностей, чтобы в очередной раз напомнить о кровожадной сути бандеровского режима.

- Все любят Россию. Масштабная работа, направленная на то, чтобы граждане страны, которая подвергается агрессии не видели в агрессоре врага и даже наоборот, порицали собственную власть за излишнюю и неоправданную агрессию. Для граждан России продвигается идея о том, что в Украине многие недовольны властью и желают поскорее присоединиться к России.

Но, очевидно, что послы пропаганды доходят далеко не до всего населения, а если и доходят, то у многих вызывают лишь улыбку. Как и любое другое, украинское общество неоднородно и состоит из множества групп людей, каждая из которых обладает своей собственной, специфичной культурой, что определяет их реакцию на различные события и

информационные меседжи. Естественно, что и в плане защищенности от гибридных угроз, характеристики этих групп населения сильно отличаются. Некоторые люди пропаганду игнорируют, некоторые проверяют, а некоторые, по тем или иным причинам, охотно принимают на веру первый попавшийся источник, в дальнейшем отстаивая идею, им предложенную.

Кросскультурные исследования в контексте изучения гибридной агрессии позволяют достигнуть более глубокого понимания уязвимостей конкретного общества и предотвращать возможные злонамеренные вмешательства.

Одним из ключевых аспектов защищенности населения является уровень восприимчивости дезинформации. Это сложный показатель, который складывается из многих характеристик, среди которых популярность на территории пророссийских СМИ, подконтрольных Кремлю социальных сетей и ресурсов, уровень информационной грамотности населения, профессионализм национальных СМИ, а также существующие у населения установки и стереотипы, опыт.

В данный момент исследования [4] говорят по меньшей мере о 4 группах риска:

1) Молодежь, многие представители которой не всегда способны критически мыслить, склонны действовать импульсивно и охотно подхватывать риторику кремлевской пропаганды, если ее правильно подать. Именно молодежь зачастую становится основной силой различного рода протестов.

2) Пожилые люди, которые всё еще склонны ностальгировать по советскому союзу и коммунистическому прошлому. В их умах надежно укоренились идеи патернализма, что умело используют пропагандисты Кремля. Помимо этого, в большинстве своем, эта категория населения плохо владеет информационными технологиями и имеет достаточно ограниченное количество источников информации.

3) Привыкшие к российскому медиаконтенту граждане, которые принципиально не смотрят украинские источники и предпочитают использовать российские социальные сети. Живущие в своей альтернативной, созданной Кремлем реальности, всё еще остаются одной из главных уязвимостей украинского общества.

4) Прихожане РПЦ, через которую уже многие годы транслируются все основные информационные послы Кремля. Даже несмотря на клеймение филиалов РПЦ на территории Украины, их влияние остается значимым и требует внимания.

Помимо перечисленного, сейчас довольно уязвимой категорией становятся военные, участвовавшие в АТО. Их недовольство политикой нового правительства в совокупности с готовностью к решительным действиям может подогреться противником для дестабилизации ситуации и ослабления обороноспособности страны. Хотя о военном перевороте в реалиях современной Украины речи не идет.

Выделение этих групп и их дальнейшее исследование позволяет лучше понимать мышление, страхи, стереотипы, на которых противник может строить свою стратегию пропаганды. Эти группы населения требуют особого внимания и дополнительной работы, направленной на предупреждение возможных попыток противника на них повлиять.

Повышение сопротивляемости населения к дезинформации сейчас становится одним из ключевых способов укрепления обороноспособности страны. Для эффективной реализации этой задачи могут применяться как уже существующие методы, вроде проведения мастер-классов, лекций среди населения, подавления вражеских СМИ на своей территории и разоблачения уже запущенных фейков, так и специфические, которые сейчас активно предлагаются, к примеру, создание национальной системы оповещения журналистов и властей о периодах повышенной опасности дезинформации. Для успешного ввода, дезинформации, как правило, необходимо подходящее время или событие, соответственно, в большинстве случаев эти “вбросы”

можно предугадать и максимально оперативно отследить. Достаточно эффективным было бы и включение в обязательную программу школ и университетов специального курса, посвященного развитию критического мышления и информационной грамотности, ведь вероятность того, что эти знания перестанут быть актуальными в ближайшие 10 лет - крайне мала, а польза для обороноспособности страны – очевидна.

Список використаних джерел

1. Юськів Б. М. Опорний конспект лекцій з дисципліни “Інформаційні війни” / Б. М. Юськів. – Рівне: РІС КСУ, 2003. – 55 с.
2. Политическая наука: Словарь-справочник. сост. проф пол наук Санжаревский И.И. 2010.
3. Противодействие фейкам: у кого стоит поучиться Киеву и чему мы можем научить других. – URL:<https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2018/05/31/7082420/>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Cordelia Ongerth – BA Political Science & History, University of California, Berkeley US Peace Corps TEFL Volunteer, (USA);

Rushchenko Julia I. – PhD in Criminology, Senior Lecturer in Policing and Criminal Investigations, University of West London, (London, Great Britain);

Агаларова К.А. – канд.соціол.наук, доцент, кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Байдак Т.М. – канд. соціол. наук, доцент, доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, (м. Харків, Україна);

Бірюкова М.В. – д-р. соціол. наук, доцент, професор кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків, Україна);

Болотова В.О. – канд. соціол. наук, доцент, кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, (м. Харків, Україна);

Бурега В.В. – д-р соціол. наук, професор, завідувач кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Голованов Б.Д. – канд.філос.наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Горбов В. В. – канд. соціол. наук, доцент кафедри соціології, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана», (м. Київ, Україна);

Горбова Ю. С. – канд. соціол. наук, директор науково-дослідного Інституту соціологічних досліджень, доцент ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана», (м. Київ, Україна);

Григорьев Д. – Ph.D., Oregon Health & Science University, (Portland, USA);

Григор'єва О. В. – terapeuta z integracji sensorycznejsg Niepubliczny Punkt Przedszkolny „Effectis” (Poland);

Григор'єва С.В. – старший викладач кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Даніленко А. О. – аспірант кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Дигун К. Г. – студентка 4 курсу, гр. СГТ-516а Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Ігнатенко О. В. – студентка 4 курсу, спеціальності 054 «Соціологія», ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана», (м. Київ, Україна)

Калагін Ю. А. – д-р соціол. наук, професор кафедри соціології та політології Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Козлова О.А. – старший викладач кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Криворучко М. Г. – аспірант другого курсу кафедри соціології та політології, факультету соціально-гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Кутянін О. В. – аспірант кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Ляшенко Н.О. – канд. соціол. наук, доцент, доцент кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Малявін Є.В. – старший викладач кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Николаєва В.І. – канд.пед.наук, доцент, доцент кафедри соціології управління Донецького державного університету управління, (м. Маріуполь, Україна);

Ребро О. В. – аспірантка кафедри соціології управління Донецький державний університет управління, (м. Маріуполь, Україна);

Рібун А. В. – студентка гр.2 БЕМ 201п.9 Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Розова О. В. – аспірантка другого курсу кафедри соціології та політології, Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Рущенко І. П. – д-р. соціол. наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Семке Н.М. – канд.філос.наук, доцент, професор кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Скляр В. М. – д-р істор. наук, професор, завідувач кафедри українознавства, культурології та історії науки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Слющинський Б. В. – д-р соціол. наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології, Маріупольський державний університет, (м. Маріуполь, Україна);

Сутула О. А. – старший викладач кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна);

Шанідзе Н. О. – канд. соціол. наук, доцент, кафедри соціології та політології Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», (м. Харків, Україна).

Наукове видання

РОЗВИТОК СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції
Харків, 16 грудня 2019 року

Мови: українська, англійська, російська

Відповідальність за зміст, точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ, а також за помилки несуть автори матеріалів.

Відповідальні за випуск: БУРЕГА Валерій Васильович
БІРЮКОВА Марина Василівна

Підписано до друку 18.12.2019 р. Формат 210x148 мм.
Папір офсетний. Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 12,42
Тираж 100 . Зам. № 7225
Виготовлено в типографії «Impress» (ФОП Болибок А.В.)
Україна, м. Харків, вул. Пушкінська, 56
Тел.: (057) 714-42-11